

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TÜRK DESTANLARINDA İNANÇ VE İNANIŞLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Serkan YILBIR

**Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Halk Bilimi**

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Paki KÜÇÜKER

EYLÜL - 2006

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TÜRK DESTANLARINDA İNANÇ VE İNANIŞLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Serkan YILBIR

**Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Halk Bilimi**

Bu tez 20/09/2006 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği kabul edilmiştir.

.....
Jüri Başkanı

.....
Jüri Üyesi

.....
Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Serkan YILBIR

24.08.2006

ÖNSÖZ

Destanlar, milletlerin maddi-manevi değerlerini, dil, tarih ve kültür birikimlerini muhafaza eden ve bunları sonraki nesillere ulaştıran zengin edebiyat hazineleridir. Özellikle sözlü edebiyat geleneğinde önemli bir yere sahip olan destanlar, atalarımızın yüzyıllar önce yaptıkları savaşları, yapmış oldukları kahramanlıkları, başlarından geçen önemli olayları konu almaktadır. Tarih sahnesinde yer aldığı günden itibaren büyük başarılarla imza atmış olan Türk milleti, destan yapmaya en müsait milletlerin başında gelir.

İnanç ve inanışlar milletlerin hayatında çok önemli bir yer tutmaktadır. Türk kültürünü meydana getiren unsurların da başında gelen inanç ve inanışlar, bizi bu konuda araştırma yapmaya sevk etti. Türk milleti, tarihi boyunca birçok dini kabul etmiş ve bu dinlerden kalan birçok inanış günümüze kadar muhafaza edilmiştir.

Bu çalışmayla birer kültür hazinesi olan destanlarımızda yer alan inanç ve inanışları tespit etmeyi amaçladık.

Çalışmalarım sırasında yardımlarını esirgemeyen, bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim değerli hocam Paki KÜÇÜKER'e, beni daima teşvik eden, destek veren ve her türlü fedakârlığı yapan sevgili eşime ve üzerimde emeği olan herkese teşekkürü bir borç bilirim.

Serkan YILBIR

24.08.2006

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: DESTAN – MİTOLOJİ – EFSANE – HALK HİKAYESİ	5
1.1. Destan.....	5
1.1.1. Destanın Tanımı.....	5
1.1.2. Destanın Oluşumu.....	10
1.1.3. Destanın Konuları.....	13
1.1.4. Destanın Üslubu.....	15
1.2. Mitoloji.....	18
1.2.1. Mitolojinin Tanımı.....	18
1.2.2. Mitolojinin Oluşumu.....	22
1.2.3. Mitolojinin Konuları.....	23
1.2.4. Mitolojinin Üslubu.....	24
1.3. Efsane.....	24
1.3.1. Efsanenin Tanımı.....	24
1.3.2. Efsanenin Oluşumu.....	27
1.3.3. Efsanenin Konuları.....	30
1.3.4. Efsanenin Üslubu.....	31
1.4. Halk Hikayesi.....	33
1.4.1. Halk Hikayesinin Tanımı.....	33
1.4.2. Halk Hikayesinin Oluşumu.....	35
1.4.3. Halk Hikayesinin Konuları.....	36
1.4.4. Halk Hikayesinin Üslubu.....	38
1.5. Destanla Mitoloji İlişkisi.....	40
1.5.1. Destanla Mitoloji Arasındaki Benzerlikler.....	40
1.5.2. Destanla Mitoloji Arasındaki Farklar.....	41
1.6. Destan Efsane İlişkisi.....	41
1.6.1. Destanla Efsane Arasındaki Benzerlikler.....	41

1.6.2. Destanla Efsane Arasındaki Farklar	42
1.7. Destan Halk Hikayesi İlişkisi.....	43
1.7.1. Destanla Halk Hikayesi Arasındaki Benzerlikler	43
1.7.2. Destanla Halk Hikayesi Arasındaki Farklar.....	43
BÖLÜM 2: TÜRK DESTANLARI.....	45
2.1. Yaradılış Destanı.....	48
2.2. Alp Er Tunga Destanı.....	49
2.3. Şu Destanı.....	50
2.4. Bozkurt Destanı.....	50
2.5. Ergenekon Destanı.....	50
2.6. Göç Destanı.....	51
2.7. Oğuz Kağan Destanı.....	51
2.8. Satuk Buğra Han Destanı.....	52
2.9. Manas Destanı.....	53
2.10. Alpamiş Destanı.....	54
2.11. Ural Batır Destanı.....	54
BÖLÜM 3: DİĞER MİLLETLERİN DESTANLARI.....	55
3.1. İlyada.....	55
3.2. Odysse.....	55
3.3. Ramayana.....	56
3.4. Kalevala.....	57
3.5. Şehname.....	58
3.6. Chanson De Roland.....	59
BÖLÜM 4: İNANÇ VE İNANIŞ.....	60
2.1. İnanç Nedir?.....	60
2.2. İnanış Nedir?.....	67
2.3. İnanç ve İnanış İlişkisi.....	69
BÖLÜM 5: TÜRK DESTANLARINDA İNANÇ VE İNANIŞ MOTİFLERİ.....	71
5.1. Yaradılış Destanı.....	71
5.1.1. Destanın Özeti.....	71
5.1.2. Yaradılış Destanında İnanç Motifleri.....	72
5.1.3. Yaradılış Destanında İnanış Motifleri.....	73

5.2. Alp Er Tunga Destanı.....	77
5.2.1. Destanın Özeti.....	77
5.2.2. Alp Er Tunga Destanında İnanç Motifleri.....	79
5.2.3. Alp Er Tunga Destanında İnanış Motifleri.....	79
5.3. Şu Destanı.....	79
5.3.1. Destanın Özeti.....	79
5.3.2. Şu Destanında İnanç Motifleri.....	80
5.3.3. Şu Destanında İnanış Motifleri.....	80
5.4. Bozkurt Destanı.....	80
5.4.1. Destanın Özeti.....	80
5.4.2. Bozkurt Destanında İnanç Motifleri.....	81
5.4.3. Bozkurt Destanında İnanış Motifleri.....	81
5.5. Ergenekon Destanı.....	82
5.5.1. Destanın Özeti.....	82
5.5.2. Ergenekon Destanında İnanç Motifleri.....	83
5.5.3. Ergenekon Destanında İnanış Motifleri.....	84
5.6. Göç Destanı.....	84
5.6.1. Destanın Özeti.....	84
5.6.2. Göç Destanında İnanç Motifleri.....	84
5.6.3. Göç Destanında İnanış Motifleri.....	85
5.7. Oğuz Kağan Destanı (İslamiyetten Önce).....	85
5.7.1. Destanın Özeti.....	85
5.7.2. Oğuz Kağan Destanında İnanç Motifleri.....	86
5.7.3. Oğuz Kağan Destanında İnanış Motifleri.....	87
5.8. Oğuz Kağan Destanı (İslamiyetten Sonra).....	90
5.8.1. Destanın Özeti.....	90
5.8.2. Oğuz Kağan Destanında İnanç Motifleri.....	92
5.8.3. Oğuz Kağan Destanında İnanış Motifleri.....	98
5.9. Er Samır Destanı.....	100
5.9.1. Destanın Özeti.....	100
5.9.2. Er Samır Destanında İnanç Motifleri.....	103
5.9.3. Er Samır Destanında İnanış Motifleri.....	105

5.10. Ak Tayçı Destanı.....	115
5.10.1. Destanın Özeti.....	115
5.10.2. Ak Tayçı Destanında İnanç Motifleri.....	118
5.10.3. Ak Tayçı Destanında İnanış Motifleri.....	119
5.11. Kökin Erkey Destanı.....	123
5.11.1. Destanın Özeti.....	123
5.11.2. Kökin Erkey Destanında İnanç Motifleri.....	124
5.11.3. Kökin Erkey Destanında İnanış Motifleri.....	125
5.12. Altay Buuçay Destanı.....	127
5.12.1. Destanın Özeti.....	127
5.12.2. Altay Buuçay Destanında İnanç Motifleri.....	128
5.12.3. Altay Buuçay Destanında İnanış Motifleri.....	129
5.13. Malçı Mergen Destanı.....	133
5.13.1. Destanın Özeti.....	133
5.13.2. Malçı Mergen Destanında İnanç Motifleri.....	134
5.13.3. Malçı Mergen Destanında İnanış Motifleri.....	134
5.14. Kozın Erkeş Destanı.....	137
5.14.1. Destanın Özeti.....	137
5.14.2. Kozın Erkeş Destanında İnanç Motifleri.....	138
5.14.3. Kozın Erkeş Destanında İnanış Motifleri.....	140
5.15. Közüyke Destanı.....	144
5.15.1. Destanın Özeti.....	144
5.15.2. Közüyke Destanında İnanç Motifleri.....	146
5.15.3. Közüyke Destanında İnanış Motifleri.....	147
5.16. Satuk Buğra Han Destanı.....	151
5.16.1. Destanın Özeti.....	151
5.16.2. Satuk Buğra Han Destanında İnanç Motifleri.....	151
5.16.3. Satuk Buğra Han Destanında İnanış Motifleri.....	155
5.17. Manas Destanı.....	157
5.17.1. Destanın Özeti.....	157
5.17.2. Manas Destanında İnanç Motifleri.....	158
5.17.3. Manas Destanında İnanış Motifleri.....	190

5.18. Alpamiş Destanı.....	209
5.18.1. Destanın Özeti.....	209
5.18.2. Alpamiş Destanında İnanç Motifleri.....	210
5.18.3. Alpamiş Destanında İnanış Motifleri.....	247
5.19. Ural Batur Destanı.....	256
5.19.1. Destanın Özeti.....	356
5.19.2. Ural Batur Destanında İnanç Motifleri.....	257
5.19.3. Ural Batur Destanında İnanış Motifleri.....	258
SONUÇ	260
KAYNAKÇA	264
ÖZGEÇMİŞ	270

KISALTMALAR

ABD	: Altay Buuçay Destanı
AD	: Alpamiş Destanı
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
ATD	: Alp Er Tunga Destanı
Ak. TD	: Ak Tayı Destanı
BD	: Bozkurt Destanı
BÖ	: Bahaddin Ögel
ED	: Ergenekon Destanı
ESD	: Er Samır Destanı
FA	: Fevzi Aygün
FY	: Fazıl Yoldaşoğlu
GD	: Göç Destanı
İD	: İbrahim Dilek
KD	: Közüyke Destanı
KED	: Kökin Erkey Destanı
Ko. ED	: Kozın Erkeş Destanı
MD	: Manas Destanı
MMD	: Malı Mergen Destanı
NS	: Necati Sepetçioğlu
NSB	: Nihat Sami Banarlı
OKD	: Oğuz Kağan Destanı
R	: Radloff
SBD	: Satuk Buğra Han Destanı
SS	: Saim Sakaoğlu
şD	: şu Destanı
TEA	: Türk Edebiyatı Tarihi
YD	: Yaradılış Destanı

Tezin Başlığı: Türk Destanlarında İnanç ve İnanışlar	
Tezin Yazarı: Serkan YILBIR	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Paki KÜÇÜKER
Kabul Tarihi: 20.09.2006	Sayfa Sayısı: viii (ön kısım) + 270 (tez)
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı	Bilim Dalı: Halk Bilimi
<p>Destanlar, milletlerin hayatında önemli olayları konu alan ve milletlerin kültür unsurlarını içinde barındıran edebi eserlerdir. Biz bu çalışmada Türk destanlarında inanç ve inanışları ele aldık.</p> <p>Araştırmanın giriş bölümünde çalışmanın konusu, önemi ve metodolojisi hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde destan, mit, efsane, halk hikâyesinin tanımları, oluşumları, konuları ve üslupları üzerinde duruldu. Daha sonra bu üç türün destan ile benzerlikleri ve farkları ortaya kondu.</p> <p>İkinci bölümde Türk destanları, üçüncü bölümde ise diğer milletlerin destanları üzerinde duruldu. Bazı önemli destanlar hakkında bilgi verildi.</p> <p>Dördüncü bölümde ise inanç ve inanış kavramları ele alındı. Bu iki kavram ayrı başlıklar halinde incelenerek birbirleriyle olan ilişkileri ele alınmıştır. Beşinci bölümde, her destanın kendi başlığı altında inanç ve inanış motifleri tespit edilmiştir.</p> <p>Sonuç olarak Türk destanlarında birçok inanç ve inanış unsuru tespit edilmiş ve bunlar çeşitli başlıklar halinde sınıflandırılmıştır.</p>	
Anahtar Kelimeler: Destan, Mit, Efsane, İnanç, İnanış	

Title of the Thesis: Believes and Faiths in the Turkish Epics	
Author: Serkan YILBIR	Supervisor: Assist. Prof. Dr. Paki KÜÇÜKER
Date: 20.09.2006	Nu. of Pages : viii (pre text) + 270 (main body)
Department: Turkish Language and Literature Subfield: Folk Science (Folklore)	
<p>Epics are literary works which contains important events and cultural elements for nations.</p> <p>This work's subject is "Believes and Faiths in the Turkish Epics".</p> <p>Introduction part of investigation the subject, importance, extent and the method was given. In the first section; the definition, forming, subject and the style of the epic, myth, legend, folk story were mentioned. Then, the similarities and differences of the epic and those three subjects were given.</p> <p>We talked about Turkish and other nation's epics at the second and third parts of the research. We gave information about some important epics.</p> <p>At the fourth part, belief and faith were mentioned. Those two concepts and their relationship were examined under two titles. On the fifth section belief and faith motives were determined trough the epic's own title.</p> <p>As a result, we fixed so many elements of belief and faith in the Turkish epics and these were classified.</p>	
Keywords : Epic, Myth, Legend, Belief, Faith	

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Biz bu çalışmada, “Türk Destanlarında İnanç ve İnanışlar”ı ele aldık. Toplum hayatının birçok yerinde bir takım inanç ve inanışları ve bunların getirdiği bazı sonuçları gözlemleyebiliriz. Bunlar hayatımızın birer parçası haline gelmiştir. Bize basit gelebilecek günlük meşguliyetlerimizde bile yüzyıllar öncesine dayanan inanç ve inanışlarımızdan izlere rastlayabiliriz. Bu amaçla eski kültürümüzün, dolayısıyla inanç ve inanışlarımızın yer aldığı destanlarımızı incelemeye karar verdik. Destanlarda tespit edebileceğimiz inanç ve inanış unsurları, bizi bu konuda daha da aydınlatacaktır.

“Destan” kelimesi dilimizde birçok şekilde kullanılan bir kelimedir. Milli takım bir zafer elde ettiğinde gazete manşetlerinde “Milliler destan yazdı.” gibi ifadelere rastlarız. Çanakkale zaferinden “Çanakkale Destanı” olarak bahsederiz. Görüldüğü gibi kahramanlık ifade eden olayları adlandırırken sık sık destan kelimesine başvururuz. Bizi ilgilendiren asıl konu ise destanın edebi yönü. Ancak bu noktada da bazı problemlerle karşı karşıyayız.

Destanlar, sözlü edebiyat ürünleridir. Bu yönüyle, kendisi gibi sözlü edebiyat ürünü olan mit, efsane ve halk hikâyesiyle bazı benzer özellikleri bulunmaktadır. Bu türler birbirlerinden farklı olmalarına rağmen sözlü edebiyat geleneğinin ortak özelliklerini taşımaktadırlar. Bu durum, bunları tanımlama ve tasnif etme sırasında bir takım problemleri beraberinde getirmektedir. Biz bu çalışmada öncelikle bu problemi çözmeye çalıştık.

Öncelikle destan, mit, efsane ve halk hikâyesinin tanımlarını, oluşumlarını, konularını ve üsluplarını ele alarak bu türlerin benzer özelliklerini ve farklılıklarını ortaya koyduk ve konumuz itibarıyla destanı bu üç sözlü edebiyat türüyle karşılaştırdık. Bunu yapmaktaki amacımız destanlarımızı seçerken gerekli olan kriterleri belirleyebilmektir. Örnek vermemiz gerekirse; Dede Korkut Hikâyeleri ve

Koroğlu Hikâyesi bazı kaynaklarda destan olarak geçmektedir. Bu, yanlış bir kullanımdır. Destanın ve halk hikâyesinin tanımlarını, oluşumlarını, konularını ve üslubunu ortaya koyduğumuzda bu eserlerin birer halk hikâyesi olduğunu görürüz. Dolayısıyla bu eserler bizim inceleme alanımızın dışında kalır.

Konumuz itibarıyla ele almamız gereken diğer kavramlar ise inanç ve inanış. Çoğu kez birbiriyle karıştırılan bu iki kavramın tanımlarını, benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymaya çalıştık. İncelemelerimiz sırasında inanç kavramının, inanış kavramını da kapsayacak şekilde kullanıldığını gördük. Ancak bu iki kavramın aynı kökten gelmelerine ve benzer anlamlar ifade etmelerine rağmen bazı farklılıkları bulunmaktadır. Bundan dolayı incelemelerimizi inançlar ve inanışlar olarak iki başlık altında ele aldık.

Destanlar milletlerin gelenek ve göreneklerini, mimarisini, giyim-kuşam tarzlarını, inanç ve inanışlarını, başlarından geçen felaketleri, kahramanlıklarını kısacası o milleti millet yapan değerleri ve başlarından geçen önemli olayları günümüz insanına aktaran paha biçilmez eserlerdir. Hatta destanlar edebiyatın başlangıcı olarak da kabul edilirler. Bu sebeple destanlar, üzerinde durulması gereken kültür hazinelerimiz olarak dikkat çekiyor.

Türk milleti, hareketli yaşamı sebebiyle başından birçok savaş geçmiş ve destanların oluşması için gerekli olan olayları pek çok defa yaşamış bir millettir. Destan kelimesinin altında kahramanlık anlamı yatmaktadır. Milletimiz göstermiş olduğu kahramanlıklarla sayısız destan meydana getirmiştir. Böylesi destansı bir millet olmak tarih boyunca pek fazla millete nasip olmamıştır. Hatta birçok millet masal, hikâye ve efsanelerini derleyerek yapma destanlar oluşturmuşlardır. Finlilerin Kalevala'sını buna örnek verebiliriz.

Destanlarımız, geçmişimize ışık tutmaktadır. Milletimize ait birçok detayı destanlarımızda bulabiliriz. Buna inanç ve inanışlarımız da dâhil. İnanç ve inanışlarımız bizi biz yapan değerlerin başında gelir. Çünkü insanlar ve milletler inandıkları ölçüde var olmuşlardır.

Çalışmanın Önemi

Daha önce de belirttiğimiz gibi destanlarımız, atalarımız hakkında birçok bilgiye ulaşabileceğimiz kültür hazinelerimizdir. Yemekten müziğe, geleneklerden giyim-kuşama kadar birçok alanda sahip olduğumuz inanç ve inanışlar Türk milletinin ilk zamanlarından bugüne ulaşan uzun bir sürecin sonuçlarıdır.

Destanlar toplum hayatımızı, buna bağlı olarak inanç ve inanış temellerimizi daha iyi kavrayabileceğimiz eserlerdir. Destanları seçmemizdeki amacımız bu olmuştur. Bizleri bu konuda aydınlatacağı için büyük bir önem arz etmektedir.

Çalışmanın Metodolojisi

Çalışmamızı iki ana bölümde ele aldık. Bunlardan birincisi destan, mit, efsane halk hikâyesi, inanç ve inanış kavramlarıyla Türk destanları ve diğer milletlerin destanlarından örnekler verdiğimiz kısım; diğeri ise Türk destanlarında inanç ve inanış motiflerini ele aldığımız ikinci kısım.

Destan, mit, efsane ve halk hikâyesini birbirleriyle karşılaştırdığımız bölümlerde bu kavramların tanımları, oluşumları, konuları ve üsluplarını konu hakkında araştırma yapmış kişilerin eserlerinden yararlanarak inceledik. Böylece bizim için önemli olan destan kavramının tanımını daha net ortaya koymaya çalıştık.

İnanç ve inanış kavramlarını ilk bölümde olduğu gibi konu hakkında araştırma yapmış kişilerin görüşlerinden hareketle ele aldık. Bu iki kavramın benzerlik ve farklılıklarını ortaya koyarak, bu kavramları tanımlamaya çalıştık. Ayrıca Türk destanının özelliklerinden ve diğer milletlerin bazı destanlarından bahsettik.

Son olarak, belirlediğimiz destanlarda inanç ve inanış motiflerini tespit etmeye çalıştık. Bu bölümde, öncelikle ele aldığımız destanın özetini sunduk. Daha sonra, iki ayrı bölüm halinde o destandaki inanç ve inanış motiflerini başlıklar halinde sunduk.

Tez Araştırması Sırasında Karşılaşılan Zorluklar

Destanlar hakkında birçok çalışma yapılmış olmasından dolayı ciddi bir zorlukla karşılaşmamakla birlikte, doğrudan bizimle alakası olmasa da bazı destanlarımızın maalesef günümüze sadece özetlerinin ulaşabilmiş olması bu noktada bizi sıkıntıya soktu. Gönül isterdi ki bu destanlarımız da söylendikleri şekliyle çağımıza ulaşabilmiş olsalardı.

BÖLÜM 1: DESTAN – MİT – EFSANE – HALK HİKÂYESİ

1. 1. Destan

1.1.1. Destanın Tanımı

“Destan” kelimesi dilimize Farsça’da “efsane, mesel ve hikâyet-i güzeştegan” manasında kullanılan “dastan” kelimesinden ses ve anlam değişikliği ile girmiştir. Bu kelimenin Türkçe’de ilk defa ne zaman kullanıldığının kesin olarak tespiti mümkün olmamakla birlikte, İslamiyet’in kabulünden sonraki dönemde dilimizde bu kelime kullanılmaktadır, denilebilir(Çobanoğlu, 2003: 13).

Destan kelimesi üzerine birçok tanım yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Ebuzziya Tevfik, “kıssa, hikâye, ekseriya manzum olan kıssa, vak’a” karşılığını vermiştir. Şemseddin Sami “1. Hikâye, masal, sergüzeşt. 2. Bir vak’a veya hali hikâye eden amiyane manzume” olarak, Muallim Naci, Lügat-ı Naci’de “kıssa, hikâye, masal, hile, tezvîr” olarak zikretmiştir. Hüseyin Kazım Kadri ise “kıssa, hikâye, masal, manzum hikâye” demiştir(Sakaoğlu, 2002: 20).

Destanları adlandırma, Türk dünyasında güncel ve tarihsel bağlamlarda, söz konusu söyleniş çeşitlenmeleriyle “destan” sözcüğünün yanında, Türk boylarınca “alıptıĝ nımax”, “comok”, “jomok”, “cır”, “jır”, “batırcılar cırı”, “maadrlıĝ tool”, kahramandık epos”, “kay çörök”, “kaylap aydar çörçök”, “olongho”, “ölöñ”, “alıptıh nımah”, “boy”, “epos”, “epostık jırlar”, “köne epos” hatta “ırtegi” veya “batırlık erteği” gibi pek çok kelime de kullanılmaktadır(Çobanoğlu, 2003: 13).

“Destan” kelimesinin lügat manasının yanında, bizim açımızdan önem arz eden mesele ise destanın edebi bir tür olarak neyi ifade ettiğidir. Birçok araştırmacı edebi bir tür olan destan hakkında çeşitli fikirler ileri sürmüştür.

PROF. Dr. Şükrü ELÇİN destan hakkında şunları söylemiştir: Destan (epos), bir boy, ulus (kavim) veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir. Sözlü geleneğe bağlı bu anonim mahsuller, zaman ve mekân içinde cemiyetin iradesini ellerinde tutan “kahraman-bilge” şahsiyetlerin menkıbevi ve hakiki hayatları etrafında teşekkül etmiş uzun, didaktik eserlerdir (Elçin, 1986: 72).

“Edebiyatımızda destan sözü, bugün, daha çok kahramanlık temalarının ağır bastığı manzum, manzum-mensur veya mensur eserler için kullanılan edebi bir terimdir.”(Yıldırım, 1998: 149) diyen Dursun Yıldırım destanın manzum olmasının yanında bazen mensur bazen de manzum-mensur olabileceğini ifade etmiş.

Destanlar bir milletin bütün varlığını, elemelerini, kederlerini, sevinç ve coşkularını, kısaca bütün duygu ve düşünce yapısını oluşturan zenginlik hazineleridir. Milletlerin millet olma yolundaki çabalarından izler taşır ve bu çabaların hatıraları ile geçmişle gelecek arasındaki zamanı canlı ve taze tutar. Bir çekirdek gibidir; dallanıp budaklanması, çiçek ve yaprak açması, ürünlerini tazeleme imkânına sahip bulunması gibi çekirdeğe has süreklilik ve enerji kaynağı oluş hali, destanlarda da vardır. Bu bakımdan destanlar, milletlerin geçmişlerindeki diri ve canlı emellerin belirli ülküler halinde geleceğe aktarılmasında birinci derecede önem taşıyan eserlerdir (Sepetçioğlu, 1995: 7).

Terim EPOPE karşılığında kullanılır. Epope, Tanrı, tanrıça, yarı tanrı ve kahramanların olağanüstü nitelikli serüvenlerini, toplumların eski dönemlerde yaşadığı savaş, göç, baskın ve bunlar gibi toplum belleğinde iz bırakan büyük olayları işleyen türdür. Nazım biçimindedir. Ezgi eşliğinde söylenmeye uygun olarak hazırlandığından, genellikle ölçülüdür. Bazılarında düz yazı nazım iç içedir (Aşıkoğlu, 1986: 37).

Ali ÖZTÜRK destan hakkında ilginç tespitlerde bulunarak şöyle der : “Destanın zaman içerisinde derinliğine, coğrafya üzerinde genişliğine gelişen bir özelliği vardır. Destanlar tür olarak edebiyatın malı olmakla beraber, tarihten beslenirler.” (Öztürk,

1980: 5). Genel olarak, kahramanlıklara dayalı hayatın anlatılmasından doğan edebi türlere destan adı verilmektedir. Destanda temel olarak tarih, kahramanlık, hayat, birbirini tamamlarlar. Bu üç esas unsurla, destan türü kavram olarak, bütün bir budunun milli varlığını ilgilendiren olaylar, bir kahramanın yaşayışı etrafında ve onun şahsında mistik güçlere sahip motiflerle işlenerek gelişen milli edebiyatın anonim türü olarak kabul edebiliriz (a.g.e, s. 19). Anonim edebî türler arasında, tarihin romantizminden kaynaklanarak şekil ve özellik kazanan destan, millet olmanın zaruret ve faziletlerini ifade eder. Bu ifade şekliyle, zamanın akışı içinde millet olma şuuruna yükselmiş toplulukların tarihî karakterini (kişiliklerini) sembolize eden birçok destan günümüze kadar yaşamıştır. Karakteristik yapısı ise milletlerin maddî ve manevî unsurlarının, bir bütün halinde yoğrulmuş ifade edilmesinden doğmuş, millî şuurda işlenerek özellik kazanmıştır (Öztürk, 1985: 170).

Mehmet Kaplan Oğuz Kağan Destanı'nı incelediği bir eserinde, günümüzdeki roman türünün temellerini destana bağlayarak destan hakkında şunları söylemiştir: Edebiyat sanatına giren eserler Şiir, Tiyatro, Destan veya Roman olmak üzere başlıca üç nev'e ayrılır. Roman'ın destan ile birleştirilmesinin sebebi, aynı ortak şekil ve öze sahip olması, onun yüzyıllar boyunca gelişerek ulaştığı son safhayı ifade etmesidir. Şair genellikle, kısa bir şekil içinde şahsî duygularını anlatır. Tiyatroda manalı bir vaka ve insanların hayatı ve davranışları, seyircilerin gözleri önünde oynayarak canlandırılır. Destan veya romanda vak'a veya şahısların hayat maceraları hikâye edilir. Destan, halk hikâyesi, masal veya romanın esası, hayalî veya hakiki bir vakanın anlatılmasıdır. Bunları birbirinden ayıran, anlatılan hikâye'nin mahiyeti ve anlatılış tarzıdır. Destanlar, manzum veya mensur, sözlü veya yazılı savaş ve kahramanlık hikâyeleridir. Milletler varlıklarını savaş ile korudukları için, kendilerini kurtaran veya saadete ulaştıran insanların hatıralarını yüceltirler. Fakat hayal gücü tarihi hâdiseleri o kadar değiştirir ki, bilhassa aradan fazla zaman da geçmişse, bunlar tanınmaz hale gelir. Şunu da unutmamak lâzımdır ki, eski çağlardaki insanlar dünyaya bizim gibi, çıplak akılcı bir gözle bakmıyorlardı. Hükümdar ve kahramanlar onlar için dinî ve efsanevi bir şahsiyete sahipti. Destanları okurken, onlarda bize masal gibi görünen unsurlara dikkat etmek gerekir. Eski insanlar için onlar masal değil, inanç konusu idiler(Kaplan, 1979: 13, 14).

Şu halde destanların önemi tarihî hâdiseleri aksettirmekten ziyade, eski çağlardaki insanların inançlarını, hayata bakış tarzlarını ve kıymet hükümlerini ihtiva etmesidir. Fakat destanların bir sanat eseri olarak da değeri vardır. Zira onların dil, şekil ve üslûbu, tarihî bir vesikadan çok farklıdır. Destanlar, tıpkı şiir ve tiyatro gibi sanat eserleridir. Bundan dolayı da onları bir sanat eseri gibi incelemek icap eder(a.g.e, s.14).

Destan, eski çağlarda bir milletin hayatında büyük yankılar bırakmış tarihi olayların (büyük yenilgiler, büyük zaferler vb.) çağdan çağa değişmiş ve sayısız hayal unsurları katılarak tanınmaz hale gelmiş uzun manzum hikâyesidir. Büyük, olağanüstü toplum ve kahramanlık olaylarını uzun ve manzum olarak anlatan edebiyat türüdür(Güleç, 2002: 104).

Destan, milletlerin hayatında büyük yankılar bırakmış tarih olaylarının çağdan çağa değişmiş, ülküleşmiş ve sayısız hayal unsurları katılarak tanınmaz hale gelmiş uzun manzum bir şekilde anlatımıdır (Kabaklı, 2002: 61).

Hüseyin Nihal ATSIZ’ a göre destan, bir milletin eski zamanlarda başından geçen büyük hadiselerin halk dilinde edebi bir şekil almasıdır(Atsız, 1997: 31).

Zeki Velidi TOGAN’ a göre ise : “Destanlar, tarihi vakaları tasvirten ziyade, milletin yüksek milli duygularını in’ikas ettiren, tamamıyla veyahut az çok tarihe müstenit bir ideal âlemi gösteren halk edebiyatı eserlerinden ibarettir.” (Sakaoğlu, 2002: 31).

Dr. Mehmet AÇA Kazak Türklerinin destanlarını konu aldığı bir çalışmasında destanın “Milletlerin dünya görüşlerini, kâinattaki olayları yorumlayış tarzlarını, yaşadıkları tarihi ve sosyal olaylarla onların etkilerini, var oluşlarını ve bağımsızlıklarını sürdürebilmek için yaptıkları iç ve dış mücadelelerini, sosyal hayatla ilgili etkinliklerini, kısacası o milleti millet yapan bütün değerleri edebi bir

Üslup ve kahramani bir eda ile günümüz insanlığına aktara gelen metinler” (Aa, 2002: 5) olarak tanımlıyor.

Cevdet KUDRET ise destanın özellikle manzum olması yönünü vurgulayarak, “Bir ulusun hayatını yakından ilgilendiren savaş, g vb. gibi tarih ve toplum olaylarını anlatan uzun manzumelerdir.” (Kudret, 1995: 14) diyor.

M. Okan Baba ise destanı şu şekilde tanımlamıştır: Destan, bir ulusun geçmiş dönemlerinde, sel, yangın, savaş, zelzele, kıtlık, g gibi toplumda derin izler bırakan olayları nazım biçiminde anlatan ürünlerdir. Bu rnler; olay, yer, yazan, kişi gibi ögelerden kurulur. Destanlardaki olaylar ve kişiler, olağanüstü nitelikler taşır, Destanların zamanı ve yeri kesin belli değildir, Yazıldıkları zamana ve yere göre değişebilir. Bu rnlerin belli bir üslubu vardır. Destanlar sosyal bir işlevleri vardır.

Destan, kahraman ve kahramanlık kavramlarının, epik karakterli bir yaşayışın zaman, mekân ve hadiseler içindeki yansımalarının olay örgüsü ile biçimlendirilmiş anlatımıdır. Destandaki anlatılan aksiyona bağlı meknla ilgili, zamanla ilişkili ve kişiye bağlı olan, her bir oluşturucu, tarih kaynaklı gereğimsilerdir(Tural, 1998: 12).

Biz de bütün bu fikir ve tanımların ışığında destan hakkında şunları söyleyebiliriz:

Destan, iptidai devirlerde, milletlerin hayatında büyük yankılar uyandırmış olayları ve kahramanları konu alan uzun, manzum, manzum-nesir veya nesir eserlerdir. Ancak destanların, özellikle de doğal destanların daha çok manzum olduğunu görüyoruz.

Yeryüzü ve kâinatın oluşumu, tabiatta meydana gelmiş bir takım olayların izahı, büyük savaşlar ve mücadeleler, gler, kıtlıklar, büyük toplumsal olaylar, büyük başarılarla imza atmış kahramanlar destanların içinde yer alabilen konulardır.

Destanlar, sözlü edebiyat ürünleridir. Ağızdan ağıza sözlü olarak aktarılırlar. Bu yüzden her anlatıcı, destana kendinden bir şeyler katar ve öyle aktarır. Edebiyatın

başlangıç eserleri olan destanlar, milletlerin hayatında büyük yankılar uyandırmış bir kahramanın veya tarih olayının anlatıldığı uzun eserlerdir.

1.1.2. DESTANIN OLUŞUMU

Edebiyat tarihçileri, destanların oluşum ve gelişimlerini iki örnekle açıklarlar. Bunlardan birincisi, bir dağ doruğundan kopan bir kar topağının yamaçtan aşağı yuvarlandıkça büyümesi, büyüdükçe de geçtiği yerlerden başka parçalar alarak çığlaşması örneğidir. Diğeri ise toprağa düşen bir çekirdeğin kabuğunu çatlatarak, dallanıp budaklanıp ağaca dönüşmesi, çiçek açması ve meyve vermesidir(Timurtaş, 1990).

Eski milletlerin destan devirlerinde mitoslarla destanlar yan yana yahut ara arda doğar. Destanların teşekkülünde efsanelerin ve efsane devirlerinin büyük tesiri olur. Destanların içinde zengin mitoloji unsurları bulunur (Banarlı, 1997: 7). Destanlar genel olarak, toplumun normal hayatı üstüne çıkmış ferdi duygulardan uzak, ruhi hareketin maddi güçle birleşmesinden doğmuşlardır. Kişisel isteklerin üstüne çıkmış, toplumu terennüm eden manzumelerdir. İnsanın toplum içinde bağlandığı bir takım değerler vardır. Kişisel yaşantılarında bunlara bağlılık gösterirler. Bu değerlerin varlığı ve korunması tehlikeye düştüğü zaman, bir an gelir ki insan kendi varlığını aşan bir savunma gücü gösterir. Huzurunu, hayatını, düşünmez olur. Bu andaki ruh hali, insanı normalin üstündeki davranışlara sürükler. İşte toplumlardaki bu davranışların ifadesi destanları şekillendirir (Öztürk, 1980: 21).

Bir destanın ortaya çıkması için bütün bir milleti derinden sarsan bir olay ve bu olayın kahramanları olması gerekir. İkisi olduktan sonra çeşitli safhalardan geçerek destan oluşur. Bu safhaları şöyle sıralayabiliriz:

1. Oluş Safhası: Halkın ruh ve vicdanına işleyen bu olay, topluluğun ve ard arda gelen kuşakların hayal güçleri ile genişler, derinleşir, çeşitli efsanelere bürünür. Bu, destanın oluş safhasıdır.

2. İkinci Safha: Birinci safhada efsanelere ve olağanüstülüklerle bürünmüş olan olay, devrin ozan denilen şairleri tarafından müzikle ve saz eşliğinde söylenir. Bu işe her bölgedeki ve her devirdeki şairler hayal güçlerini de katarak sazla türkü halinde söylerler. Böylece her şaire göre söylenmiş “destan halkaları” meydana gelir.
3. Üçüncü Safha: Güçlü bir şair tarafından destan halkaları göz önünde bulundurularak destan yeniden söylenir veya yazıya geçirilir.

Türk destanlarının çoğu ikinci safhada, destan halkası halinde kalmıştır. Bunun sebebi Türklerde yazının yaygın olmayışından destanlara son şeklin verilmemesidir. (Güleç, 2002: 106)

Her milletin destanı yoktur. Bazı milletler, destan edebiyatına “epopée artificielle” denilen yapma destanlarla katılmışlardır. Değişik Avrupa milletlerine mensup fikir ve sanat adamlarının da birçoğu, ilhamlarını eski Yunan, Latin ve Şark milletlerinin destanlarından veya mitolojilerinden almışlardır(Banarlı, 1997: 8).

Çünkü bir milletin destanı, hele tabii (epopée naturelle) ve milli destanı olabilmesi için o milletin tarihinde şöyle şartlar bulunması gerekir:

1. Millet, halk hayalinin efsaneler yaratmaya elverişli bulunduğu, en eski ve iptidai devirlerde yaşamış olmalıdır.
2. O milletin tarihinde unutulmaz tabiat olayları, büyük savaşlar, göçler, istilalar, yeni coğrafyalarda vatan kuruluşları gibi halk hayat ve hafızasını nesillerce meşgul edecek hadiseler bulunmalıdır(a.g.e., s.8).

Milletlerin yazıya geçmeden önceki devirlerde yaptıkları önemli savaşlar, mücadeleler ve bu savaşlarda ün kazanan kahramanlar nesilden nesile anlatılır. Bu anlatılanlara her defasında bir şeyler eklenir. Zamanla genişleyen ve bir takım

olağanüstü olay ve kahramanlarla ilginç bir hal alan destanlar halkın ortak malı haline gelir. Destanlar teşekkül ettikleri çağın değil, daha çok olayların meydana geldiği kadim zamanların özelliklerini taşırlar.

Destanların teşekkülünde, toplum varlığını koruma tutkusu önde gelir. Her edebi türde olduğu gibi, destanlarda da, içten dışa, dıştan içe doğru teşvik edici bir güç vardır. “Dıştan içe” sözüyle anlatılmak istenen kavram, bir sanatkârla çevresi arasındaki tesirden farklı bir anlam ifade eder. Millet bütünlüğüne yönelmiş yıkıcı ve dıştan gelen tesirler, normal olarak içten gelecek bir tepkiye sebep olurlar. Harekete geçmiş iki toplumun benliği çarpışır; bu çarpışmada beklenen sonuç, üstünlüğü elde etmektir. Bu üstünlüğü elde etmenin arkasında, milleti meydana getiren fertlerin varlığı, savunduğu değerler, düzenli bir hayatın kurulup geliştirilmesi söz konusudur. Sürekli olarak, karşı karşıya gelmiş toplum ve olaylar, destanın dış yapısını meydana getirir. Toplumların maddi ve manevi gücü, yaşantısı ve yaşantıya şekil veren geleneksel ve manevi faktörler destanın örülüşünü tamamlar(Öztürk, 1980: 22).

Dr. Ahmet TACEMEN ise destanın oluşumu hakkında bazı tespitlerde bulunmaktadır. Ona göre destanlar genelde kâinatın insanlığın yaratılışından, ırkın oluşumundan başlayarak destanın oluştuğu zamana kadar gelmektedir. İrkin o ana değin geçirdiği bütün tarihi merhaleler için; destan, kendine göre bilgi verir. Bu yapılırken efsaneleşmiş bir kahraman, tüm bu merhalelerden geçirilir. Bazen bu yetmediğinde, yani kahramana atfedilen yüzlerce yıllık ömür bile az geldiğinde, onun nesilleri hizmete koşullar ve destan, onu anlatanın zamanına kadar getirilir (Tacemen, 2001: 58).

Bir destan teşekkül ettiği asırdan ne kadar sonra yazıya geçirilse geçirilsin, yine teşekkül ettiği asrın mahsulü sayılır. Çünkü onun temeli, esas fikirleri, esas unsurları teşekkül ettiği asra aittir(Atsız, 1997: 31).

Oluşum süreci içinde bir destanın belirli safhaları geçirmesi gerekir. Bu safhaları Zeki Velidi Togan Atsız Mecmua’da yayımlanan bir makalesinde şöyle ifade etmektedir : “Öncelikle destanın oluşmasına tabii olarak meyilli bir millet veya boy,

çeşitli devirlerde zihinleri meşgul eden olaylar, maceralı bir toplum hayatı veya heyecan verici dini ve fikri hayat gelenekleri yaşar ve bütün bunlar, o toplumun halk şairleri tarafından ufaklı büyüklü destan parçaları halinde dile getirilir. Daha sonraki devrelerde, millet, ciddi medeni etkilere kapılmamış ve bütün milleti ilgilendiren yeni büyük sarsıntılar geçirmiş ise, bu son büyük olayın etrafında eski destan hatıraları toplanmaya başlar. Üçüncü safhada toplumun bir bölümü, yüksek bir medeniyet seviyesine yükselir. Bu devirde, aydın bir halk şairi, millet fertlerinin zihinlerinde bir bütün şeklini almaya meyillenen milli destanı, belirli bir plan dâhilinde tertip ve tanzim ederek ona yazılı bir şekil verir (Togan, 1931: 4).

Destanları oluşumları itibarıyla iki grupta inceleyebiliriz:

1. Tabii (Doğal) Destanlar: Başından birçok önemli olay geçmiş kadim milletlerin muhayyilesinde, belli bir süreçte kendiliğinden oluşan sözlü verimlerdir. Daha önce de belirttiğimiz gibi bir milletin doğal bir destana sahip olabilmesi için o milletin efsane ve mitolojilerin meydana geldiği iptidai devirlerde yaşamış olması ve başından savaş, göç, kıtlık gibi önemli bir olayın geçmiş olması gerekmektedir.

2. Yapma Destanlar: Doğal destanlara sahip olmayan bazı milletlerin bazı şair ve yazarları, kendi milletlerinin tarihinden çıkarılmış heyecanlı ve büyük vakaları birtakım hayal unsurları ile karıştırarak hikâye eden destanlar yazmışlardır.

Asıl destanlar, halkın toplu vicdanından fişkırmış ortaklaşa eserler oldukları halde bunlar ferdi eserlerdir. Bir kimsenin hayal gücü ne kadar geniş olursa olsun, şüphesiz bir milletinki ile yarışamaz. Sonra asıl destanlar, şairlerin bütün halkla birlikte “harika, efsane ve mucizeye” inandıkları bir zamanda meydana geldikleri halde, bu sonuncular akıl ve mantık devrinde yetişen şairlerin verimidir. Bu yüzden, bu eserlere “yapma destan” denilmiştir(Kabaklı, 2002: 66, 67).

1.1.3. Destanın Konuları

Destanlar ulusların yazı öncesi çağlarında oluşmuş, gelişmiş yapıtlardır. O çağlarda

hem yaradılış ve dönüşümleri, tanrıları ve olağanüstü varlıkları, hem de toplumun geçmişi ile ilgili bilgileri destanlar verirlerdi. Bu nedenle, destanları konuları bakımından ikiye ayırabiliriz:

- a) Kozmogoni ve mitoloji konulu destanlar: Dünyanın ve yeryüzündeki varlıkların yaratılışı, tanrılar, yarı tanrı varlıklar. Kötü güçleri temsil eden dev, ejder gibi yaratıkların kendi aralarında olan veya insanlarla olan ilişkileri.
- b) Milletin geçmişindeki önemli olaylar, büyük önderlerin dışta ve içte, toplumun düşmanları ile savaşları, toplumu daha rahat bir hayata ulaştırma çabaları(Boratav, 1999: 36).

Yukarıdaki tasnifte geçen mitoloji aslında ayrı bir türdür. Fakat bazı destanlar mitolojilerde görmeye alıştığımız konuları da işleyebilirler. Bunlar sadece kozmogoni değil; yer yer eskatoloji, antropogoni ve teogoni konularını da ele alabilirler. Bunlara daha sonra mit konusu içinde yer vereceğiz.

Destanlardaki olaylar ne tamamen masallardaki gibi olağanüstü ne de romanlardaki gibi tamamen gerçektir. Olayları meydana getiren iyi-kötü bilgiler, yeni mücadele ve uzlaşmalar bu yüzden üç kısımda toplanabilir:

1. İnsanlarla insanlar arasındaki romantik olaylar.
2. İnsanlarla yarı tanrılar arasındaki olaylar.
3. Destana, tarihi olaylardan yansımış olan dış düşmanlar, ordular ve başka milletlerin kahramanları ile mücadele, milletlerarası çatışma.

Toplumlar önce masal ve mitosları ve bunlara dayanarak destanları yaratmışlardır. Medeniyet geliştikçe destandan romana geçmişlerdir. Her destan çok önemli bir olaydan konu çıkarır; bu olay ya büyük bir savaş gibi tarihle ilgili ya da kuraklık ve kıtlık gibi tabiatla ilgili olabilir(Kabaklı, 2002: 63).

1.1.4. Destanın Üslubu

Üslup, bir kişinin veya türün anlatımda uyguladığı özel ifade tarzı olarak da tarif edilebilir. Bir yazarın, bir şairin veya bir anlatıcının kendine has özel üslubu olabileceği gibi, geleneğin ortak üslubunda da eser verilebilir. Destan türünün kendine has, ortak bir üslubu vardır. Bu üslup, belli bir birikim içinde şekillenmiş ve çeşitlenmiştir(Yıldız, 1995: 53).

Destan üslubundaki en önemli özellik, pek çok tasvir sıfatı ve benzetmelerin kullanılmış olmasıdır. Kahramanlar, şehirler ve ırmaklar anılırken, birçok unvanlar sıralanır. Bunların çoğu, halkın icat ettiği sıfatlardır(Kabaklı, 2002: 64).

Destanların dilini gösterişli kelimeler oluşturmaktadır. Bayağı söz ve deyimler; durgun ve sönük ifadeler destanlarla bağdaşmaz. Destanların milli duyguları harekete geçiren, canlı ve gür bir üslubu vardır. Çünkü destanlar, insanoğluna asil duygular, şanlı maceralar, geniş hayaller telkin etmesi için çıkarılmıştır (a.g.e, s. 64). Kahramanlar benzetmelerin yanı sıra, fiziki karakter ve davranış özelliklerini gösteren sıfatlarla anlatılmaktadır. Destanlarda tasvir, önemli üslup özelliklerindedir. Bu tasvirlerle benzetmeler de eşlik eder. Kahramanların hareketlerinin ifadesi için benzetmelerden faydalanılmaktadır.

Destan geleneğinde kullanılan dil son derece işlek, açık, veciz ve anlaşılır bir ifade gücüne sahiptir. Destanlardaki anlatım dili, aynı zamanda müşterek konuşma dilinin ortak zenginliğini ve anlaşılabilirliğini yansıtır(Yıldırım, 1998: 155).

Nazım dili ile inşa edilen destanlarda mısra kuruluşunda hece ölçüsü kullanılır. Destan şiirinin yapısı dörtlükler şeklinde olabileceği gibi mısralar ard arda dizilmek ve birbirinden ayrılmaksızın eserin bölümlerinde veya bütününde eseri tamamlayabilirler. Mısralarda ve mısralar arasında ahenk, hareket ve musiki, kafiyelerle, rediflerle aliterasyon ve asonanslarla sağlanır. Nesir şeklinde anlatılan kahramanlık destanlarında, şiir şeklinde icra edilen eserlerde rastlanılan özelliklerin pek çoğu yer alır. Mensur yapılarda kullanılan dil, günlük konuşma dilinden farklı,

ritmik bir yapıya sahiptir. Bu tür anlatımda sanatçı, şiir tarzında olduğu gibi, muayyen kalplarla hareket etmek zorunda değildir. O, yaratmasında daha serbest icra imkânına sahiptir. Bu şekildeki anlatımda destancı, eserine ahenk ve hareket kazandırmak için, sentaktik tekrarlardan istifade eder. Buna göre, çeşitli kelime gruplarını, isim ve sıfat tamlamalarını ard arda dizerek ve gramatikal kafiyelerle birbirine bağlayarak eserinin kompozisyonunu kurar ve tıpkı şiir formunda olduğu gibi, mensur anlatım tarzında da icra daima müzik eşliğinde olur(Yıldırım, 1998: 155).

Destanın giriş bölümünde bir nev’i olayların tohumu atılır, tohum özelliğinde olan bazı olaylar, toplumun gündelik hayatında ve zaman akımı içinde kök salarak önem kazanır ve toplumun malı haline gelir. Böylece, ileride milleti veya toplumu aşan, zincirleme halinde bütünleşen olayların sebebi, tohumu haline gelirler. Bir bakıma giriş bölümünde görülen olaylar diğer bölümlerde veya safhalarda gelişecek olayların karakterini de taşır. Oğuz destanında, Oğuz’un çocukluk dönemindeki davranışları, daha sonraki başarılarını müjdelere niteliktedir(Öztürk, 1985: 171, 172).

Destan geleneğinde; üslubun ve adeta türün bir gereği olarak, kahramanın portresini çizmek, atları ve anlatılan diğer olayları gözler önüne sermek, böylece dinleyiciye adeta olayı seyrediyormuş hissi verebilmek için benzetmeler çok sık olarak kullanılır(Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, 2001: 120).

Destanlarda genellikle kısa ve hareket ifade eden cümleler çoğunluktadır. Destanın cümle yapısının çoğunlukla basit cümlelerden meydana geldiğini söyleyebiliriz. Ayrıca atasözlerinin de destan üslubuyla kaynaştığını görüyoruz.

Destanda toplumu bir bütün halinde görürüz; kahramanlar bu bütün adına iş görür; onları kendi aralarında bile birbirinden güçlkle ayırt ederiz; belki adları ve güçlerindeki derecelenme ile destancı onların araların da yapmacık bir fark yaratmıştır; inceden inceye kişiliği belirleyen seciye ve davranış farkları, sınıf ve toplum-içi ortam şartlarının sağladığı ayrı düşünüş ve görüşler bu insanlar arasında belirmez (Boratav, 1999). Denilebilir ki doğayla savaşımın ve toplum biçiminin yine

toplumun ortak düş gücüyle insanın zihninde sanatsal bir biçimde yoğruluşu destanları doğurmuş, insanlar toplumlarının oluşumuna, doğanın gizlerine destan kahramanlarının serüvenleriyle yanıt vermeye çalışmışlardır(Özkırımlı, 19???: 369).

Destan vakalarının gelişimi zaman ve mekân yönünden belirli bir düzenle gelişmiş, başından sonuna kadar güzel eserlere dönüşmüştür. Buna uygun epik anlatımın her halkın folklorunda kalıplaşmış geleneksel üslubu vardır. Enteresan olanı bu özelliğin, konunun geleneksel sıfatını ve genel milletlerarası tipolojik belirtilerini de açıklamaya imkân vermesidir. Konunun dış görünüşü, olayların yerleşim düzeni ve sabit şeması milletlerarası özellikleriyle farklılaşırsa da her biri konunun iç örgüsü, sosyal anlamı; ortam ve duruma, milli psikolojiye, inanca, örf-âdete, toplumsal düşünceye dayanmıştır(İbrayev, 1998: 268).

Destanlar şekil itibariyle manzum eserlerdir. Ancak, bazı kaynaklardan bir özet halinde günümüze ulaşmış destanların nesir olarak özetlendiği görülmektedir. Örneğin Alp Er Tunga Destanı'ndan elimize ulaşan çok fazla bir şey yoktur. Orhun kitabelerinde, Kutadgu Bilig'de, Divanı Lügat'it-Türk'te ve Şehname'de bulunan bilgiler bize bu destanın varlığını bildirmektedir. Ayrıca Divanı Lügat'it-Türk'te rastladığımız Alp Er Tunga sagusunun destandan kalan tek parça olduğu düşünülmektedir. Bu parçanın manzum oluşu bu fikrimizi desteklemektedir.

Bazı destanlarda ise yer yer nesir parçaları bulunmaktadır. İslamiyet sonrası ve son dönem destanlarından olan Manas Destanı tamamen nesirken, Alpamış ve Ural Batur destanlarında bazen parçalar halinde nesirler bulunmaktadır. Bu durum, bu destanların manzum-nesir bir şekilde olduklarını göstermekle birlikte destanların özünde manzum oldukları kaidelerini değiştirmemektedir. Çünkü yazının yaygın olmadığı; hatta yazının bile icat edilmediği dönemlerde insanların bu eserleri kolayca ezberleyip diğer insanlara ve nesillere aktarabilmelerinin yegâne sebebi bu eserlerin manzum olmasıdır. Atilla Özkırımlı'nın şu sözleri bu fikrimizi desteklemektedir: Sözlü anlatıma dayanan destanlar, epik şiirin en yetkin örnekleri sayılmaktadır. Anlatım olarak şiirin seçilmesi destanların kolayca ezberlenerek belleklerde kalmasını, kuşaktan kuşağa geçmesini sağlamıştır. Bu durum, başlangıçta bireysel

bir yaratı olan destanların zaman için de gelişip büyümesine, ayrıntılarla zenginleşmesine, anonim bir nitelik kazanmasına yol açmıştır. Ama hepsinin ortak yanı ürünü oldukları çağın toplum düzenini yansıtmalardır. Destan kahramanları, toplumu yöneten kişiler ya da destana konu olan savaşlarda sivrilen kahramanlardır (Özkırımlı, 19??: 369).

Kısaca ifade edersek, destanın üslubu; tekrar, benzetme, tasvir, mecaz, hitap, atasözü ve deyimlerin yanında orijinal ifadelerle sağlanmaktadır.

1. 2. Mit

1.2.1. Mitin Tanımı

Mit, kelime anlamı itibariyle “söz, söylenen ve duyulan söz, masal, öykü” anlamlarına gelmektedir (Akarsu, 1998: 163). Ayrıca “Tanrılar, kahramanlar, önceki çağların olayları üzerine anlatılanlar, bir toplumda öykü biçiminde canlı olarak yaşayan eski gelenek ve görenekler bağlamı, insanlığın en eski yaşantı ve düşüncelerinde dile gelmiş olan öyküler, ulusların en eski yaşantılarının simgesel olarak dile gelişi olarak” da tanımlanabilir(a.g.e., 163). Mito (mythos), Yunancada söz, öykü anlamına gelir. Mitoslar, ilkel insan topluluklarının, evreni, dünyayı ve doğa olaylarını kişileştirerek yorumlamak, henüz sırrını çözemedikleri yaşamın ve evrenin çeşitli görüntülerini bir anlam kolaylığına bağlamak gereksiniminden doğmuş öykülerdir(Necatigil, 2002: 15).

Mit, Yunanca uydurulmuş söz anlamındaki mythos kelimesinden türetilmiştir. Ölçülü söz anlamındaki *epos* ve gerçeği dile getiren söz anlamındaki *logos* 'a karşı mit ya da *mitos*, olağanüstü kahramanlıkları ve doğaüstü güçleri anlatan hayal ürünü sözdür. Bilgi öncesi ve dışıdır, pratikle denetlenemez, inanç alanının kapsamı içindedir. Bilgisiz insanlığın dünyayı açıklama gereksiniminden doğmuştur. Örneğin gök gürlüyor, şimşekler çakıyor, yıldırımlar düşüyordu. Demek ki gök tanrıydı, kızmıştı ve insanları cezalandırıyordu. Hiç açıklayamamaktansa böylesine hayal ürünü açıklamalar insanlığa binlerce yıl yetmiştir(Hançerlioğlu, 2000: 334).

Mit üzerine birçok tanım yapılmıştır. Hançerlioğlu'nun tanımında mit kelimesinin Yunancada "hayal ürünü sözler" anlamına geldiğini görüyoruz. Bu konuda Bilge Seyidoğlu ise şunları söylüyor: Mit "myth" kelimesi bazı araştırmacılara göre ilkel toplumlar için: Olay "fable", "fiction" karşılığı olarak kullanılmıştır. Mit'in asıl manası: "Gerçek hikâye" ve bunun da ötesinde "Sahip olunan çok değerli şeyler, kutsal, değerli ve manalı olan"dır. Bugün bu kelime: fiction-hayal, tasavvur, illusion-gerçeğin bozulması anlamlarına gelmektedir(Seyidoğlu, 2005: 15).

Mircea Eliade ise mit hakkında ilginç tespitlerde bulunur ve şöyle der: Yarım yüzyıldan daha uzun bir süredir, Batılı bilginler mitlerin incelemesini, sözcelimi 19. yüzyılınkiyle açıkça çelişen bir bakış açısı içine yerleştirmişlerdir. Tıpkı kendilerinden öncekilerin yaptığı gibi, miti terimin yaygın anlamıyla yani "fabl", "uydurma", "kurmaca" olarak ele almak yerine, onu, arkaik toplumlarda anlaşıldığı biçimiyle benimsemişlerdir; bu gibi toplumlarda mit, tersine "gerçek bir öykü"yü belirtir, üstelik de kutsal sayıldığı, örnek oluşturduğu ve anlamlı olduğu için son derece değerlidir. Ancak "mit" sözcüğüne yüklenen bu yeni anlamsal değer, onun gündelik dildeki kullanımını oldukça anlaşılabilir kılar. Nitekim bu sözcük günümüzde "kurmaca" ya da "hayal" anlamında olduğu kadar, özellikle etnologlar, toplumbilimciler ve din tarihçileri arasında yaygın olan "kutsal gelenek, en eski vahiy, örnek gösterilecek model" anlamında da kullanılır(Eliade, 2001: 11).

Eliade miti tanımlamanın oldukça zor ve karmaşık olduğundan söz eder ve miti şu şekilde tanımlamaya çalışır: Bütün bilginlerin kabul edebileceği ve aynı zamanda uzman olmayanlara da yabancı gelmeyecek bir mit tanımı bulmak güç olacaktır. Zaten, tüm arkaik ve geleneksel toplumlardaki mitlerin bütün tür ve işlevlerini içerebilecek *bir tek* tanım bulmak olanaklı mıdır ki? Mit, çok sayıda ve birbirini bütünler nitelikteki bakış açılarına göre ele alınıp yorumlanabilen son derece karmaşık bir kültür gerçekliğidir. (a.g.e., 115) Bana göre en geniş kapsamlı olduğu için en az kusurlu olan tanım şudur: Mit kutsal bir öyküyü anlatır; en eski zamanda, "başlangıçtaki" masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, Doğaüstü Varlıklar'ın başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün

gerçeklik, yani Kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası (sözgelimi bir ada, bir bitki türü, bir insan davranışı, bir kurum) olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini dile getirir. Demek ki mit, her zaman bir "yaratılış"ın öyküsüdür: Bir şeyin nasıl yaratıldığını, nasıl *varolmaya* başladığını anlatır. Mit ancak *gerçekten* olup bitmiş, tam anlamıyla ortaya çıkmış olan şeyden söz eder. Mitlerdeki kişiler Doğaüstü Varlıklar'dır. Özellikle "başlangıçtaki o eşsiz zamanda yaptıkları şeylerle tanınırlar. Demek ki mitler, onların yaratıcı etkinliğini ortaya koyar ve yaptıklarının kutsallığını (ya da yalnızca "doğaüstü" olma özelliğini) gözler önüne serer. Sonuç olarak, mitler, kutsal(ya da doğaüstü) olan şeyin, dünyaya çeşitli, kimi zaman da heyecan verici akınlarını betimlerler. İşte Dünya'yı gerçek anlamda *kuran* ve onu bugün içinde bulunduğu duruma getiren de kutsalın bu akınıdır. Dahası, insan bugünkü durumunu, ölümlü, cinsiyetli ve kültür sahibi bir varlık olma özelliğini Doğaüstü Varlıklar'ın müdahalelerinden sonra edinmiştir(a.g.e., 116).

Atilla Özkırmı, Platon ve Herodot'un da mit hakkındaki yorumlarına yer vererek şunları söylüyor: Yunanca *mythos* (mit ya da *mitos*), "söylenen veya duyulan sözdür" Ama *mitosa* pek güven olmaz, çünkü insanlar gördüklerini, duyduklarını anlatırken birçok yalanlarla süslerler. Bu yüzden ki Herodot gibi bir tarihçi *mitosa*, tarih değeri olmayan söylenti der, Platon gibi bir filozof da *mitosu* gerçeklerle ilişkisiz, uydurma, boş ve gülünç bir masal olarak tanımlar(Özkırmı, 19??: 856).

Edith Hamilton "Bazı kişilere göre, Yunan ve Roma mitologyası, bize insan soyunun yüzyıllar önce neler düşünmüş, neler duymuş olduğunu gösterir." der ve devam eder: böylece, doğayla ilişkilerini son derece azaltan uygar insandan çıkarak doğayla kucak kucağa yaşayan insana varabiliriz. Mitologyayla ilgilenişimizin asıl sebebi de budur belki: dünya gençtir; insanlar doğanın ortasında, toprağa bağlıdırlar; günlerini ağaçların, denizlerin, tepelerin, çiçeklerin arasında geçirirler. Gerçekle gerçek dışı pek ayrılmamıştır daha (Hamilton, 1997: 5).

Mit kelimesinin kökeni, Yunancada anlatı veya hikâye anlamına gelen *mythos*dur. Ancak anlatı ve hikâye gibi sözlü edebiyat kategorileri, herhangi bir şekilde bir türü tanımlamanın çok ötesinde son derece geniş ve bu yüzden de tanım yapmayı

imkânsız kılan bir muhtevaya sahiptirler. Sözlü kültür üzerine çalışanlar da hemen hemen ele aldıkları bütün türlerin genel özelliklerinden başka hiçbir anlam ifade etmezler. Öte yandan mitler de masal, epik destan ve halk hikâyesi gibi, göreceli olarak daha belirli özelliklere sahip anlatılara nazaran çok daha değişken ve akışkan özelliklere sahiptirler ve söz konusu anlatı türleri gibi dış yapıya ait şekil özelliklerinden hareketle kolayca tanımlanıp benzerlerinden ayrılabilirler. Bu bağlamda, bütün bilim adamlarının kabul edebileceği ve aynı zamanda da uzman olmayanlara da aşına gelebilecek mit tanımı bulmak güçtür(Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, 2001: 5).

Richard Chase'in aktardığına göre Frazer, gerçek mitlerin, dünyanın ve insanın orijini, yıldızların hareketi, bitkilerin birbirlerini izleyen değişiklikleri, hava olayları, güneş ve ay tutulması, rüzgârlar, ateşin keşfi, faydalı sanatların bulunuşu ve ölümün gizemiyle ilgili olduğunu söylemektedir(a.g.e., 5).

John Dewey'e göre mit, ilkel insanın biliminde ileri sürdüğü zihinsel denemelerdir. Malinowski'ye göre mit ise, "İnsan uygarlığının temel bir ögesidir, boş bir olaylar dizisi değildir, tersine sürekli başvurulacak olan yaşanan bir gerçekliktir; soyut bir kuram ya da imgeler gösterisi değil, ama ilkel dinin ve pratik bilginin gerçek bir düzenlemesidir." (a.g.e., 6).

Bununla birlikte, Mircea Eliade'nin geniş kapsamlı mit tanımını işlevlik değerinden dolayı benimseyip kullanabiliriz. Bu tanıma göre, mit, kutsal bir öyküyü ve eski zamanlarda, başlangıçtaki zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Dahası, mit, doğaüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik, kozmos (kâinat) olsun; isterse onun yalnızca bir parçası (mesela bir dağ, ırmak, ada veya bir bitki türü, bir insan davranışı veya kurum) olsun, bir gerçekliğin nasıl oluştuğunu veya meydana geldiğini anlatır. Bu durum mitin en önemli özelliğini, onun daima bir yaratılışın öyküsü olduğunu ortaya koyar. Mitlerin bu yaratılışa dayanan tematik özellikleri, onların köken ve işlevlerine dair bazı ikna edici açıklamaları da kendiliğinden getirir(a.g.e., 6).

1.2.2. Mitin Oluşumu

Mitolojinin ne zaman oluşmaya başladığını bilmemiz mümkün değil. Ancak şu bir gerçek ki sözlü edebiyat mitolojiyle başlar. İnsanlar ilk sözlü verimlerini mitlerle meydana getirmişlerdir. Edith Hamilton Yunan mitolojisinden bahsettiği bir yazısında mitolojinin başlangıcı ile ilgili şu ifadeleri kullanıyor: Bugün elimizde bulunan öykülerin ilk ne zaman anlatıldıkları bilinmiyor. Bilinen bir şey var: O öyküler dilden dile dolaşmaya başladığında, Yunanlılar ilkel çağı çoktan geride bırakmışlardı(Hamilton, 1997: 6).

İlkel mitolojiler ilk seyyahlar, misyonerler ve etnograflar tarafından sözlü gelenekte yaşarken keşfedilmiş, bazen bir yaratıcı deha tarafından yüksek kültürün etkisi ile işlenerek yazıya geçirilmiştir. Mit çalışmalarına mitoloji kahramanlarının tarihte oynadığı önemli rolü anlamak bakımından ilkel ve geleneksel toplumlardan başlamak gerekir. Ayrıca içinde bulunduğumuz zamanda mevcut olan ilkel toplumlarda mitler hâlâ insanların hareket ve davranışlarına yön vermektedirler. Bu toplumlarda mitlerin rolleri ve fonksiyonları devamlı olarak etnologlar tarafından kontrol edilmektedir (Seyidoğlu, 2005: 15, 16).

Mit, arkaik insana, kendisini varoluşu bakımından oluşturmuş en eski "öyküleri" öğretir, varoluşuyla ve kozmos içindeki kendi öz varoluş biçimiyle ilgili her şey de onu doğrudan doğruya ilgilendirir. Modern insan nasıl kendisinin Tarih tarafından oluşturulduğu kanısındaysa arkaik toplumların insanı da kendini belli sayıda mitsel olayın sonucu olarak görür. Sözelimi tıpkı bir aracın kesin bir biçimde yapılarak ortaya konması gibi, bir kerede ve kesin olarak "verilmiş" , "yapılmış" olduklarını her ikisi de kabul etmez. Modern insan şu biçimde akıl yürütebilir Ben bugün içinde bulunduğum durumdayım çünkü başımdan bir yığın olay geçti; ne var ki, bu olaylar ancak, 8000–9000 yıl kadar önce, tarım keşfedildiği için gerçekleşebildi ve yine, Eskiçağ'da Yakın Doğu'da kent uygarlıkları geliştiği için; Büyük İskender Asya'yı fethettiği, Augustus da Roma İmparatorluğu'nu kurduğu için; Galile ve Newton, bilimsel buluşlara yol açmakla ve sanayi uygarlığının gelişmesini hazırlamakla Evren

anlayışını kökünden değiştirdikleri için; Fransız Devrimi gerçekleştiği için ve özgürlük, demokrasi, toplumsal adalet kavramları Napolyon savaşlarından sonra Batı dünyasını altüst ettiği için ve bu böyle uzar gider. Aynı biçimde "ilkel" bir insan da kendi kendine şöyle diyebilir: Ben bugün içinde bulunduğum durumdayım, çünkü benden önce bir dizi olay gerçekleşti. Yalnız hemen ardından da şunu eklemek zorundadır: Bunlar mitsel *zamanlarda* geçen olaylardır, dolayısıyla *kutsal bir öykü* oluştururlar; çünkü olaydaki kişiler insan değil doğaüstü varlıklardır(Eliade, 2001: 22).

1.2.3. Mitin Konuları

Mitleri konularına göre dört grupta inceliyoruz:

1. Teogoni: Tanrıların nasıl oluştuklarını anlatan mitlerdir (Özkırımlı, 19??: 857). “Tanrıların orijine ilişkin bir dinsel mitler sistemi, tanrıların soyağacı, şeceresi”dir (Rosental, Yudin, 1997: 492). Tanrıların doğumu ve nereden geldiklerini konu edinen mitoloji bölümü. Tanrıların genellikle doğadan ya da doğayla birlikte - ama gene doğal olan- bir nesneden doğdukları tasarımlanmıştır(Hançerlioğlu, 2000: 502).

2. Kozmogoni: Evrenin nasıl oluştuğunu konu alan mitlerdir (Özkırımlı, 19??: 857). Bu mitler evrenin ve dünyanın nasıl oluştuğunu, oluşmadan önce nelerin olduğunu anlatırlar. Evrenle ilgili hiçbir bilgiye sahip olmayan ilkel insanın, dünyanın oluşumu hakkındaki düşüncelerinden ve bu konudaki inanışlarından meydana gelmiştir.

3. Antropogoni: İnsanın nasıl oluştuğunu konu edinen mitlere denir (Özkırımlı, 19??: 857). Dünya ve evrenin olduğu gibi insanın da nasıl meydana geldiği merak konusudur. Özellikle ilkel insan için bu konu daha da ilgi çekiciydi. Kainat hakkında pek de bilgisi olmayan insanoğlu kozmogoni mitlerinde olduğu gibi insanın da yaradılışı hakkında, o günkü muhayyilesi ve inancı ölçüsünde çeşitli senaryolar geliştirmiş ve bunlara inanmıştır.

4. Eskatoloji: Kâinatın ve insanlığın sonunu, kıyametten sonra olacakları konu alan mitlere denir. Haçerlioğlu eskatolojiyi şöyle açıklar: “İnsanın, yaşamın ve dünyanın geleceği üstüne ileri sürülmüş inançlar...” (Haçerlioğlu, 2000. 145). M. Rosental Eskatoloji hakkında şunları söyler: “Dünyanın ve insanlığın kaderi, dünyanın sonu ve kıyamet hakkında ileri sürülen dinsel bir doktrin. Eskatoloji, eski nosyonlara dayanır: tabiatta gizli aktif güçler vardır; hayır ve şer mücadele halindedir; ölümden sonra, öbür dünyada günahkârlar cezalandırılacak, doğru insanlarsa mükâfatlandırılacaktır (Rosental, Yudin, 1997: 141).

1.2.4. Mitin Üslubu

Mitler, kutsal merasimler esnasında anlatılırlar. Bu merasimler icra edilirken şarkılar söylenir, dans edilir ve aynı zamanda bir tiyatro oyunu gibi mitler sahnelenir. Bu yüzden tiyatrunun, dansın ve şarkıların ortaya çıkışında mitlerin rolü çok büyüktür. Mitleri tanımakla belli bir toplumun davranışlarını, isteklerini, zevklerini anlamak mümkündür(Seyidoğlu, 2005: 10).

Mitolojilerin içinde kutsal hikâyeler, merasimler bulunur. Zamanla bu hikâyelerin içinde bulunan bir takım kutsal vasıflar unutulmuş, böylece masallar ve efsaneler ortaya çıkmıştır(a.g.e, s.9).

1. 3. Efsane

1.3.1. Efsanenin Tanımı

“Efsane” kelimesi dilimize Farsça’dan girmiştir. Batı dillerinde Latince “Legendus” kökünden çıkan”legenda, legend, leggenda, leyenda” vb. kelimeler, efsane kavramının karşılığı olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte Almanca “sage” , Yunanca “mithe / mythos” , Arapça “usture, esatir” terimlerini de ilave etmemiz gerekmektedir. Anadolu Türkleri arasında efsane, menkıbe, esatir, mitoloji terimleri yaygınlık kazanmıştır (Ergun, 1997: 1).

Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan “Türkçe Sözlük”te efsane: 1. Eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayali hikâye, söylence. 2. Gerçeğe dayanmayan asılsız söz, şeklinde tarif edilmektedir(TDK Sözlüğü, 1988: 433).

Şemseddin Sami, Kamus- ı Türkî’de efsaneyi, “1.Masal, asılsız hikâye, hurafat. 2. Şöhret bulup dillere düşen vak’a ve hal” diye tarif etmektedir(Şemseddin Sami, 1978: 136).

Mustafa Nihat Özön, Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü’nde efsaneyi şöyle tarif etmektedir: “Bir tabiat olayını, bir varlığın meydana gelişini, tabiat elemanlarının birinde olan değişikliği akıl dışı ve olağanüstü açıklamalarla anlatan hikâye. Bunun temeli olan olay, halkın muhayyilesinde şekil değiştirerek, ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa geçer.” (Özön, 1954: 74).

Bu konuda en geçerli isimlerden olan Grimm kardeşlere göre efsane, gerçek ya da hayali, muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan bir hikâyedir(Sakaoğlu, 1980: 4).

Grimm kardeşlerden sonra efsane üzerinde çalışan Max Luthi’ye göre efsane, aslında, gerçekte vukua gelmiş hadiseleri anlatır. Fakat o, gerçekten iki şekilde uzaklaştırılmaktadır. Ağızdan ağıza nakledilirken değişmesinin yanında şairler tarafından edebi olarak işlenmeleri de başlıca değişme sebebi olmaktadır. Asıl halk efsanesi, alışılmamış, tuhaf ve ekseriyetle huzursuzluk meydana getiren şeylerden, şekillerden ve hadiselerden bahseder(Ergun, 1997: 5).

Türk Ansiklopedisi’nde ise efsanenin tanımı şöyledir : “Başlangıçta tabiatüstü nitelikler gösteren aziz hayatlarını, sonraları da, halk muhayyilesinin veya şair yaratmalarının etkisiyle, biçim değiştirmiş tarih olaylarını anlatan harika niteliğinde hikâye.” (Türk Ansiklopedisi, 1966: 394).

M. Okan Baba'nın efsane tanımı ise şu şekilde: Sözlü gelenekte ağızdan ağza söylenip gelen olağanüstü nitelikteki hikâyelere verilen ad. Bunlar doğa olaylarını ve yaşamış ünlü kişilerin başından geçen olayları olağanüstü bir biçimde anlatan ürünlerdir. Bunlarda zaman ve şahıs ögesi vardır. İnanç yönü ağır basan, öğretici, öğüt verici ürünlerdir. Doğa ve toplum olaylarını mistik bir düşünce ile dile getirirler. Halk arasında özellikle kırsal bölgelerde, her taşın, yatağın bir efsanesi vardır(Baba, 2001: 33).

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisinde ise efsane için şunlar yazılmıştır : “Edebiyatta, tabiatüstü nitelikler gösteren kişilerin hayatlarını, halk muhayyilesinin veya şairlerin meydana getirdiği tarih olaylarını anlatan, olağanüstü olaylarla süslü hikâyelere verilen isimdir.” (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1979: 7-8).

Yeni Türk Ansiklopedisi'nde efsane: “Bir toplumun en eski hayatını, zaman dışı bir vak'alar hikâyesi halinde anlatan hatıralar bütünü. Başlangıçta tabiatüstü nitelikler gösteren kimselerin hayatlarını, sonraları da halkın hayal gücünü veya şairlerin ortaya koydukları eserlerin tesiriyle şekil değiştirmiş tarih olaylarını anlatan harika niteliğinde hikâyeler...” tarif edilmektedir(Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985: 757).

Şükrü ELÇİN, Halk Edebiyatına Giriş adlı eserinde, efsaneyi şöyle tarif etmektedir : “İnsanoğlunun tarih sahnesinde gördüğü ilk devirlerden itibaren, aynı coğrafya, muhit veya kavimler arasında gelişen, zamanla inanç, adet, an'ane ve merasimlerin teşekkülünde, az çok rolü olan bir çeşit masal” (Elçin, 1986: 314).

Bir olay, yer veya adla ilgili inanışı dile getiren veya bunların ortaya çıkış nedenini açıklayan, olağanüstü özelliklere sahip anlatmalardır. Efsanelerde geçen olayların gerçek olduğuna inanılır. Efsanelerde yer alan kişi ve zamanla ilgili bilgi vardır. Efsanelerde halkın özelemleri, dünya görüşleri ve ideal insan tipi ortaya konulur. Efsaneler halk muhayyilesinin ürünüdür(Artun, 2004: 34-35).

Efsaneden bahsederken menkıbe kavramına da değinmekte yarar var. Menkıbe, “Çoğu tanınmış, Tarihe geçmiş kişilerin, din ulularının, ermişleri yaşamlarıyla ilgili

olaylardan birini olağan üstü bir biçimde anlatan öykülere verilen ad”dır (Baba, 2001: 72). Tasavvuf tarihinde Allah'ın dostluğunu kazanmış ve "veli" denilen din büyüklerinin gösterdikleri kerametleri konu edinen küçük hikâyeler anlamında menkıbe, tahminen IX. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. İslâm inancında velilerin bazı kerametler göstermesi, Allah'ın sevdiği kullarına bir lütfü kabul edildiğinden, keramet kavramı tasavvuf tarihinde veli anlayışıyla birlikte ortaya çıkmış ve zamanla bu anlayışın ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Tasavvuf yoluyla Müslümanlığı öğrenen Orta Asya'daki çeşitli Türk toplulukları, İslâm öncesi Samanların ve Budist azizlerin de etkisiyle, menkıbeleri kolayca benimsemişlerdir. Ahmed Yesevî'nin; menkıbeleri Türkler arasında büyük bir kabul görmüş ve hızla yayılmıştır. İslâmî kaynaklı menkıbeler yanında, birçok Şamanist ve Budist menkıbe de İslâmî bir kılığa sokularak, daha sonraki menkıbelerin teşekkülüne zemin hazırlamıştır(Albayrak, 2004: 382).

1.3.2. Efsanenin Oluşumu

İnsanlık, varlığı ile başlayan dış dünyayı ve çevresini tanıma, ondan faydalanma mücadelesi, ister istemez, bu mücadele içinde karşı karşıya geldiği, fakat başarıda aciz kaldığı dış âlemin olaylarını kendine göre değerlendirmiş; onun yapısı, var oluşu hakkında kendine göre bazı varsayımlar geliştirmek ihtiyacını duymuştur. Değişik çevre ve zaman içinde gelişen insan düşüncesi, dışa karşı üstünlük kazanma tutkusunu içinde şekillendirdiği bazı kavramları, olaylarla sergileyerek, sözlü gelenekte yaşayan anlatım türlerini oluşturmuştur. Bu türler arasında, daha çok zaman akımı içinde inançlardan gelenek ve ananelerin, bunların özellik kazandırdığı hayat anlayışından kaynaklanan efsane türünü kendine göre bazı özelliklerle meydana gelmiştir(Öztürk, 1985: 141).

Efsanelerin teşekkülünü açıklayabilmek için önce, köklerini araştırmak gerekir. Çünkü efsaneler teşekkül ederken beslendikleri kaynaklara, köklerine göre farklılık arz etmektedirler. Yani, bütün bu efsaneler aynı oluşum sürecinden geçmemektedir. Kanaatimize göre, dini efsanelerin teşekkülü, diğerlerine göre başka bir şekilde, başka bir yolla, farklı bir zaman sürecinden geçerek oluşmuştur. Tarihi efsaneler ise

daha farklı bir yolla ve daha farklı bir zaman sürecinden geçerek teşekkül etmiştir. Diğer efsane çeşitlerinin teşekkülü de aynı şekilde farklılık arz eder(Ergun, 1997: 40).

Efsanelerin teşekküllerinin bu şekilde farklılık göstermesinin efsanelerin dayandıkları köklerle ilgilidir. Efsaneler birkaç farklı köke dayandırılır:

1. Mitolojik Kökler
2. Tarihi Kökler
3. Dini kökler
4. Hayali, fantastik kökler

Bir efsane bu köklerden sadece birine dayanabileceği gibi, bazen de aynı efsanede birden fazla kök bulunabilir. Ancak bunlardan biri diğerlerinden daha ön plana çıkmaktadır.

Mitolojik kökler karmaşık köklerdir. İçlerinde dini inançların izleri olduğu gibi, hayal unsurları da bulunmaktadır. Mitoloji ile ilgili hemen hemen bütün kaynaklarda efsane ile mitolojinin birbirine çok yakın olduğu belirtilmiştir. Efsanelerdeki mitolojik köklerin büyük bir bölümü, eski inanç sistemlerinden kaynaklanmaktadır. Kâinatın, dünyanın, yerin, göğün, yıldızların ve birçok gök cisminin yaratılışıyla ilgili olan bu tür efsaneler, bütün dünyada görülür ve benzerlik arz ederler.

Efsanenin köklerinden biri de tarihtir. Bir kısım efsaneler tarihi kökler üzerine teşekkül eder. Bu tür efsaneler, mitolojik köklü efsanelere göre daha yakın çağlarda teşekkül etmişlerdir. Halk için önemli olan bazı tarihi olay ve şahısların maceraları zamanla halkın muhayyilesinden katılan hayali unsurlarla birlikte, efsaneye dönüşmüştür. Halk üzerinde önemli etkiler bırakmış tarihi olaylar belli bir süre sonra efsaneleşir. Bu süre içerisinde bu olay kendinden bir şeyler kaybederken sürekli halk muhayyilesinin kattığı hayali unsurlarla günümüze kadar gelir.

Efsanelerdeki köklerden biri de dini köklerdir. Dini kahramanların maceraları çeşitli hayali unsurlarla birlikte zaman içerisinde efsaneleşmişlerdir. Dini kitaplarda anlatılan birçok macera halk arasında efsane haline gelmiştir. Halkın sevdiği din büyüğünün etrafında gerçekte olmamış olsa bile birçok efsane teşekkül etmiştir.

Her efsanede az çok hayali bir yön vardır. Halk geçmişte olmuş bir olayı dilden dile anlatırken ona bir şeyler katar. İşte halk tarafından katılan bu unsurlar efsanelerin hayali, fantastik kökleridir. Efsanelerde anlatılan tarihi bir olay, bu hayali kökler sayesinde kronolojik tarihten çıkıp folklor anlatmasına, efsaneye dönüşmüştür.

Bir olayın efsaneye dönüşebilmesi yahut bir kahramanın etrafında efsane oluşabilmesi için, o olayın veya kahramanın halk için önemli olması; halkın tarihinin kaderinin akışını değiştirmiş olması gerekir.

Efsanenin oluşması meydana gelmesi çok eskidir. İptidai insanlar, tarihi hadiseleri hikâye şeklinde birbirlerine naklederlerdi. Bu hikâyeler, gittikçe efsaneye dönüşerek nesilden nesile, ülkeden ülkeye geçer ve yayılırdı.

Yalnız şunu unutmamak gerekir ki, bir olayın efsaneye dönüşebilmesi yahut bir kahramanın etrafında efsane oluşabilmesi için o olayın veya kahramanın halk için çok önemli olması; halkın tarihinin, kaderinin akışını değiştirmiş olması gerekir (Ergun, a.g.e, s.46).

Max Luthi'ye göre yeni bir kavram olan efsane (sage) aslında, gerçekte vukua gelmiş hadiseleri hikâyeye eder; fakat o gerçekten iki şekilde uzaklaştırılmaktadır. Ağızdan ağıza nakledilirken değişikliğe uğramasının yanında şairler tarafından edebî olarak işlenmeleri de başlıca değişme sebebi olmaktadır(Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi, 2001: 3).

Saim Sakaoglu, efsanelerin teşekkülü konusunda R. Rosires ve M. Benigni'nin görüşlerinden hareketle efsaneleri üç kaynakta toplar.

Aynı akli kapasiteye sahip olan bütün milletlerde muhayyile aynı şekilde ortaya çıkar. Böylece benzer efsaneler oluşur.

Bir kahramanın hatırası zayıfladıkça onun şerefine yaratılmış olan efsane bu kahramanı terk eder ve daha ünlü birine mal olur.

Çevre değiştiren her efsane yeni çevrenin sosyal ve etnografik şartlarına kendisini adapte eder(Güleç, 2002: 92).

1.3.3. Efsanenin Konuları

International society for folk-narrative research / Milletlerarası Halk Nakilleri Araştırmaları cemiyeti, konuları bakımından efsanelerin dört büyük bölümde toplanmasını kararlaştırmıştır:

1. Yaradılış Efsaneleri: Dünyanın yaradılışı, tabiat varlıklarının meydana gelişi, kâinatın sonu, mahşer ve kıyamet.
2. Tarihi Efsaneler: Kendi içinde şu bölümlere ayrılır:
  - a) Adları belli olan yerler üzerine anlatılanlar.
  - b) İnsan topluluklarının oturduğu yerler üzerine anlatılanlar.
  - c) Ünlü büyük mimari eserleri anlatanlar.
  - d) Millet ve hükümdar soylarını anlatanlar.
  - e) Büyük felaketleri anlatanlar.
  - f) Tarihi şahsiyetlerin savaştıkları tabiatüstü güce sahip yaratıkları konu edinenler.
  - g) Savaş ve fetihleri anlatanlar.
  - h) İsyanları işleyenler.
  - i) Âlim, şair, şeyh, mürit gibi çeşitli sahalardaki önemli şahsiyetlerin hayatını konu alanlar.
  - j) Aşk efsaneleri
  - k) Çoban, hizmetçi gibi ikinci derecede kalan fakat toplumda iz bırakmış insanların hayatı etrafında gelişen efsaneler.

3.Olağanüstü varlıklar, kişiler ve güçleri konu alan efsaneler de şu şekilde sıralanır:

- a) Alinyazısı
- b) Ölüm ve ahiret
- c) Tabiat
- d) Cin, peri ve ejderhalar
- e) Şeytan
- f) Hastalık ve sakatlık getiren varlıklar
- g) Büyücü, üfürükçü gibi olağanüstü gücü olduğu sanılan kişileri anlatanlar.
- h) Esrarlı güçleri olduğuna inanılan hayvan ve bitkileri anlatan efsaneler.

4. Dini Efsaneler: Tanrı ve kahramanlarla ilgili efsaneler ise çeşitli seviyedeki din büyüklerinin hayatı, savaşları, mücadeleleri etrafında teşekkül etmiştir(Güleç, 2002: 93).

1.3.4. Efsanenin Üslubu

Efsane, kendine özgü bir üslubu, kurallı biçimleri olmayan, konuşma dili ile anlatılan bir türdür (Ergun, 1997: 6). Diğer sözlü edebiyat türlerindeki manzum ve yarı manzum anlatımların aksine efsanelerde yer alan olaylar nesir olarak anlatılmaktadır. Burada kullanılan dilin kendine has, belli kalıpları yoktur. Destan ve hikâyelerde görülen kalıplar, efsanelerde olmadığı için anlatım dili anlatıcıya göre farklılıklar gösterir.

Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren anlatımlardır.

Yapı bakımından sabit veya yarı sabit bir forma sahip olmayan efsaneler icra edildikleri konuşma durumuna uygun bir biçim olarak hacimleri ilk, ikinci defa veya daha fazla anlatılmakta olduklarına bağlı olarak değişebilen konuşmalık türlerin özelliklerini gösterirler. Efsaneler genel olarak bir veya birkaç motif ihtiva eden kısa bir anlatım türüdür. (Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü, 2003: 324)

Efsaneler, hayatın bütün alanlarını kapsamaz. Belli olayları ele alır. Bu olayların içinde sosyal sınıflar ve belli bir zaman dilimi bulunur. Bu olaylar olağanüstü motiflerle anlatılır. Olağanüstü motifler masalarda inanılmazın çerçevesinde geçtiği hâlde, efsaneler olağanüstülüklerle inanır ve bunları gerçek olarak kabul eder. Bu gerçek, objektif gerçek değildir. Efsaneler; olağanüstü, tuhaf ve olamayacak şeyleri konu edinirler. Bunların arasında bağlantılar kurar, sorular sorar; fakat sonuçta bu soruların cevapları verilmez, çözüm getirilmez. Bu olaylar hem dünyada hem de bu dünyanın dışında geçebilir. Bu dünya ile öte dünyayı birbirinden ayırmak ihtiyacını duymaz. Efsanelerde iki farklı boyut bir arada bulunabilir. Şaşırtıcı ve sarsıcı olaylar öte dünya ile ilgilidir. İnsanların kaderi ile ilgili projeler bu esrarengiz dünyada gerçekleşir; ama hiçbir açıklama yapılmaz ve olayların anlaşılması da beklenmez. Efsanenin derinliklerine doğru bazen girilebilir. Efsane yeraltında bir mağarada bir kişinin yüzyıllarca yaşadığını söyler; sonra o kişi insanların arasına döner. Bu dünyanın dışındaki âlem bilinmeyen bir âlemdir, sırlarla dolu ve kutsaldır. İnanca dayalı gerçeklik ve kutsallık efsanelerin temelini oluşturur. (Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi, 2001: 1)

Her anonim türde olduğu gibi, efsanelerin de kendilerine göre kuruluş ve anlatım kuralları vardır. Yine diğer türlerden farklı olarak da efsanelerde kendine özgü bir hayat anlayışı yaşanır. Bu hayat anlayışı ise her devrin efsanesine göre inanç sisteminden gelen bazı kıymet faktörleri ile değer kazanır; hiç bir efsaneyi bu inanç dünyasının dışında düşünemeyiz. İnanç sistemi toplum hayatını, ferdin yaşayışını ilâhi bir nizam içinde şekillendiren faktörlere dayandığı için, düzenleyici ve tanzim edici esasları vardır, bu esaslardan kaynaklanan ayrıntılar, efsanelere şekil ve özellik verir. Diğer anonim türlerde olayların ve düşüncelerin arkasında sezilen bu hal, efsanelerin kaynaklandığı alanlarda asıl tema olarak görülür. Efsanelerin kahramanları böyle bir dünyanın anlayışını yaşarlar; bu yaşayış içinde gelişen bazı kavramlar, efsaneleri şekillendirip onlara özellik kazandıran değişmez kurallar halinde, türe anlatım şekli verir. Bu kuruluş ve anlatım, kurallarını, efsanelerde şu esaslar etrafında incelemeye çalışacağız:

1. İlahi nizam kuralı
2. Şekil değiştirme kuralı
3. Zamanın ve mekânın dışına çıkma kuralı (Tâyyi Mekân)
4. Manevi gücü bir varlıkta sembolleştirme kuralı

Efsanelerin kuruluşlarını şekillendiren bu kurallar daha da genişletilebilir, Efsane türünde görülen motiflerin de bu kurallarla ilgisi vardır, bu sebeptendir ki, efsaneler en azından bir motif ve bu kurallardan ikisi üzerine kurulurlar. Efsanelerin içyapısı incelendiğinde, bu kurallar arasında, açık veya kapalı bir bağlılık görülür, bunları birbirinden ayırmak mümkün değildir, biri bir diğerinin sebebi gibidir. Bir şekil değiştirme kuralında görülen aslının dışında, başka bir şekle girme hali, İlâhi nizamı koruma veya devam ettirme kuralına bağlı olarak gelişir. Manevi gücün sembolleşmesi ise, bir taraftan «İlâhi nizamı koruma» kuralına, bir taraftan da «Tâyyi Mekân» kuralına bağlıdır. Bu kurallar, efsane türünün özellikleri icabı, toplum düzenini koruyucu, iyiye yöneltici bir etkinliğe sahiptirler. Bu kurallar ilk bakışta gündelik hayatın üstünde gibi görünürler ve efsanelerin meydana geldiği alanla birlikte toplum yapısına bağlıdırlar. Burada şunu da söyleyelim ki, efsaneler, bu kurallara bağlı olarak şekillenirken, kuralın mahiyetine uygun motifler özellik kazanır; böylece efsanelerin kaynağı ile kuruluş kuralları ve efsane motifleri arasında teşekkül yönünden zincirleme bir bağlılık vardır(Öztürk, 1985).

1.4. Halk Hikâyesi

1.4.1. Halk Hikâyesinin Tanımı

Hikâye, Arapça “hakeve” kökünden türemiştir. Bu kelime, anlatma, benzetme, tarih, destan, kıssa, masal, rivayet manalarını da ifade eder. Hikâye en basit manasıyla olay demektir; olaylarla, hikâye yoluyla anlatma, en eski ifade türlerinden biri olup, amacı dinleyenleri ve okuyanları düşündürmekten çok heyecanlandırmaktır(Boratav, 1988: 63).

Bir olayın sözlü veya yazılı olarak anlatılması; gerçek veya tasarlanmış olayları anlatan düz yazı türü, öykü; yalın bir olayın çevresinde kişilerin ilişkilerini anlatma esasına dayanan edebî tür." Azerbaycan Türkçesinde "hekâya", Başkurt Türkçesinde "hikâya", Kazak Türkçesinde "hikaya", Kırgızcada "angeme, ikaya", Özbekçede "hikâya", Tatar Türkçesinde "hikaya", Türkmen Türkçesinde "hekaya", Uygur Türkçesinde "hikâya" olarak adlandırılması kelimenin bütün Türk şivelerinde ortak bir kullanıma sahip olduğunu göstermektedir. Ancak Türk halk hikâyelerine devirlere ve yörelere göre farklı adlar da verilmiştir: Dede Kor-kut'ta "boy", 16.-18. yüzyıllarda "hikâye", Azerbaycan Türkçesinde "hekât", günümüzde Doğu Anadolu Bölgesi'nde ve Azerbaycan'da "nağıl" bunlardan bazılarıdır. Ayrıca kısa halk hikâyelerine "kıssa", "serkûşte" (sergüzeşt), türküsüz hikâyelere de "kara hikâye" denilmektedir (Albayrak, 2004: 231).

Türk edebiyatı verimleri içinde 16. asırdan itibaren görülmeye başlanan, genellikle âşıklar tarafından nazım-nesir karışık bir ifade tarzı ile dinleyicilere karşı anlatılarak nesilden nesile intikal eden, yer yer masal ve destan özellikleri gösteren hikâyelere halk hikâyesi diyoruz.

Halk hikâyeleri, zaman seyri ve coğrafya-mekân içinde "efsane, masal, destan, menkabe vb." mahsullerle beslenerek dini, tarihi, içtimai hadiselerin potasında iç bünyelerindeki bağlarını muhafaza ederek milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserlerdir(Elçin, 1999: 444).

Nazım-nesir karışık gerçek olayların yanı sıra hayali olayların da anlatıldığı uzun anlatmalardır. Konularının kaynağını tarihten, günlük hayattan alır, musannif adı verilen âşıklarca düzenlenir. Halk hikâyelerinde aşk ve kahramanlık konuları işlenir. Hikâyeleri genellikle saz çalıp söyleyerek meddah edasıyla âşıklar anlatır(Artun, 2004: 34-35).

Halk hikâyeleri eskiden destanların gördükleri vazifeleri yerine getiren yeni bir tür olarak ortaya çıkmışlardır.

Destan döneminden sonra ortaya çıkan, destan etkisini taşıyan halk arasında sözlü gelenekte oluşturulan anlatım türüne verilen ad İlk örnekleri destanî halk hikâyeleridir. Bunlar zamanla genişleyip değişik konuları anlatmışlardır. Türk halk hikâyeciliğinin başlangıç döneminin Orta Asya'da olduğu söylenebilir. Bu türün ilk örneği Dede Korkut Hikâyeleridir. Bunlar on beşinci yüzyılda yazıya geçirilmişlerdir. Bundan sonra Türk halk edebiyatında değişik ürünlere rastlıyoruz(Baba, 2001: 37).

İçinde nazım parçaları olmayan, sadece nesir halinde anlatılmış hikâyelere “kara hikâye” adı verilir. Bir türküye bağlı olarak anlatılan hikâyelere Güneydoğu Anadolu’da “bozlak” denilmektedir. Ayrıca kısa hikâyelere “kıssa, serküste” adı verilir. Doğu Anadolu’da türküsüz küçük hikâyelere “karavelli” denmektedir(Güleç, 2002: 59).

1.4.2. Halk Hikâyesinin Oluşumu

Halk hikâyelerinin teşekkülü az çok destanı hatırlatır. Destanlardaki önemli ve eski olmayan bir aşk, kahramanlık ya da isyan olayı abartılarak söylenmeye, dillerde gezmeye başlar. O olaya türküler yakılır. Duyanların hayal gücüne yeni ufuklar açar, söylentiler çoğalır.

Halkın çoğalttığı ve duygu ile derinleştirdiği bu türkülü olaylar ‘âşıkların’ anlattığı şeylerin arasına girer.

Yani olayları saz şairleri de anlatmaya başlarlar. Burada görüldüğü gibi bir olay vardır. Buna sonradan şiirler, türküler eklenmiştir. Halk hikâyelerinin bazılarının ise bundan farklı olarak ortaya çıktıkları tahmin edilmektedir. Buna göre bir aşığın sevgisi için veya güzeller için aşkı dile getiren şiirleri vardır. Bunlar halk arasında türkü olarak okunurken sonradan bunlara nesir kısmı eklenmiştir(Kabaklı,2002: 142).

Hikâyeler, âşıkların hayatından, her hangi bir olaydan veya başka bir türden aldıkları konuyu, şekil kazandırılmış bir hikâyeyi, yine "halk arasından almış oldukları bir menkıbeyi, kendi duygu ve düşüncelerinde oluşturdukları ayrıntılarla kaynaştırarak,

asıl ana duyguyu benimsemiş olay etrafında hikâyeyi dile getirir ve yaşatır, bunu yaparken, duygu ve olaylara uygun olarak diğer âşıkların türkülerinden faydalanır, gerekirse kendi karinesinden deyişler dile getirir. Asıl olaya katılan bu ayrıntılar hikâyeciden hikâyeciğe değişebileceği gibi, nesilden nesile de değişir. Bu sebeptendir ki, hikâyeler ilk anlatıcının verdiği şekilde kalmaz; her anlatıcı veya hikâyeci, kendi anlayışına göre hikâyeye yeni ilâveler yapabildiği gibi, dinleyicilerin isteği ve anlayışına göre de hikâyeyi şekillendirebilir, hatta çevrenin ve dinleyicilerin arzuları hikâyenin şekil almasında, içyapılarının özellik kazanmasında büyük etkisi olduğu bir gerçektir(Öztürk, 1985: 47).

Halkın içinden çıkan türkölü olayı âşıklar tasnif ederler. Bu tasnifi yaparken kendi buluşlarını da ilave ederler. Hayal ve eğilimlerinden, halkın arzularından bir şeyler katarlar. Bu tasnif işini yapan saz şairlerine “musannif” denir. Musannifler ele aldıkları konuyu çok defa kendi şiirleri ile donattıklarından bu türkölü hikâyelerin müellifi sayılırlar. Sonra gelen âşıklar da onu öylece tekrar etmeye çalışırlar. Hikâyeye sözlü olarak dolaştığı ve yazılı olmadığı için birçok değişikliğe uğrarlar. Her çağın ve her yerin şivesine göre yeni üsluplara bürünürler. Usta âşıkların eline geçtikçe daha da gelişip zenginleşirler(Güleç, 2002: 61).

1.4.3. Halk Hikâyesinin Konuları

Boratav, halk hikâyelerini konularına göre üç ana başlıkta toplar:

1. Kahramanlık Hikâyeleri
  - A. Köroğlu Kolları
  - B. Diğer Kahramanlık Hikâyeleri
    - a. Köroğlu Dairesine bağlı olanlar: Celali Bey, Kirminşah...
    - b. Diğer Hikâyeler: Eşref Bey, Şah İsmail...
2. Aşk Hikâyeleri
  - A. Kahramanları Muhayyel (Hayali) Olanlar: Ülfetin, Elif ile Murat...
  - B. Âşıkların Romanlaşmış Hayatları

- a. Yaşadıkları Rivayet Edilen Aşıklar: Aşık Kerem, Aşık Garip...
  - b. Yaşadıklar Kesin Olan Aşıklar: Aşık Ali İzzet, Karacaoğlan...
3. Bu Kategorilere Tamamıyla Girmeyen Hikâyeler:
- A. Aşk Maceraları: Hasan ile Mihrican, Yahudi Kız...
  - B. Meşhur Kaçaklara ve Kabadayılara Ait Hikâyeler: Mihrali Bey, Kaçak Nebi, Deli Yusuf Bey... (Boratav, 2002: 35–36)

Fuad Köprülü ise şöyle bir tasnifte bulunmuştur:

5. Eski Türk an'anesinden geçen mevzular
2. İslam an'anesinden geçen dini mevzular.
3. İran an'anesinden geçen – ekseriyetle dini olmayan ve bazen de zahiri bir İslami renge boyanmış mevzular [İran yolu ile geçen Hind mevzuları da bu devre girebilir] (Köprülü, 1986: 366).

Halk hikâyeleri ile ilgili bir başka çalışmada, Necdet Sakaoğlu'na aittir. Sakaoğlu, “Halkın Okuduğu Cenk Kitapları – Aşk Masalları” adlı makalesinde konu ile ilgili kitapları bir arada değerlendirmiştir:

1. Aşk hikâyeleri
2. Olağanüstü Kahramanlık Masalları
3. Değişik Kurguda Cenk, Aşk, Korku, Serüven Kitapları
4. Mizah Hikâyeleri
5. Din Kitapları
6. Değişik Konulu Kitapçıklar (Sakaoğlu, 1985: 38)

Ali Öztürk de Türk Anonim Edebiyatı adlı eserinde konuyla ilgili diğer tasnifleri verdikten sonra şöyle bir tasnifte bulunmuştur:

1. Mistik Aşk Hikâyeleri

2. Romantik Aşk Hikâyeleri
  - a) Nesir ve nazımın birlikte, yan yana oluşturduğu hikâyeler
  - b) Sadece nesirle şekil alan hikâyeler
3. Didaktik – Eğitici ve Öğretici Hikâyeler
4. Realist – Gerçekçi Hikâyeler (Öztürk, 1985: 61–85)

1.4. 4. Halk Hikâyesinin Üslubu

Biçim bakımından halk hikâyeleri iki çeşit anlatımdan oluşur. Destan geleneğinin izlerini taşıyan koşuk (nazım) ile düzyazı (nesir) bölümlerinden oluşur. Halk hikâyeleri bu öğelere göre biçim alır. Bunların kullanımına göre hikâyeler iki öbekte toplanabilir:

1. Bir tek olay çevresinde gelişmiş, koşuk bölümü az veya hiç bulunmayan hikâyelerdir. Halk hikâyecileri bunlara Kara Hikâye derler. Bazı bölgelerde *Serküşte* denir.
2. Daha geniş olayların sıralanmasından oluşan, kahramanların, âşıkların yaşam öykülerini anlatan koşuk bölümleri çok olan hikâyelerdir. Bunlara *Koca Hikâye* veya *Türkülü Hikâye* denir(Baba, 2001: 37).

Halk hikâyelerinin üslubu diğer sözlü edebiyat ürünlerinden çok farklı değildir. Hikâye anlatıcıların sözlü geleneğe bağlı bir takım klişe ifadeleri, yazıya geçmiştir. Hikâyeci âşıklar mesela, sabah olduğunu söyledikleri sırada : “ Sabah oldu. Cümlemizin üstüne hayırlı sabahlar olsun!” şeklinde bir temenniye hikâyelerinin içine katmaktan kendilerini alamazlar. Ancak bu hikâyeleri neşredenler yıllar geçtikçe, hikâyeleri düzeltmek, pürüzlerinden temizlemek, dilini ve üslubunu güzelleştirmek iddiasıyla bu söyleyişleri yavaş yavaş kaldırmışlardır(Güleç, 2002: 64).

Hikâyelerin ifade üslubu da çoğunlukla belli kalıplar kazanmıştır. Pek çok hikâye “raviyan-ı ahbar ve nakılan-ı asar ve muhaddisan-ı ruzigar şöyle rivayet eder ki...” diye başlar. Başlangıç klişesi bazı hikâyecilerin güzel bir kızı överken söyledikleri şu “... afet-i cihan hükmü Süleyman, bir karış gerdan, zelha-yı sani Yusuf u zaman ah al

kırmızısı, kırmızı her bir kırmızısı, yüz bin kırmızı yanağına bir fiske vuesan bal palüzesi gibi, kırk gün, kırk gece tir tir titrer.” tasvir klişesi herhalde kitapların malıdır. Yani sözlü geleneğe kitaplardan geçmiştir. Bazı klişe tabirler sözlü gelenekten kitaplara, bazıları ise kitaplardan sözlü geleneklere geçmiştir; “aldı bakalım ne dedi” gibi. Burada “aldı” kelimesiyle “sazı eline aldı” demek istenmektedir. Ve sözlü gelenekten kitaba geçtiği açıktır(a.g.e., s.64).

Halk hikâyelerinde, kaynak şahıs adını verdiğimiz anlatıcılar mutlaka kendilerinden ilavelerde bulunurlar. Kısacası halk hikayelerinin içerisinde zaman zaman fıkra, efsane, atasözü, deyim, masal vs. örneklerini bulabiliriz. Halk hikâyeleri nazım-nesir karışımı anlatımlardır. Halk hikâyelerinin dili anlatıcının özelliğine bağlı olarak ağdalı veya sade olabilir(Alptekin, 1999: 16).

Sözlü gelenekteki halk hikâyelerini tetkik edince görüyoruz ki, onlarda, muhtevada olduğu gibi şekil ve üslupta da değişen ve değişmeyen unsurlar bulunmaktadır. Şekil bakımından halk hikâyeleri – gelenekteki anlatılış halinde – şu şemayı verir: Hikâyeci bir fasılla işe girişir. Bu fasıl umumiyetle bir divani ile başlar, ondan sonra bir tecnis. Arkasından tekerleme adını verdikleri ikinci bir türkü; ondan sonra, cinassız ve 6+5 vezinli bir türkü olan koşma; arkasından bir semai, en sonra bir destan okunur. Bu mizahi, uzun bir şiirdir; *pire destanı*, *züğürtlük destanı* gibi (Boratav, 2002: 32).

Üslup, hikâyelerin en belirgin özelliklerinden biridir. Hikâyenin anlatımında bir akıcılık vardır. Zaman zaman ayrıntılara inilir. Temel hikâyenin arasına yerleştirilen öğeler üslûbu biçimlendirir ve güzelleştirir. Bunlar, deyişler, tekerlemeler, kalıplaşmış hoş sözler, atasözleri, darb-ı mesellerdir. Bu tür eklentilerin başarılı olması anlatan kişinin ustalığına bağlıdır(Baba, 2001: 38).

Halk hikâyeleri sözlü ve yazılı anlatımda bazı şekil ve üslûp farklılıkları gösterir. Sözlü anlatımda anlatıcı daha rahat olduğundan anlatım genellikle daha uzun ve konuşma üslûbundadır. Hikâyeyi anlatan âşık, dinleyicinin dikkatini canlı tutmak

için, zaman zaman dinleyicilerle şakalaşır. Yazıya geçirilen hikâyelerin ise anlatımı daha düzgün ve daha kısadır(Albayrak, 2004: 232).

Halk hikâyelerinin hikâye kısımlarının genelde nesir olduğunu görüyoruz. Önemli söyleyiş ve konuşmalar ise manzum olarak ifade ediliyor. Kahramanlar duygu çalkantılarını dışa vuracakları zaman hikâyeyi anlatan âşık sazına başvurur. Özellikle koşma şeklinde söylenen şiirler duyguyu yoğunlaştırmaya yarar.

1.5. Destan – Mit İlişkisi

1.5.1. Destanla Mit Arasındaki Benzerlikler

Destan ve mitolojilerin oluşum süreçleri birbirine benzemektedir. Her iki türde de anlatılanlar, anlatım zamanında çok önce meydana gelmiştir.

Mitler genellikle dünyanın, insanın veya başka bir şeyin oluşumunu konu alırlar. Destanlarda da kısmen bu tür konuların ele alındığını görmekteyiz.

Doğüstü ve fizikötesi güçler yanı sıra, doğa güçleriyle savaşa girmiş, onları yenmiş ya da yenememiş ilk yiğitlerin kimlik ve kişiliklerini belirtmesiyle de mitoslar, eposlara, yani destanlara malzeme olur, destanları oluştururlar(Necatigil, 2002: 13).

En kısa tanımıyla mitoslar; doğa güçlerinin kişileştirilmesi, canlı varlıklar ya da ölümsüz tanrılar halinde tasarlanması, eposlar ise tarihten önceki insan topluluklarının ilkel tarihleri olduğuna göre; mitoslarla eposlar arasında yer yer aynı malzemeyi kullanmak, aralarında bağlantılar olan konuları değişik oranlarda ve farklı açılardan işlemek bakımından bir kesişme görülür (a.g.e., s.13).

Destan kahramanları, mitoslardaki tanrılar ve tanrısal güçlerle yaşamdaki insanlar arasında köprüler kuran kişilerdir(a.g.e., s.13).

1.5.2. Destanla Mit Arasındaki Farklar

Destanlar gerçek dünyaya ait konuları ele alirlar. İçlerinde bazı olağanüstülekler barındırsalar bile temelde tarih sahnesinde yer almış olaylar ve kahramanlar destanların konularıdır. Ancak aynı şeyi mitler için söylememiz mümkün değildir. Mitler bu dünyanın üstünde bir dünyada, sadece öyle olduğuna inanılan olayları ve kahramanları konu alirlar.

Destanların temelinde yatan ana duygu kahramanlıktır. Buna karşılık mitlerin temeli dünyanın, insanın ve varlıkların oluşumudur.

Destanlarda anlatılan olayların geçtiği coğrafya günümüz coğrafyasıdır. Yaşanılan yerlerin yaklaşık nereleri olduğunu biliriz. Ancak mitlerde durum daha farklıdır. Mitlerin geçtiği coğrafya masalsı bir coğrafyadır.

Üslup yönünden destanlar, mitlere göre daha uzun soluklu eserlerdir.

1.6. Destan – Efsane İlişkisi

1.6.1. Destanla Efsane Arasındaki Benzerlikler

Destan ve efsaneyi olayların anlatıldığı coğrafya yönüyle karşılaştıracak olursak, her iki türde de olayların günümüz coğrafyasında, gerçek dünyada geçtiğini görürüz. Bilinmeyen ülkeler ve diyarlar yoktur, destan ve efsanelerde(Ergun, 1997: 48).

Aynı şekilde, her iki türde de anlatılanlar gerçek olarak kabul edilir. Her ne kadar olağanüstü olaylar görülse de anlatılanlar, genel olarak gerçekteleşmiş kabul edilir. Anlatılan olağanüstü olaylar özellikle destanlarda, yaşanmış olaylardan çok sonra destanın teşekkül evresinde sonradan eklenmiş olaylardır(a.g.e., s.48).

Ayrıca bazı destanlar, zaman içinde uzun soluklu anlatma özelliğini kaybederek küçülür ve efsaneye dönüşebilir. Bazı efsaneler ise destanların bünyesine dâhil olarak günümüze kadar gelmişlerdir(a.g.e., s.48).

Destanlar uzun ve geniş içerikli eserlerdir. Efsaneler ise destanlara göre daha kısa ve insanların inanmak istedikleri bir olayı konu edinirler.

1.6.2. Destanla Efsane Arasındaki Farklar

Destanlardaki olayları tarih sayfalarında bulmamız mümkündür. Ama bunu efsane için her zaman söyleyemeyiz. Destanlar milletlerin yaşamış olduğu önemli olayları konu alır. Bu bakımdan bu önemli olayları bir tarihi gerçeklik olarak görebiliyoruz. Ancak bunu bütün efsaneler için söylememiz mümkün değildir(Güleç, 2002).

Efsane ile destanın geçtiği zaman farklıdır. Bir olayın destan olabilmesi için eski devirlerde ortaya çıkması, aradan bir zaman geçtikten sonra meydana gelmesi gerekir. Destanın olayı ile destanın teşekkülü arasında uzun zaman geçmesi gerekir. Efsanenin oluşması için uzun bir zaman geçmesi gerekmez.

Efsanelerin bazılarında kutsallık olmasına karşın, bu husus destanlarda görülmez. Destanlar daha çok milli olmaları bakımından bir orijinallik taşırlar.

Efsanelerin çoğunda kahramanlar manen yücelirler, diğer türlerde bu yücelme görülmez, destanlarda bir tanrı inancı yaşanır, fakat bu yaşama hali bir yücelme değildir(Öztürk, 1985: 144).

Efsanelerin benzerlerini başka milletlerde de bulabiliriz. Fakat destanlar milli oldukları için benzerleri olamaz, sadece bir millete aittirler(Güleç, 2002).

Mehmet Kaplan'ın tip tahlillerinden hareketle efsanelerdeki sessiz, sakin insan tipine karşın destanlarda savaşçı, kahraman tipi olduğunu söyleyebiliriz(Kaplan, 1991).

1.7. Destan – Halk Hikâyesi İlişkisi

1.7.1. Destanla Halk Hikâyesi Arasındaki Benzerlikler

Halk hikâyeleri de destanlar gibi âşıklar (ozanlar) tarafından saz eşliğinde anlatılır. Destanlar da halk hikâyeleri de bu şekilde dilden dile, nesilden nesile günümüze ulaşmışlardır. Ozanların saz eşliğinde anlattıkları bu her iki sözlü edebiyat verimi de halk arasında söylenirken aynı zamanda gelişmiş ve başlangıçta bir fidanken heybetli birer çınar olmuşlardır(Güleç, 2002).

Destanlar gibi, halk hikâyelerinin oluşumu da çoğu zaman geçmiş bir olaya, yaşamış bir kişinin hayatına bağlıdır.

Destanlarda olduğu gibi halk hikâyeleri de ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa geçerek aktarılmışlardır. Her iki tür de bu bakımdan sözlü edebiyat ürünleridir.

Halk hikâyeleri destanlar gibi büsbütün manzum olmasalar bile büyük ölçüde manzum kısımları da vardır. Bu manzumeler olayın gelişimine yardımcı olmaktadır(Boratav, 2002).

Destanlarda birçok olağanüstü olaylara yer verildiğinden bahsetmiştik. Halk hikâyelerinde de doğaüstü kuvvetlere ve olağanüstü olaylara geniş ölçüde yer verilir.

Halk hikâyesi, milli olması, tarihle yakın münasebeti bulunması gibi vasıflarla destanlara yaklaşmaktadır(Güleç, 2002).

1.7.2. Destanla Halk Hikâyesi Arasındaki Farklar

Pertev Naili Boratav'ın “ belki eskiden destanların gördükleri vazifeleri üzerine almış yeni ve orijinal bir nev'in mahsulleri” (2002: 39) diye nitelediği halk hikâyeleri

mutlaka tarihi bir olaya dayanmaması, nazım-nesir karışık oluşu ve zamanla nesir kısmının ağırlık kazanması, şahısların ve olayların anlatımında takınılan gerçekçi tavır, kahramanlıktan çok aşk maceralarına yer vermesi gibi hususlarda destanlardan ayrılmaktadır.

Destanlarda bir topluluğun ve o topluluk başındaki hükümdarın meydana gelişi, toplum içindeki çeşitli birliklerin kendi aralarında çarpışarak tek bir yönetim altında birleşmeleri, daha sonra dış ülkeleri ele geçirmeleri, doğa ve doğaüstü kuvvetlerle savaşmaları gibi konular anlatılır. Yerleşik hayat başladıktan sonra ortaya çıkan halk hikâyelerinde ise, şehir, aile ve toplum içi çatışmalar konu alınır(Kudret, 1995: 283).

Destanlarda akıncı bir ruh, hikâyeler de ise toplumun karakteri yaşar, destanlar dış çarpışmaların, hikâyeler ise iç mücadelenin mahsulleridir, onun içindir ki, kupkuru bir hal tercümesi olmaktan ziyade, kahramanların maddî ve manevî yapılarına, toplumun hayat anlayışına dayanırlar. Bu nedenle, hikâyeler hayatın gerçek yüzünü acı ve tatlı taraflarını, yine de ferdin tasavvur ettiği geleceğe göre anlatırlar, insan hayatını şekillendiren bu gerçek içinde, bazen olağanüstüye dayanan hayaller de yer alır; Bu olağanüstü hal hikâyenin devamını sağlayan ruha canlılık verir, onu güçlü kılar(Öztürk, 1985: 42).

Destanlardaki soylu kişilere karşılık, halk hikâyelerinde tüccarlar, zanaatkârlar, halktan kişiler, din adamları vb. olayların başkişisi olur.

Destanlara kıyasla hikâyelerde olağanüstü özellikler epeyce azdır. Destanlarda bütün toplumun temsilcisi olan kahraman, düşmanlar ve olağanüstü güçlerle savaşırken, halk hikâyelerinde anlatılan ilişkiler toplum içi olup, fertler ve tabakalar arasında cereyan eder.

BÖLÜM 2: TÜRK DESTANLARI

Şimdiye kadar yapılan etnografya ve tarih tetkikleri, Sibiry'a'dan Akdeniz kıyılarına kadar yapılan ve çok uzun tarihinde muhtelif destan devirleri geçiren Türklerin de umumi milli destanı olduğunu kesinlikle göstermiştir (Köprülü, 1981: 42). Büyük fütühat yapan, muazzam devletler kuran Türk milletinin en eski devirlerinden beri kahramanlık destanları yarattığına şüphe yoktur (İnan, 1992). Türkler tarihin en eski, en hareketli kavimlerinden biridir. Atı ehlileşiren Türkler, yüzyıllar boyunca, Çin'e, Hint'e, Irak'a, Bizans'a ve Avrupa'ya akın etmişler, buralarda kısa veya uzun ömürlü, küçük veya büyük devletler kurmuşlardır. Türkler, denilebilir ki, tarihin en «destanî» kavimlerinden biridir (Kaplan, 1979: 17).

Tarihin dramatik olayları celbettiği anlamında, sakin milletlerin tarihsiz olduklarını göz önüne getirecek olursak, tarih boyunca bir gerilim ve dramatik olayların içinde çok dinamik bir hayat süren Türkler, çok derin bir tarihe sahip olduğu gibi, oldukça zengin ve değerli bir folklor; efsaneler, masallar, atasözleri ve deyimlerle birlikte türlü konulu şarkılar da yaratmışlar. Bunların arasından kendine özgü bir ezgiyle dile getirilen destan türü, Türklerin en önemli manevi kültür değerlerinden birini teşkil etmektedir. Ayrıca özel bir sanat ustalığıyla işlenmiş olan destanlarımız, milletimizin güçlü ve asil duygularla dalgalandığı ve bunun gücüyle büyük olayların yer aldığı zaman ve mekân içinde meydana gelmişlerdir. Destanlarımızın doğuşu ve gelişmesi, milletimizin doğuşu ve gelişmesiyle, sosyal ve kültürel hayatının doğuşu ve oluşumu projesiyle doğrudan doğruya ilgilidir. Hiçbir yerde olduğu kadar, destanlarımızda, halkın milli ruhu, dehası, hayatın verdiği bilgeliği kendini göstermemiştir. Folklorun hiçbir türünde, destanda olduğu gibi, halkımızın şairlik kabiliyeti de bu kadar güçle ortaya çıkmamıştır (Mahmut, 1995: 98).

Türk destanlarının yazılı dile geçişinin çok geç olması ve bu yüzden uzun bir gelişme dönemi geçirmesi, destanların yararına olmuş ve bu uzun dönem içinde devamlı değişik, zengin ve çok hareketli bir hayat yaşayan Türk milleti; olağanüstü olaylarını aralıksız işleme fırsatını da bol bol bulduğu için destanlarımız, diğer milletlerin

destanlarından daha zengin, daha renkli ve hareketli unsur ve özelliklerle tespit devrine ulaşmıştır(Sepetçioğlu, 1995: 98).

Ne yazık ki, bu destanlar, bütün şartları ile hazır oldukları çağda büyük şairlerin eliyle toplanıp işlenmediler. Dağınık söylentiler ve manzumeler halinde kaldılar. Zamanla kayboldular ve ancak bazı Çin, İran, Arap kaynaklarının ve Divan-ı Lügati't Türk'ün verdiği özetlerle bilindiler(Kabaklı, 2002: 68).

Türk destanları, diğer türlerden, bazı özellikleriyle ayrılır. Her edebi türün teşekkülü gibi, destanlar da toplumların maddi ve manevi güçleri üzerinde kurulur, toplum bütün maddi ve manevi varlığı ile destanın kuruluşunda yer alır. Budunun inancı, gelenek ve görenekleri ile hayat anlayışı, yaşantısı destanın iç yapısını örer, bazı destanlarda olduğu gibi toplumun yaşantısındaki mefkûre destanın teşekkülüne sebep olur. Uygurların Göç Destanı, Gök Türklerin Ergenekon, Bozkurt Destanları'nın psikolojik kaynaklarında var olmak mücadelesinin tohumları yatmaktadır. Oğuz Kağan Destanı'nda ise, Türklüğün hayat anlayışı, üstünlük temi destanın iç yapısını örmektedir. Diğer edebi türlerde genellikle toplumun kendi iç düzeni dile getirilmektedir. Destanda ise budunun varlığı söz konusudur. Savaş ve mücadele daha çok dış ve başka bir buduna karşıdır. Bu sebeple destanlar, milletlerin ilk devirlerini kuran tarihlerini içine alırlar. Yapılarında görülen doğaüstü motifler bir tarafa alınırsa genellikle Türk tarihinin ilk karakteristik özelliğini bize verirler (Öztürk, 1980: 25).

Eski çağlara kadar tarihi çıkan milletlerin edebiyatında olduğu gibi, Türk edebiyatında da destan türünün önemli verileri vardır. Komşu milletlerin edebiyatında görülen destan türüne kıyasla, Türk destanları çeşitli coğrafi bölgelere göre birbirinden farklı ayrıntılarla birçok destan doğmuştur. Tür destanları üzerinde çalışan araştırmacılardan Türk destanları için kaynak bölge Ön Asya ve İran illerini gösterenler olduğu gibi, bu illerde buyruk olmuş İskitlerin tarihi ile 11. yüzyıla kadar çıkarmaktadırlar. Bu görüşün yanı sıra Türk destanının izlerini Hunların yaşantısında görenler ve Hun tarihi ile ilgili olaylarda tarihi kaynaklarını tespit edenler de vardır. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan, Şu Destanı'nın tarihi izlerini M.Ö. 11. yüzyıla kadar

çıkarak, Oğuz Kağan Destanı'nın ilk malzemesini verdiğini ileri sürmüştür(a.g.e. , s.26).

Türk edebiyatında mevcut destanlar, genellikle tarihi devirlerde gelişen Türk yaşantısının karakteristik özelliğini vermektedir. Türk tarihi, gelişen zaman içinde, Çin'den, Avrupa'da Orlean'a kadar, geniş coğrafi sahalar üzerinde, siyasi dalgalanmalar göstermiştir. Bu özellik destanların yapı ve teşekkülünde de mevcuttur; Oğuz Kağan Destanı'nda geniş Asya illeri, hatta Afrika'nın kuzey kısımları, Avrupa'nın doğu bölgeleri, destanın coğrafi sınırlarını çizer. Destanlar bir nevi, zaman zaman teşekkül etmiş vaziyette, Oğuz Kağan Destanı'na ek tabakalar halinde görülürler. Türk destanları bu yapıları ile M.Ö. 11.yüzyıldan, M.S. 14. yüzyıla kadar uzanan geniş bir zaman derinliğine sahiptirler. Türk destanının bu kadar geniş coğrafi sahalar üzerinde ve zaman derinliği içinde teşekkül etmiş olması yukarıda da belirtildiği gibi, Türk tarihinin özelliğinden gelmektedir(a.g.e. , s.26).

Türk destanı, çağdaşları olan başka uluslarda olduğu gibi milletin kozmogonisini, inanışlarını, tarihini, edebiyatını, hatta yasalarını içinde toplayan bir dergi mahiyetinde olmuştur. Eski Türk destanı şu veya bu Türk boyunun, hâkimiyeti eline alması ile büyük tarihi hadiseler neticesinde yeni unsurlar ve yeni vakalar olarak nesilden nesile devam etmiştir. Fakat eski destanın birçok temel unsurları her devirde muhafaza edilmiştir. Mesela bozkurt, ışık, kutlu ağaç ya da taş gibi unsurlar bunlardır. Türkler Müslüman olduktan sonra bu milli destana İslami unsurlar sokulmakla beraber, yine eski Türk inanışları da bunlarda yaşamıştır(İnan, 1992).

Özellikle İslamiyet öncesi Türk destanları hakkında elimizde doyurucu bilgiler olmasa da ondan sonra yazıya geçirilen destanlarımız olduğu gibi korunabilmiştir. Yani yapma destan olma tehlikesinden kurtulmuştur. Bu ise toplumun milli duygu ve düşüncelerinin olduğu gibi, bütün saflığıyla kaldığı anlamına geliyor.

Daha önce de belirttiğimiz gibi destanlardaki olaylar, destanların meydana gelişinden uzun zaman önce yaşanmış olaylardır. Destanlar belli bir birikimin ürünleridir. Türk milleti bu destan devirlerini yaşamış kadim bir millettir. İslamiyet'ten sonra meydana

gelmiş olan Türk destanlarında iptidai devirlerden beri süregelen destan kültür ve birikiminin etkilerini görebiliriz. Kırgız Türklerinin “Manas Destanı” yüz binlerce beyitten meydana gelmiş bir destandır. Bu destanı Batılı bilim adamlarının derlemeleri sayesinde bu şekliyle bulabiliyoruz.

2. 1. Yaradılış Destanı

Başlangıçta, dünya uçsuz bucaksız sulardan ibarettir. Tanrı Ülgen bu uçsuz bucaksız suların üstünde sürekli uçmaktadır. Gökten gelen bir ses, denizden çıkan bir taş tutmasını söyler. Tanrı Ülgen, gökten gelen bu emirle birlikte oturacak bir yer bulur ve yaratma vaktinin geldiğini düşünür. Bu sırada suda yaşayan Ak Ana, Tanrı Ülgen’e şu kutsal sözleri öğretir:

“De ki hep, “Yaptım oldu!” Başka bir şey söyleme!

Hele yaratır iken “Yaptım olmadı!” deme”

Bu öğüdü duyan Tanrı Ülgen yeri ve göğü yaratır. Ayrıca üç tane çok büyük balık yaratarak, dünyayı bunların üzerine koyar. Böylece dünya sabit kalır. Balıklar hareket ettiğinde dünyayı sular kaplamasın diye Mandı-Şire’yi yaratır, onları denetlemesi için. Tanrı Ülgen dünyayı yarattıktan sonra Altın Dağın tepesine geçer, oturur. Dünyayı altı günde yaratmıştır ve yedinci gün dinlenir.

Bir gün, denizde yüzen bir toprak parçasının üzerinde kil görür. O kilden insanın atasını yaratır. Bu ilk insanın adını “Erlik” koyar. Onu kardeşi olarak görür. Ancak Erlik’in içi hırs ve kibirle doludur. Tanrıdan da üstün olmak ister. Tanrı Ülgen Erlik’in bir işe yaramayacağını anlayınca kemikleri kamyaktan, etleri topraktan yedi insan yaratır. İnsanların kulaklarından üfleyerek can, burunlarından üfleyerek akıl verir. İnsanları koruması için Mandı-Şire’yi, onları idare etsin diye de May-Tere’yi yaratır. (Sepetçioğlu, 1995)

2. 2. Alp Er Tunga Destanı

Alp Er Tunga Destanı hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Orhun Kitabeleri, Kutadgu Bilig, Şehname ve Divanü Lugati't –Türk 'te Alp Er Tunga'dan bahsedilmektedir. Çok eski zamanlarda yaşamış bir yiğit olduğu bilinmektedir. İranlılar ona Afrasyap adını vermişlerdir. Firdevsî, Şehname'sinde Afrasyap'ın kahramanlıklarına geniş bir yer ayırmıştır. Şehname'ye göre önceleri Turan ülkesinin şehzadesi, daha sonra da hakanı olan Alp Er Tunga, İran-Turan savaşlarının çok ünlü Turan kahramanıdır. Şehname'de anlatıldığına göre selvi boylu, kolları ve göğsü aslana eş güçte ve fil kadar kuvvetli bir yiğittir. İranlılara savaş açmış ve İran hükümdarını esir almıştır.

İran ülkesinde birçok padişahlıklar bulunuyordu. Kabil padişahı Zal, Alp Er Tunga'nın elinde esir bulunan hükümdarı kurtarmak için Turan ülkesine yürür. Ancak başarılı olamaz. Aradan yıllar geçer. Bu kez oğlu Rüstem'i yollar Alp Er Tunga'ya karşı savaşması için. Şehname'de, Alp Er Tunga ile Rüstem arasında birçok savaş yapıldığı anlatılır. Bu savaşların bir kısmını Alp Er Tunga, büyük bir kısmını ise Rüstem kazanır. Bu noktada Şehname'yi yazan Firdevsî'nin bilinçli bir İran milliyetçisi olduğunu da unutmamak gerekiyor. Yine de başka bir millete ait olan bir destanda Alp Er Tunga'ya böylesine bir yer ayrılması ve yiğitliğinin övülmesi onun önemini ortaya koymaktadır.

Alp Er Tunga ismine, Yusuf Has Hacıp'in Kutadgu Bilig adlı eserinde de rastlıyoruz. Bu eserde Alp Er Tunga'nın meşhur bir Türk beyi olduğu; yüksek bilgi ve fazilete sahip seçkin bir kişi olduğu söylenmektedir. Ayrıca İranlılar tarafında Efrasiyap (Afrasyap) adıyla anıldığı da belirtilmektedir. Orhun Kitabeleri'nden Bilge Kağan Anıtı'nda ise Tongra adlı bir yiğitten söz edilmektedir. Bunun Alp Er Tunga olma ihtimali yüksektir.

Bizim için en önemlisi Kaşgarlı Mahmut'un Divanü Lugati't –Türk'e aldığı bir ağıttır. Bu ağıtın Alp Er Tunga Destanı'ndan elimize ulaşan tek metin olduğunu söyleyebiliriz. Bu ağıtta Alp Er Tunga'nın ölümünün ardından duyulan üzüntünün

dile getirildiğini görüyoruz. Bu mevzuda Abdülkadir İNAN'ın şu sözleri manidardır: “ Mahmud Kaşgari ile Yusuf Has Hacib'in haber verdikleri Alp Er Tonga destanı başka hiçbir bilgimiz yoktur. Kaşgari'deki Alp Er Tonga'nın ölümü üzerine söylenen ağıt, şüphesizdir ki, destanın bir parçasından ibarettir. Bu destan üzerinde fazla mütalaada bulunmak güçtür.” (Türk Dünyası El Kitabı, 3. cilt, s.7, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü).

2. 3. Şu Destanı

Destana adını veren Şu'nun, M.Ö. 4. yüzyılda yaşamış bir Türk Hükümdarı olduğu sanılmaktadır. Destanda Makedonyalı İskender'in, Asya'ya yaptığı seferler ve bu seferler sırasında Türklerle yaptığı savaşlar anlatılmaktadır. Ayrıca Türk boylarının oluşumundan, Türklerin şehir hayatını yaşamaya başlamalarından söz edilir. Elimizde yeterli bilgi olmamakla beraber, destanın kısa da olsa bir özeti Divanü Lugati't – Türk'te bulunmaktadır(Sepetçioğlu, 1995).

2. 4. Bozkurt Destanı

Bilinen en önemli Göktürk destanlarından biridir. Bir bakıma, altıncı yüzyıldan sekizinci yüzyıl ortalarına kadar egemen olmuş bu Türk devletinin, Göktürklerin, soy kütüğü ve var olma hikâyesidir. Ayrıca, Türk ırkının yeni bir dal halinde dirilişi de diyebileceğimiz Bozkurt Destanı, Bilge Kağan'ın Orhun Abideleri'ndeki ünlü vasiyetinin ilk cümlesi olan: “Ben Tanrı'ya benzer, Tanrı'dan olmuş Türk Bilge Kağan, Tanrı irade ettiği için, kağanlık tahtına oturdum.” cümlesi ile birlikte düşünülecek olursa soyun ve ırkın nasıl bir şekilde ilahileştirilmek istendiğini de anlatmaktadır. Destan Çin kaynaklarında kayıtlıdır(Sepetçioğlu, 1995: 122, 123).

2. 5. Ergenekon Destanı

Göktürklerin en büyük destanıdır. Türk destanları arasında çok ayrı ve önemli bir yeri vardır. En büyük destanlarımızdan biridir. Yıllarca Türk toplum hayatında etkileri

olduğu gibi bugün bile Anadolu'nun dağlık köylerinde, bir takım gelenek ve göreneklerde Ergenekon destanının izlerini görebiliriz(Sepetçioğlu, 1995: 126).

Bir bakıma Bozkurt destanının ana çizgileri üzerine kurulmuş hatta bu destanın çok serbest bir şekilde genişlemiş halidir diyebiliriz. Daha doğrusu Bozkurt destanı ile kaynağını belirleyen Göktürk soyu, Ergenekon destanı ile yeni bir atılım yaparak gelişmesini, durgunluk çağında güçlenmesini, ondan sonraki yayılış ve büyüüş dönemlerini anlatmaktadır(a.g.e., 126).

Destan ilk defa Moğol tarihçisi Reşidüddin tarafından tespit edilmiştir. Destanın orijinal söyleyiş olmasa da geniş bir özeti mevcuttur.

2. 6. Göç Destanı

Bu destan Uygurlara ait bir dstandır. Bugün, Orhun nehri kıyısında bir şehir kalıntısı ile bir saray yıkıntısı vardır ki çok eskiden bu şehre Ordu-Balık denildiği sanılmaktadır. Büyük Uygur destanının son bölümü diye kabul edebileceğimiz Göç destanı, işte bu şehrin saray yıkıntısının önünde bugün görülebilecek şekilde duran yazıtlarda yazılı olduğunu Hüseyin Namık Orkun ileri sürmektedir. Yine Hüseyin Namık Orkun'un belirttiğine göre bu yazıtlar, Moğol Hanı Öğüdey zamanında Çin'den getirilen uzmanlara okutturulup tercüme ettirilmiştir(Sepetçioğlu, 1995: 126).

Göç destanının Çin ve İran kaynaklarındaki kayıtlarına göre iki ayrı söyleyiş halinde olduğu bilinmekte ise de aslında birbirinin tamamlayıcısı gibidir. İran kaynaklarındaki söyleyiş daha çok tarih bilgilerine yakındır(a.g.e., 131).

2. 7. Oğuz Kağan Destanı

Milli Türk destanlarının en önemlilerinden ve en ünlülerinden biri olan Oğuz Kağan destanı, eski kaynaklarda, Oğuzname adı verilen bir eserde kayıtlı olarak

gösterilmektedir. Fakat Oğuzname'yi bugüne kadar gören olmamıştır(Sepetçioğlu, 1995: 118).

Oğuz Kağan destanının bugün bilinen söylenişi iki ayrı ve değişik şekilde yazılıdır. Birincisi İslamiyetten önceki döneme ait söyleniş şeklidir. Bu şeklin yazısı Uygur harfleriyledir. Bu yazılı metin Paris'te, Milli Kütüphane'dedir(a.g.e., 118).

Oğuz Kağan destanının ikinci söyleniş şekli, İslamiyetten sonraki söyleniş şeklidir. Bu şekil tarihçi Reşidüddin'in Cami-üt Tevarih adlı eseriyle Ebulgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terakime adlı eserinde kayıtlıdır. Ayrıca üçüncü bir nüsha daha vardır ve bu nüsha da İslami inanışlara göre tespit edilmiş olan Oğuz Kağan destanının başka bir söyleyiş şeklidir; fakat bu nüsha baş ve son taraflarından hayli noksandır(a.g.e., 118).

Bu destanda, destan kahramanı olarak adı geçen Oğuz Kağan, milattan önce ikinci yüz yılda büyük bir Türk İmparatorluğu kurmayı başaran gerçek bir tarihi şahsiyettir. Asıl adı Mete olan ve Tümen Yabgu'nun oğlu olarak bilinen Oğuz Han M.Ö. 209 ile 174 yılları arasında Kuzeydoğu Asya'da kurulmuş olan Türk devletini, Çin'den Hazar Denizi'ne kadar bütün Kuzey Asya'ya yayılmış ve Çin'i hükmü altına almış bir büyük imparatorluk haline getirmiştir(a.g.e., 118, 119).

Bir Hun-Oğuz destanı olan Oğuz Kağan destanında, bir devletin bir imparatorluk haline gelişindeki o baş döndürücü gelişme, milli bir coğrafyanın milli bir ruh yapılanması içinde işlenişi ve Oğuz Han'ın, kendisine inanmış bir milletle beraber çıktığı gibi büyüyüşü anlatılmaktadır. Milli Türk destanlarının bütün süsleri, ruh yapılanması ve özelliklerinin çok güzel bir diziliş içinde işlenip geliştirildiği bu destan Tümen Yabgu oğlu Mete'nin, Oğuz Han adı altında kutsallaştırıldığı bir destandır(a.g.e., 119).

2. 8. Satuk Buğra Han Destanı

Büyük Türk İmparatorluğunun temsilciliğini 840 yılında hak etmeye başlayan Karahanlılar'ın 13. yüzyıla kadar süren hükümdarlık nöbetleri sırasında en önemli ve

gerçekten dünya tarihinin akışını değiştiren büyük olay Türklerin İslam dinini kabul etmiş olmasıdır. 940 yılı civarında Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han zamanında gelişiveren bu dünya çapındaki olay, dünya üzerindeki büyük etkisi ölçüsünde Karahanlılar arasında da bir destan havasına bürünmüş, Satuk Buğra Han'ı anlatan ve yüceleştiren bir destan oluşmuştur.

Türklerin İslam dinini kabul edişlerini ilahi bir ilhama bağlamaya çalışan Satuk Buğra Han Destanı'nın, çok kısa bir zamanda geliştiği, İslamiyetten önceki Türk destanlarından da aldığı ana süslemelerle daha çok zenginleşerek yazılı şekle geldiği söylenebilir(Sepetçioğlu, 1995: 135).

2. 9. Manas Destanı

Bir Kırgız destanı olan Manas Destanı Müslüman Kırgızlarla putperest Kalmukların arasındaki mücadeleleri anlatır. Bununla beraber Manas destanının dokuzuncu yüzyılda, Kırgızların Yenisey kıyılarında devlet kurmaya başladıkları sırada oluşmuş olduğunu ileri süren ilim adamları da vardır(Sepetçioğlu, 1995: 138).

Manas'ın, tarihte gerçekten var olduğunu gösterir izler görülmemiş ise de, Kırgız-Kalmuk mücadelelerinde göz doldurmuş bir Kırgız yiğidinin, belki de bir Kırgız Beyinin adı ve yiğitliği ile bu destana konu olduğunu düşünebiliriz(a.g.e., 138).

Manas destanı bir bakıma Kırgızların ansiklopedisi gibidir. Manas destanında Kırgızların bütün gelenek ve göreneklerini, törenlerini, inanışlarını, görüşlerini, başka milletlerle olan ilişkilerini ve ahlak anlayışını bulmak mümkündür(a.g.e., 138).

Manas destanının bütünü söyleyenlere “manasçı”, bir kısmını söyleyenlere “ırcı” denir. Manasçılar, destanı anlatırken kendi zamanlarının etkisi altında kaldıkları olaylar ile kendi duygu ve düşüncelerini de ustaca katmışlardır(a.g.e., 138).

Manas destanına ilk defa, Kazak-Kırgız yöneticisi olan Rus asıllı Fanel tesadüf etmiştir. Daha sonra Çokan Velihanof 1856 yılında destanı dinlemiş fakat destanın en uzun parçasını Radloff yazıya geçirerek 1885'te yayınlamıştır(a.g.e., 138).

2. 10. Alpamış Destanı

Manas destanından sonra çalışmamızın temelini oluşturan ikinci büyük destan Alpamış destanıdır. Alpamış destanı Özbeklerin milli destanıdır. Bu destanda Alpamış'ın Berçinay'a olan aşkı ve Özbeklerle Kalmakların mücadeleleri anlatılmaktadır.

Özbek kahramanlık destanı Alpamış'ın otuza yakın Özbek bahşından, otuz beş defa derlendiği belirtilmişti. Bu metinlerin çoğunda destan iki kısımdan oluşmaktadır: birinci kısımda Berçin'in ailesi Kalmakların yurduna göç eder, Alpamış gidip Berçin'i getirir; ikinci kısımda ise, Kalmakşah elinden zulüm gören kaynatasını kurtarmak için Kalmakların yurduna giden Alpamış, yedi yıl zindanda yatar, sonra Baysın-Kongırat'a gelip muradına erer(Yoldaşoğlu, 2000).

2. 11. Ural Batır Destanı

Ural Batır destanında ise Ural Batır'ın ölümsüzlük pınarını arayışı ve bu yolda yaptığı mücadeleler anlatılır. Ural Batır sonunda ölümsüzlük pınarına ulaşır; ama pınarda hiç su kalmamıştır. Fakat hiçbir düşmanı kalmamıştır. Halkıyla huzurlu bir şekilde yaşar. Çocukları olur. Yaşlılığında kendisine ölümsüzlük pınarından bir avuç su getirilir. Bu pınarda bulunan son sudur. Ancak bunu içmez ve halkının üstüne serper. O anda her yer yeşillenir ve bereketlenir. Ural Batır ise huzur içinde hayata gözlerini kapar.

BÖLÜM 3: DİĞER MİLLETLERİN DESTANLARI

3. 1. İlyada

Yunanlılara ait olan bu destanın konusu Truva Savaşları'dır. Destan adını Truva'nın eski adı olan İllion'dan alır. Savaş Truva Kralı Priydam'ın oğullarından Paris'in Elena'yı kaçırmamasıyla başlar. Elena (Helen) Isparta Kralı Melenas'ın karısıdır.

Öç almak isteyen Yunanlılar, Homeros'un deyişleriyle Akhalılar, Truva'yı yakıp yıkmaya giderler. Başkumandan, Melenas'ın kardeşi Agemennon'dur. Yunanlı Aşil ise Agemennon'un kızı İfijeni'nin nişanlısıdır. Aşil Agemennon'a gücendiği için bu savaşa katılmak istemez. Umutsuzluğa düşen Akhalılara ilahların da kesin bir yardımı dokunmaz. Çünkü bu ilahlardan kimi Akhalılardan yanadır kimi Truvalılardan.

Savaşta Priydam'ın büyük oğlu Hektor, Patrokl'u öldürür. Patrokl, Aşil'in en sevgili dostudur. Bunun üzerine arkadaşının öcünü almak isteyen Aşil savaşa katılır, Hektor'u öldürür, ölüsünü Patrokl'un mezarının çevresinde ve yerlerde sürür.

Priydam kendinden geçer; dövüne dövüne ağlar. Hiç değilse oğlunun cesedini vermesi için Aşil'e yalvarır. Aşil en büyük kahramandır. Priydam'a acır, oğlunun cesedini teslim eder(Sepetçioğlu, 1995).

3. 2. Odysse

Odysse de bir Yunan destanıdır. Truva'yı yakıp yıkarak öç almaya gelen Akhalıların arasında bir hayli kral bulunmaktadır. Ulis bunlardan biridir. İtak kralıdır. Yiğittir, zekidir, beceriklidir; birçok yetenekleri ile ünlüdür. Bu sebepten ilahelerden Kalibsu Ulis'e aşık olur. Yurduna dönmeye hazırlanan Ulis'i kaçıtır, evlenmek iste; bilinmez, derin ve karanlık mağaralarda saklar.

Aradan on yıl geçmiştir. Ulis'in yurdu gözünde tütmetedir. Sarayını, ocağını ve karısı Penelop'u özledikçe özler. Penelop da kocası Ulis'in özlemiyle paramparçadır. Bu arada zengin ve soylu bir kişi Penelop'la evlenmek istemektedir. Penelop bunun üzerine bir halı dokumaya başlar. Bittiğinde, eğer Ulis hala dönmemiş ise ilk isteyene varacaktır. Ne var ki Penelop gündüz dokuduğu halıyı gece söker, ertesi gün yeniden dokumaya başlar.

İlahe Kalibsu'nun Ulis'e yaptıkları başta Zeus olmak üzere öteki ilahların canını sıkır ve Zeus Ulis'i serbest bırakmasını buyurur Kalibsu'ya. Fakat ilahlardan Neptün de Ulis'i çekememektedir. Kalibsu serbest bıraktığı halde Neptün Ulis'in gemisini batırır. İlahların kimi yardım eder kimi eziyet. Bir ara kutulan Ulis'i bir deniz kıyısında, bir kral kızı baygın bir halde bulur. Alır, saraya götürür, bakar, iyi eder.

Ulis sarayda, başından geçenleri anlatır. Canavarlarla, sihirli sirenlerle, tepegöz sikloplarla nasıl uğraştığını; amansız anaforldan, uçurumlardan nasıl kurtulduğunu tatlı tatlı söyledikçe herkesin hoşuna gider. Kral ve kızı her gün biraz daha severler Ulis'i. Fakat ilahe Minerva araya girer. Ulis'i korumak niyetiyle onu ihtiyarlatır. Ulis saraydan ayrılır, yaşlı ve yalnız biri olan Öme'ye konuk olur. Öme, Ulis'in eski hizmetçisi olduğu için onu tanır.

Öte yandan, Ulis'in oğlu Telemak büyümüştür. Babasının gelmeyeceğini anlar. Anasının durumunu da görmektedir. Yola düşer, babasını aramaya kalkar. Telemak'ın da başında bir sürü macera geçer, hayli çile çeker. Sonunda eski hizmetçi Öme'nin evinde karşılaşırlar. Baba oğul ülkelerine dönerler(Sepetçioğlu, 1995).

3. 3. Ramayana

Ramayana bir Hint destanıdır. Rama, Ayudha kralıdır. İlah Vişnu ile kardeşleri Bharata, Strughna ve Lakşmana'nın ruhlarının yedinci defa bir tende yaşamışlığıdır. Rama'nın baş düşmanı Ravana'dır.

Ravana, Rama'nın karısı Sita'yı baştan çıkarır. Sarayda dönen dolaplar sonunda babası Dasaratha, Rama'yı sürgüne yollamıştır.

Rama'ya ayıllarla, maymunlar kralı Hanumant yardım ederler. Rama, Lanka kralı ve düşmanı olan Ravana'ya savaş açar ve kazanır. Toprak Tanrıçasının kızı olan karısı Sita'yı geri alır. Bu arada kardeşi Bharata tahtı korumuştur. Tahtı tekrar Rama'ya geri verir(Sepetçioğlu, 1995).

3. 4. Kalevala

1802 yılında Karjalohja'da doğan, 1884 yılında 82 yaşında iken Sammatti'de ölen Findlandiyalı yazar Dr. Elias Lönnort bir köy terzisinin oğludur. Tıp doktorudur. Bütün ülkeyi köy köy, kasaba kasaba dolaşp Fin halk şarkılarını derlemiştir. Bu şarkılardan, bütün Fin edebiyatına yön verecek olan Kalevala Destanı meydana gelmiştir.

Destanın tek amacı vardır: Aç halkı doyurmak için Sampo değirmenini ele geçirmek! Olağanüstü güçlere sahip olan destan kahramanlarının atası Kalevala'dır. Yiğit bir genç olan Lemminkainen, Pohjola Bakiresi'nin gönlünü çelmek için türlü serüvenlere atılır; cehenneme iner, Tounela ırmağının kıyısında acılar çeker.

Demirci Ilmarinen büyülü eşyalar yapmaktadır. Bu büyülü eşyalara Sampo denilmektedir. Sampo değirmeni de bunlardan biridir. Fakat Sampolar eline geçirene mutluluk ve zenginlik getirdiği ölçüde savaş da getirir. Yaşlı Ozan Vainamöinen ise bilge bir kişidir. İlahların dilinden konuşur ve sözleriyle çevresinde topladığı insanlar için bir güç kaynağı olur.

Ukko-Ylijuma destanda tek ilahdır. Tek Tanrıya inanmış bir insan topluluğunun, tabiatla içli dışlı ve sıkı sıkıya bağlı bir Tanrı inancını, en eski Fin kökenlerinden beri sürükleyip getirmiştir(Sepetçioğlu, 1995).

3. 5. Şehname

934 – 1020 yılları arasında yaşadığı sanılan Ebu'l-Kasım Firdevsî, İran milli şairidir. Tus şehrinde doğmuştur. İran'ın milli destanı haline gelmiş olan Şehname, belli ölçüde Türk milletinden ve Türk kahramanlardan bahsetmektedir. Onun bu zenginliğini sadece İran edebiyatına mal etmek yanlış olur.

Firdevsî, Şehnamesini Gazneli Mahmud'un büyük yardımlarıyla tamamlamış ve bitirince de Sultana takdim etmiştir. Destan altmış bin beyittir. Aruz vezniyle yazılmıştır. Firdevsî her şeyden önce büyük bir İran milliyetçisidir. Şehname, İran kültür ve medeniyetinin Arap kültür ve medeniyetine karşı bir direnişidir; o medeniyet ve kültürden üstünlüğünü göstermek niyetiyle yazılmıştır. Eserde, elden geldiğince Arapça söz kullanmaktan kaçınmış; temiz, yalın, uydurmasız bir dil kullanmıştır.

Destanın konusu şöyledir: Yaratılan ilk insandan 3. Yezdigerd'e kadar geçen zaman içinde insan tarihinin bütün bilinenleri; bazen bir aşkın gelişmesinde, bazen bir savaşın hızlı akışında devlerin, canavarların, ölüp dirilmelerin esrarlı havasıyla sarıp sarmalar.

Dört ana bölümde dört devir, Şehnameyi bütünlemektedir. Pişdadiler devrinin destanlaştırılan kahramanları Hintlilerle İranlıların ortak destan devirlerinin kahramanlarıdır. Daha çok Hint efsanelerinin kahramanlarını hatırlatırlar. İlk yaratılanlardan biri azman bir dev olan Keyumert'tir. Gökler ve yerler bu devin bedeninden oluşmuştur. Bu devrin öteki kahramanları: Eski Saka (İskit) destanlarından alınmış olan Huşeng ve Tahmurasp ile birlikte Cemşid, canavarları öldüren Feridun, zalim Dahhak ve Dahhak'a karşı ayaklanışın başı Demirci Kava (Gave) gibi insanlaştırılmış efsane kahramanlardır. Yine canavarları öldüren bir kahraman da Kereşpa'dır. Ne kadar ölse o kadar canlanacaktır; bir canlanışında zalim Dahhak'ı öldürecektir. Şehnamenin büyük ve pek ünlü kahramanı Zaloğlu Rüstem'in ilk atası da Kereşpa'dır. Eşkaniler devri üzerinde pek kendini yormayan Firdevsî, Sasanileri uzun uzadıya anlatır(Sepetçioğlu, 1995).

3. 6. Chanson De Roland

Bir Fransız destanı olan “Ronald’ın Şarkısı” Tuoldus tarafından yazılmıştır. Tuoldus’un bir papaz olduğu bilinmekte fakat daha fazla bilgi edinilmemektedir. Destanın sonunda adı geçtiği için destanın yazarı sanılmaktadır. Belki de şarkıları toplayan, derleyen ve sıralayan kişidir.

Fransızların bu ünlü destanı 12. yüzyıldan kalma bir destandır. Dört bin mısradır. Yazımı kafiyeli mısralardan oluşmuştur. Konusunu tarihte var olduğu sanılan bir olay ve Ronald adlı bir kişiden alır. Ronald, Charlemagne ordusunda bir artçı kuvveti kumanda eden Bratagne Uç Eyaletleri kontudur. İspanya’dan dönerken Vaskonlar tarafından öldürülür. Olay 778 yılında olmuştur. Ronald, Müslümanlarla çarpışan Charlemagne’in yeğeni olarak bilinir.

Charlemagne’in yeğeni Ronald ile danışmanı Ganelon arasında gizli bir kıskançlık vardır. Ganelon Ronald’ı çekemez, öç almak ister, Ronald’ı zor durumda bırakır. İspanya’da Zaragoza kenti sarılmıştır, kent sıkışmakta ve bunalmaktadır. Kentin Müslüman hükümdarı ile Ganelon ortaklaşa bir tuzak hazırlarlar. Müslüman hükümdar Hıristiyan olmak istediğini, bu yüzden bağışlanmasını istediğini söyler. Ronald bu habere inanmaz. Ganelon Charlemagne’i kandırır ve görüşmelere kendisinin gönderilmesini ister. Charlemagne kabul eder ve kendisine gerek kalmadığı düşüncesiyle ordusunu toplar gider. Ronald’ın buyruğunda yirmi bin kişi kalmıştır. Bunu bekleyen Müslüman hükümdar yüz bin kişilik ordusuyla Ronald’ı bastırır. Ronald’ın yirmi bin askeri direnir, gerilemez ve hepsi ölür. Kala kala on bir kişi kalmışlardır. Başka çare kalmayınca Ronald borusunu çalar, Charlemagne’den yardım ister. Boruyu duyan imparator geri döner. Fakat Ronald ölmüştür. Ganelon’un da başı kesilir(Sepetçioğlu, 1995).

BÖLÜM 4: İNANÇ VE İNANIŞ

4. 1. İnanç Nedir?

“İnanç”, sözlük anlamı ile “kişice veya toplumca, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi” (Boratav, 1994: 7), “Tanrı’ya, bir dine inanma, iman, itikat, birine duyulan güven, inanma duygusu” (TDK, 1998: 1080) demektir. İnanmak, bir düşünceye, bir kanışa bağlı bulunma veya bağlı bulunan düşüncedir(Tuğlacı, 1980: 1208).

İnanç; Osmanlıcada “itikat”, Fransızcada “croyanse”, Almandada “glauben”, İngilizcede “belief” kelimelerine karşılık gelir. (Hançerlioğlu, 1975: 268) ”pratikte denetlenen, doğrulanan” (a.e.g, s.268) “deneyle doğrulanmamış varsayıma güvenme” (a.e.g, s.268) “belirli bir devrin dinsel ve bilimsel gerçeklerine uyma” (Örnek, 1966, 19) anlamlarına gelmektedir.

İnancı, “bir şeyi güvenle doğru sayma tutumu” olarak nitelendiren Bedia Akarsu ise inanç kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: Yeterince gerekçesi bulunmayan, kesin olmayan bir şeyi doğru sayma; us yoluyla genel geçer bir doğrulama yapmadan, başkasının tanıklığı üzerine kurulmuş kanıtları, bir kuşku duymaksızın onaylama; Öznel olarak ye terli olan, ama nesnel olarak yeterli olmayan gerekçelerden ötürü bir şeyi doğru sayma; Bütün yapıp etmelerimizin temelinde bulunan yaşamadan gelen zorunlulukla dış dün yanın (nesnelere, başka benlerin, Tanrının) var olduğunu kabul etme; bilimsel, ahlaksal, estetik ve fizikötesi açıklamalarda, önermelerin doğruluğunu onaylama (Akarsu, 1998: 104).

Bir zan’a veya kanaate dayanarak kabul etme, inanma; inanç, noksan bir tasvip (benimseme) tarzı olup, bütün ihtimal derecelerine uygunluk gösterir. Kelimenin bu geniş ve zayıf anlamından başka, dar ve skolastik manada kullanılışında, bir şahidin şahadetine itibar etmek demek olur. Zihnin ileri sürdüğü veya kabul ettiği hüküm, ne kadar açık olursa inanç da o derece kuvvetli olur. Zihin doğrunun kıstasını arar. Bu kıstaslar açıklık, tutarlılık, metot, çeşitli ilimlere ve diğer bilgi tarzlarına duyulan

inanç dereceleridir. İnanç hakikat ve hakikate ulaşma imkânı sorusunu ortaya çıkarır. Genellikle denilebilir ki her bilgi, bir inancı gerektirmektedir. Çünkü iktisadi ve teorikten hukuki ve diniye kadar bütün değerlere ait olan ve görgü, bilgi alanını aşan bir bağlantı tarzı vardır ki, bu inançtır; fakat sırf dine ait olan inanca da iman denir (Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985: 757).

Her hükmün iki mefhum arasındaki münasebetinde tasdik veya redd vardır. Hüküm önce zihinde bir rızaya dayanır. Yani zihin, iki mefhum arasındaki bu münasebeti bazen doğru, bazen yanlış diye kabul eder. Doğru diye kabul edilen hükümler müspet, yanlış diye kabul edilenler menfi olur. Buna göre; hükmün temelinde bulunan rıza olayına “inanç” denir (Kılıç, 2003: 5).

“İnanç” ; daha umumi bir psikolojik olayın ifadesidir. İnançlar bazen tamamen bir akli ispat sonunda meydana gelir, bazen bir otoritenin veya şahadetin eseri olur. Görmediğimiz halde Avustralya’nın varlığına inanmak gibi... Hissi sebeplerle de inanç meydana gelebilir (a.g.e, s.5).

Bir ifade veya önermenin olduğu gibi kabul edilmesi, benimsenmesine inanma, bu şekilde benimsenen ve genellikle düşünsel süreçlere hareket noktası oluşturan kabullerin her birine de inanç denir. Varlıkların bizzat var oluşlarına veya var oluş biçimlerine ilişkin en temel ön kabuller, ifade veya önermelerin doğruluk ya da yanlışlıklarını dikkate alarak gösterilen benimseyici ön tavır, bir şeyin öyle olduğuna ilişkin doğrudan, belirli nedenlere indirgenemeyen peşin kabul, sorgulama düzleminin dışına çıkarılmış bilgi inancı oluşturur(Demir-Acar, 1997: 115).

Genel olarak, bir şeyin ya da kimsenin varlığına, bir iddianın doğruluğuna inanma, biri için güven besleme durumuna inanç diyoruz. Yine genel bir çerçevede içinde, özü itibarıyla temsili bir karaktere sahip olup, bir önermeyi kendisine içerik olarak alan, ama son çözümlemede iradi davranışın kontrolü altında bulunan zihin halidir. İnanç en temel ya da ilk bilişsel hal olarak görülür; algı, bellek, bilgi, yargı, niyet vs. diğer bilişsel ve konatif haller, inanç ile örneğin bilgi söz konusu olduğunda, doğruluk ve

haklandırma türünden başkaca faktörlerin bir birleşimi olarak ele alınır(Cevizci, 2002: 552).

İnanç, bir sanı ya da bir kaniya dayanarak kabul etmedir. Türk Dil Kurumunca yayımlanan toplumbilim terimleri sözlüğünde inanç “herhangi bir öneriyi doğru diye benimseme” olarak tanımlanmıştır. Felsefe alanında İngiliz düşünürü David Hume inancı “şimdiki izlenimle çağrışımlı ya da onunla ilişkili düşünce” olarak tanımlar. Hume’a göre nedensellik, bilimsel bir yasa değil, bir inançtır. Hayal gücünün pratikle bağımlı olarak işlemesi halinde bilimsel varsayımlar, pratikten kopmuş olarak işlemesi halinde de inançlar meydana gelir. Pratikte denetlenen ve doğrulanan inanç, inanç olmaktan çıkar, bilgi olur. İnsanlık önce gerçeklik içindeydi ve gerçeklikle özdeşti, hayal kurma yeteneği çok daha sonra gelişmiştir. İnsanlar kimi hayallerinde kendi gerçekliklerini belli bir ölçüde ve zorunlu olarak yansıtmışlardır. Bu yansımaya sanatsal abartma ve süslemelerin geniş çapta katılmasından kaçınılamazdı. Bundan ötürüdür ki inanç ürünleri bilim dışı olduğu halde inanç nedenleri bilimiçidir(Hançerlioğlu, 1993: 82).

"İnanç" sözcüğüne kaynakların farklı tanımlar yaptığını görmekteyiz. "İnanç bir şeyi güvenle doğru sayma tutumudur. Buna göre, yeterince gerekçesi bulunmayan, kesin olmayan bir şeyi doğru sayma, akıl yoluyla genel geçer bir doğrulama yapmadan başkasının tanıklığı üzerine kurulmuş kanıtları, bir kuşku olmaksızın onaylamadır.", "İnanç, bir düşünceye bağlı bulunma, Tanrıya, bir dine inanma, iman, birine duyulan güven, itimat, inanma duygusu, inanılan şey, görüş ve öğretidir. Din ve inanç kavramları birbirinden farklıdır. Ayrıca, din denen toplumsal kurum inanç ve tapınma adlı iki bölümden oluşur. Her iki bölümün temelinde de kutsallık ve yasak kavramları yatar(Artun, 2005: 81).

Gordon W. Allport, *Birey ve Dini* adlı eserinde inançtan şöyle bahseder: İnançtan kastımız bizim kendisine saygı duyduğumuz bir duygusal objenin varlığının tasdik edilmesidir. Her çeşit pozitif his kaçınılmaz olarak inancın bir derecesini içermektedir ve böyle bir inanç, yapmaya eğilim duyduğumuz her düşünce için motor ilişkilere sahiptir. Benzer bir şekilde negatif hisler reddedilen objelerin varlığına olan

inancı içermektedir. Tanrı'ya inanmayan ve bunu kavramsal olarak reddeden bir ateist örneği gibi bu kuralın da istisnaları mevcuttur. Duyguların eşlik ettiği inancın yanında objelere bir çeşit pozitif güven duyma şeklinde ayrı bir inanma biçimi de söz konusu sudur. Bu çeşit inanç biçimi kendisine söylenen her şeye inanan genç bir çocuğun durumunda kentlisini daha net gösterir(Allport, 2004: 140).

İnanç, fertlerin kendi iç dünyalarının bir yönü ile ilgili idraklerin ve tanımların meydana getirdiği sürekli ve sistemli duygular ağıdır. Bilgi, kanaat, fikir, duygu ve imanı kapsayan psikolojik bir hadisedir. Kişinin kendi iradesi istikametinde elde ettiği kazanımlar; tutum ve davranışlarla açığa vurmak istenilen veya gayri ihtiyari olarak tutum ve davranışlarla ortaya çıkan manevi değerlerdir(Seyyar, 2004: 364).

İnancın oluşmasında rol alan faktörler şunlardır:

Gözlem, Tecrübe, Zekâ, Duygu, Sosyal çevre, Örf ve adetler, Din

İnancın özelliklerini ise şu şekilde sıralayabiliriz:

Mahiyeti itibariyle ferdidir

Kişiye moral gücü verir.

Engelleri aşmaya yardımcı olur.

Şahsiyeti geliştirir.

Aynı inancı paylaşan insanlar, etkili-aktif bir grup (cemaat) oluşturur (a.g.e.,s.364).

İnanç “dış dünyayı idrak etme sonucu zihinde oluşan bir anlayış biçimidir.” (Hançerlioğlu, 1975: 270) Konuya bu açıdan bakılırsa, inanç, özellikle hal inançlarını toplumsal kabullenme, benimseme demek olduğu anlaşılır. Bu bütün değerlere ait olan üst bilgi alanını aşan bir bağlantı ve kabullenıştır. Toplum hayatında üst bünyeyi gösteren inançlar sosyal normlar halinde kendini gösterirler. Toplumsal hayatın bünyesinde meydana gelen sosyal bir hadise, geçen tarihi süreç içinde keyfiyet olarak tamamen unutulmuş, bilinmeze ait bir durum olarak kalmış, ancak onun zihinlerde ve

vicdanlarda bıraktığı izler daima hatırlanmış ve öyle kabul edilmiş ve zaman içinde halk inançlarını oluşturan bir motif olarak yerini almıştır. Bu nedenle inanç kelimesini onun toplum hayatına yansıyan uygulamalarından kesin çizgilerle ayırmak oldukça zordur(Meriç, 2004: 19).

Sosyolojinin elde ettiği bulgular çerçevesinde baktığımız en ilkelinden en medenisine kadar inançsız bir topluma rastlamak mümkün olmamıştır. Her toplum mutlaka bir düşünceye ve bir inanca sahip olarak karşımıza çıkmaktadır. İnanç insanların özünde olan bir şeydir. Bu inançlar hak olur, batıl olur, semavi olur veya olmaz, her toplumun kendine göre bir inanç sistemi vardır. Dinler sosyal bir olay olarak toplumlarda var olduğu için her din mutlaka toplum kültüründen ve yapısından etkilenmiştir. Bu nedenle ilahi dinlerin hiçbiri eski yerel inançların kalıntılarında kurtulamamıştır. İlahi dinler ile halk inançları sürekli etkileşim içinde olmuştur (a.g.e, s.19).

Afşar Timuçin ise inanç kavramı hakkında şunları söylemektedir: Bir şeyin doğruluğuna inanma edimi. Bir önermenin onanması. Doğaüstü gizlere inanma anlamında "inan"ın eşanlamlısı, inanç, en genel anlamında kesinliklerden çok olasılıklara yat kın düşüncedir. Tam olarak doğrulanmış yani kesinleştirilmiş düşünce hiçbir zaman inanç diye nitelendirilmeyecektir. Dinsel çerçevede inanç usallıktan çok gönülle ilgilidir, bir görüş olmaktan çok bir bağlantıdır, bir duygusal onamadır. İnançla ilgili felsefi görüşler oldukça değişiktir. Kant için inanç bir bilgi biçimi değildir. Oysa Jacobi için inanç insanı sonsuza açan tek kaynaktır, gerçekliğin duygusunu sağlar. Marx inancı bir yanılsama sayar, ona göre inanç zavallı insanların kurtuluş dilekleriyle ya da öbür dünya düşleriyle ilgilidir. İnanç her durumda kuşkuculuğun karşıtı gibidir, bu yüzden tartışmacılıktan çok benimseyiciliğe eğilimlidir, inanç belirlemeyi ve onamayı sever, kanıtlamayı sevmez; zaten o daha çok kanıtların geçerli olmadığı alanlara yönelir. İnanan kişi düşüncesini belli bir düşünce biçimi ne ulamıştır ya da belli bir öğretinin altına koymuştur. Her inanç sağlam bir güven duygusuna dayanır(Timuçin, 2002: 280, 281).

Bazı düşünürlerin inanç ile ilgili görüşleri şunlardır:

Alain: "İnanmanın dereceleri şunlardır. En alt düzeyde korkuyla ve arzuyla inanma vardır. Onun üstünde görenekle ve öykünmeyle inanma yer alır (krallara, hatiplere, zenginlere inanma). Onun üstünde herkesin inandığına inanma vardır (Paris onu görmesek de vardır). Onun üstünde bilginlerin kanıtlarla uyum içinde ortaya koyduğu şeylere inanmak yer alır. (...) Bütün bunlar inancın alanını oluşturur."

Demosthenes: "İnsan inanmak istediği şeye inanır."

Tacitus: "İnsan anlamadığı şeye çok kolay inanır."

Michel de Montaigne: "İnsan en az bildiğine en sağlam inanır."

La Fontaine: "Herkes korktuğuna ve arzuladığına çok kolay inanır."

Chateaubriand: "Dinin dışında hiç bir şeye inanmıyorum."

H. de Balzac: "Büyük heyecanlar veren büyük inançlar vardır."

D. F. de Coulanges: "Bir inanç bizim zihnimizin ürünüdür, ama onu canımızın istediği gibi eğip bükemeyiz. O bizim yaratımızdır, ama bunu bilemeyiz. O insani bir şeydir ve biz Tanrı'ya inanırız. O bizim gücümüzün bir sonucudur ve bizden daha güçlüdür. O bizdedir, bizi bırakmaz, her an bize bir şeyler söyler. Baş eğmemizi isterse baş eğeriz, ödevlerimizi gösterirse uyarlanırlar. Doğaya baş eğdiren insan kendi düşüncesinin tutsağı olmuştur."

Alle Laprunne: "Her yerde tek bir us vardır, bilgiyle inanç arasında, bilimle inan arasında ne çelişki ne uyumsuzluk vardır; ancak bir üst doğrular düzeni söz konusudur, burada inan kesinliğin koşullarından biri olur."

A. Camus: "Hiçbir şeye inanılmıyorsa, hiçbir şeyin anlamı yoksa hiçbir değere var diyemiyorsak, o zaman her şey olasıdır ve hiçbir şeyin önemi yoktur. O zaman ne bir

şeyden yana olmak ne bir şeye karşı olmak vardır. Canı o zaman ne haklı ne haksızdır." "Eylemi yönlendirecek bir üst değer olmadığı zaman dolaysız etkinlik yoluna gidilecektir. Hiçbir şey doğru ya da yanlış, iyi ya da kötü olamayacağına göre daha etkin görünmek kural olacaktır. Dünya o zaman adaletliler ve adaletsizler arasında değil efendiler ve köleler arasında paylaşılacaktır." (a.g.e., 281)

Maddeci düşünce, dinin ortaya çıkışını ve varlığını insanoğlunun doğa güçleri ve kendi toplumsal yaşamı karşısındaki güçsüzlüğüyle, boşluğun dinsel hayal gücünün ürünleriyle (kör inanca dayanan, duyular üstü güçlerle) kapatılmasıyla, inananların bu güçlere doğrudan doğruya dinsel duygularla bağlanışlarıyla açıklar. İnsanoğlu yüzyıllar boyunca kendi yaşamındaki toplumsal, ahlaksal vb. sorunları bu hayali varlıklarla çözmeye çalışmış, kurumsal-mantıksal düşünce olanaklarını olduğu kadar, sanatsal, estetiksel özümleme olanaklarını da dinsel anlayışların kurulmasında kullanmıştır(Çalışlar, 1983: 75).

Anonim olarak ortaya çıkan inançlarda belli bir telkin ve propaganda vasıtası yoktur. Çoğu zaman bu tür inançlar bilinmezlik üzerine bina edilmiştir. Yani bilinmeyen bir zaman içinde, kesin olarak bilinmeyen bir hadisenin ortaya çıkmasından sonra doğan bir inanç ögesi, belli bir zaman geçtikten sonra, toplumun genelinde kabul görerek ortak inanç haline gelir. Artık o, toplumun bünyesinde sosyal hayatı şekillendiren normlar haline gelmiştir. Halk inançlarının büyük bir kısmı bu tür inançlardır. Mesela uğursuzluk inancı gibi (Çelik, 1995: 21). Anonim olarak doğan inançların benimsenip yayılmasında, toplumun üzerinde yaşadığı coğrafi şartların, geçmişten getirdikleri sosyal mirasın, grup tecrübesinin büyük etkisi olduğu görülür. Bu gruba giren inançlar tarafından tenkit edilebildiği gibi, toplumların birbiriyle olan münasebetleri sonucu mevcut inançların muhtevasına yenileri katılabilir. Hatta zaman içinde alıştırma ve telkin vasıtaları kullanılarak yabancı kültür unsurları hissettirilmeden toplumun ortak değerleri haline getirilebilir(Meriç, 2004: 19, 20).

Bütün bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi halk inançları gündelik yaşayışla, iktisadi ve ticari davranış şekilleri ile güzel sanatlar ve edebiyatla benzeri yüzlerce konuyu içeren zenginliğiyle, bunların yer yer manevi ve dini inançlarla ilgili

göstermesiyle elbette çok geniş bir alanı kapsamaktadır (Tanyu, 1980: 123). Halk inançları iyisi ve kötüsüyle, halkın öyle olduğuna inandığı, kültürünü o yönde geliştirdiği inançlardır. Birlikte yaşayıştan kaynaklanan ve çoğu kez akılcı bir dayanağı olmayan halk inançlarının belirleyici özelliklerinin başında millilik vasfı gelmektedir. Halk inançları bir yönüyle ahlak kuralları, diğer yönüyle de muşeret kuralları ile benzerlik göstermektedir. Halk inançları, tarihin derinliklerinden süzülerek gelmiş, belli bir takım tecrübelerle şekillenmiş bir birikim sonucu olarak ortaya çıktığı için değişmezlik özelliği taşımaktadır. Halk inançları genelde meçhuliyet üzerine bina edilmiştir. İnanç ögesini oluşturan asıl etken unutulmuş, ama onun bıraktığı izler kendisini inanç olarak toplumun bünyesinde korumuştur. Herhangi bir inanca sahip olan fert, bu inancın nedenini ve niçinini bilmez, buna gerek de duymaz. Onun için önemli olan içinde yaşadığı toplumun fertlerinin, öyle olmasına inanmış olmasını istemeleridir. İnanç daha çok düşünce planında olup uygulama olarak hayata pek yansımayan, ama hayatın öyle işlemlerini düzenleyen bir güç olarak geri planda duran bir özellik gösterir. Yani inanç bir duygu ve düşünce hareketi halinde insanın iç dünyasına hâkim olmaktadır(Meriç, 2004: 20).

Halkın belli olaylara, cisimlere bakışı, onlar hakkındaki düşüncesi, anlayışı sistemleşerek bütün bir halka yayılır ve umumileşir. Bu düşünceler, açıklamalar git gide fonksiyon değiştirerek inanç sistemi haline gelmeye başlar(Ergun, 1997: 42).

4. 2. İnanış Nedir?

“İnanış” kelimesi sözlükte “inanma, inanılan şey” (TDK, 1998: 1080), “İnanmak işi ve biçimi, Tanrının varlığını ve söylediklerini kabul etme” (Tuğlacı, 1980: 1208) olarak ifade edilmektedir. Geleneğe dayalı olarak oluşan inanma pratikleri ve benzer şeyler ise inanış kavramının içine girmektedir.

İnanış, kaynaklarda “Batıl ve boş itikat” (Örnek, 1966, 15) olarak karşımıza çıkmaktadır. İnanış kavramını bu kelimelerin karşılığı olarak düşündüğümüzde “kimi nesnelerin mutluluk veya mutsuzluk getirdiğine inanma” (Hançerlioğlu, 1975: 268) “boş olma” (Özün, 1959: 114) “belirli bir devrin dinsel ve bilimsel gerçeklerine

uymayan” (Örnek, 1966, 19) anlamlarına gelmektedir. İnanış, Osmanlıca’da “batıl”, Fransızca ve İngilizce’de “superstition”, Almanca’da “aberglaube” (Hançerlioğlu, 1975: 268) kelimelerine karşılık gelir.

Halk bilimi, belli bir toplumun eski dinlerinden miras alıp kendi çağının şartlarına uygulayarak yaşattığı yeni dininde, yaşam şartlarının gerektirdiği yeni biçimler, yeni içerikler ve anlatışlarla oluşturduğu inanışlarla ilgilenir ve araştırma alanını bu tür inanışlarla sınırlar(Çobanoğlu, 2003: 11).

Başlangıçtan günümüze kadar insanın tabiatla olan mücadelesinde, karşılaştığı özel durumları, kendi mantığı içinde tutarlı bir biçimde açıklayıp yorumlaması sonucu vardığı genellemeler halk inançlarını ve inanış zincirlerine dönüşen sistematikleri, dolayısıyla da dünya görüşlerini veya ideolojilerini meydana getirmiştir(a.g.e, s.12).

İnanışlar, insanların zihninde, asla dağılmış bir şekilde olmayıp, sarsılmaz bir düzen içinde, bir bütün olarak bulunmaktadır ve insanların hayatının çeşitli yönlerini ayrı ayrı idare etmektedir. Onlar insanoğlunun evlenmesinden başlayıp; doğumuna, ölümüne, hatta ahiretine kadar, ona hep refakat etmektedirler. Onun, yani insanoğlunun; hem kâinatla, hem dünya ile ve ahiretle olan biten münasebetlerini ayarlamaktadırlar(Tacemen, 2001: 348).

Bugün birçok kişinin "batıl" olarak adlandırdığı halk inanışlarına kültürel düzeyi ne olursa olsun birçok insanın yaygın olarak inandığı bir gerçektir. Örneğin; bugün yaygın olarak ağaçların yapraklarının geç dökülmesi sonucunda kışın geç geleceğine inanılır. Bunun gibi halk, birkaç örneğini gördüğü olayları inanç haline getirerek onu yıllarca sürdürmektedir. Bu inançlar daha çok korktukları bir doğa olayı etrafında oluşmaktadır ve o doğa olayını olağanüstü bir şekilde düşünmektedirler. Örneğin; yağmurlu havada eşiğin üstünde oturulunca yıldırım düşeceği inancını oluşturarak günümüze kadar taşımışlardır. Hu olayın bilimsel bir açıklaması olmasa bile, halk bu ulaya birkaç kez tanık olmuşsa eşiğe yağmurlu havada oturmamak inanca dayalı bir davranış oluvermiştir. Halkımız pek çok şeyde olduğu gibi inançlarında da dini, ahlaki duygularından ve tecrübelerinden faydalanmıştır(Artun, 2005: 239).

Farklı topluluklarda, hatta aynı ülkenin farklı yörelerinde bir olay karşısında geliştirilen inanışlarda farklılıklar görülebilir. Bu konuyla ilgili Erman Artun'un Boratav'ın eserinden (1994: 45) hareketle verdiği örnek bizi bir ölçüde aydınlatmaktadır:

Aynı bir tabiat olayının yerler ve topluluklara göre, çoğu kez aynı bir bölgede bile, birbirinden çok farklı, kimi de çelişkili inançlar yarattığını birkaç örnekle belirtelim. Yağmur yağarken aynı zamanda güneşin parlaması türlü türlü yorumlanır:

- 1) Cennette ya da gökyüzünde geçen olayların belirtileri: "Melekler evleniyor"; "Muhammed'in düğünü oluyor", "Huri kızları halı dokuyor".
- 2) Yeryüzünde olup biten şeyler : "Tilkiler evleniyor", "Dişi geyik doğuruyor"; "Kurtlar evleniyor"; "Kurtla ayı evleniyor"; Horozlar evleniyor"; "Yılanlar padişahlarının (Şah-ı maran) yasını tutuyorlar".
- 3) Uğurlu, kutlu, bereketli olayların belirtileri ; "Hacet kapıları açılıyor", "Ekinlerde bereket olacak", "Koyun sürüleri için hastaliksız bir yıl olacak", "Savaş sona erecek, barış olacak", "Düşmanlar yenilgiye uğrayacak", "Mantar çok bitecek".
- 4) Uğursuz, mutsuz olayların belirtisi: "Mahsul az alınacak, kıtlık olacak", "Kış uzun olacak", "Kuzular çok Ölecek", "Kadınlar çok kız doğuracak", "Savaş olacak", "Dünyaya bir yıldız düşecek", "Büyük bir kimsenin başına konmuş kuş onu didikliyor." (Artun, 2005: 240).

4. 3. İnanç ve İnanış İlişkisi

İnanç ve inanış birbirleriyle iç içe girmiş iki kavramdır. Benzer kavramlar gibi görünmesine rağmen aralarında birtakım farklar vardır. Halk bilimi zaviyesinden baktığımızda inanç kavramını, din bilimlerinin incelediği manada ele alamayız. O daha çok mevcut inancın halkın yaşamına etkilerini inceler. İnanç bizim anladığımız

manada halkın kabul ettiği dinin getirdiği kurallar ve inanmalardır. İnanış ise halkın çok eski devirlerden günümüze sahip olduğu, temelleri ve gerçekliği tartışılabilir inanmalardır. Bunun aksine inancın getirdikleri tartışılmaz; çünkü o kuralları inanılan din kendi koymuştur.

Bir örnek verecek olursak: Göktürklerin Gök-Tanrı sistemi içerisinde yer alan iyelerden al karısına inanmaları inanç iken, günümüzde İslamiyeti kabul eden Türk toplumlarında geleneğe dayalı olarak devam eden bir unsur olduğu için “inanış” olarak değerlendirilmesi gerekir(Kılıç, 2003: 5).

Kaynaklardan hareketle şu sonuca varabiliriz: İnanç belirli bir devrin dini sistemi içinde olan, iman temeline dayanan, pratikle denetlenen uygulamalardır. İnanış ise, inanma temeline dayanan, dönemin kabul gören dini sisteminin bir motifi olmayan, yapılan pratik ve uygulamaların mutluluk veya mutsuzluk getireceği zannı taşımadır (İyiyol, 2003: 6).

Halk inançları toplumun kabul ettiği ilahi dinin hükümleri ve öğretileri dışında kalan; fakat halk arasında yaygın bir şekilde yaşatılarak bir sonraki nesle aktarılan inanmalardır. Toplumlar hayatlarına derinlemesine etkileyen, âdet, inanç ve geleneklerini yeni bir dine veya kültüre girdiklerinde bırakmazlar ve yeni dinin, kültürün özelliklerine eski âdet, inanç ve geleneklerini uydurmaya çalışırlar. Halk inanışları toplumsal hayatımızda teknik gelişmelerden, evlenmeye, doğuma, ölüme, sosyal hayatımıza kadar her türlü etkinlikte yer almaktadır(Artun, 2005: 239).

BÖLÜM 5: TÜRK DESTANLARINDA İNANÇ VE İNANIŞ MOTİFLERİ

5. 1. Yaradılış Destanı

5. 1. 1. Destanın Özeti

Başlangıçta, dünya uçsuz bucaksız sulardan ibarettir. Tanrı Ülgen bu uçsuz bucaksız suların üstünde sürekli uçmaktadır. Gökten gelen bir ses, denizden çıkan bir taş tutmasını söyler. Tanrı Ülgen, gökten gelen bu emirle birlikte oturacak bir yer bulur ve yaratma vaktinin geldiğini düşünür. Bu sırada suda yaşayan Ak Ana, Tanrı Ülgen'e şu kutsal sözleri öğretir:

“De ki hep, “Yaptım oldu!” Başka bir şey söyleme!

Hele yaratır iken “Yaptım olmadı!” deme”

Bu öğüdü duyan Tanrı Ülgen yeri ve göğü yaratır. Ayrıca üç tane çok büyük balık yaratarak, dünyayı bunların üzerine koyar. Böylece dünya sabit kalır. Balıklar hareket ettiğinde dünyayı sular kaplamasın diye Mandı-Şire'yi yaratır, onları denetlemesi için. Tanrı Ülgen dünyayı yarattıktan sonra Altın Dağın tepesine geçer, oturur. Dünyayı altı günde yaratmıştır ve yedinci gün dinlenir.

Bir gün, denizde yüzen bir toprak parçasının üzerinde kil görür. O kilden insanın atasını yaratır. Bu ilk insanın adını “Erlik” koyar. Onu kardeşi olarak görür. Ancak Erlik'in içi hırs ve kibirle doludur. Tanrıdan da üstün olmak ister. Tanrı Ülgen Erlik'in bir işe yaramayacağını anlayınca kemikleri kamyandan, etleri topraktan yedi insan yaratır. İnsanların kulaklarından üfleyerek can, burunlarından üfleyerek akıl verir. İnsanları koruması için Mandı-Şire'yi, onları idare etsin diye de May-Tere'yi yaratır(Sepetçioğlu, 1995).

9. 1. 2. Yaradılış Destanında İnanç Motifleri

TANRI

Tanrı Ülgen uçuyor, yoktu bir yer konacak,
Uçuyor, arıyordu, katı bir yer, bir bucak.

(YD: 432/3, 4)

Dünya yaratılınca, Tanrı rahatı seçti,
Oturmak için yine, Altın-Dağ'ına geçti.
Çok büyük bir dağ idi, Altın-Dağ dedikleri,
Ayla Güneşe değer, gökтейdi delikleri.
Bulunurdu Altın-Dağ, gökle yer arasında,
Ülgen de otururdu, bu dağın ta başında!

(YD/BÖ: 434/59 – 64)

Yine günlerden bir gün, Tanrı Ülgen denize,
Bakarak duruyordu, şaşırıldı birden bire,

(YD/BÖ: 435/100, 101)

Tanrının gönlü temiz, yücelerden yüceydi,

(YD/BÖ: 435/112)

CEHENNEM

Dokuz ayrı dünya da, fazla yaratılmıştı,
Birer cehennem ile bir de yer katılmıştı.

(YD/BÖ: 434/73, 74)

Tanrılar barınağı Han-Kurbustan-Tengere,
Cehenneminin adı, Mangız-Toçiri-Tamu,
(YD/BÖ: 435/79, 80)

Kurulduğu yer ise Altın-Şarka adlı yer,
Cehennemine herkes, Tüpten-Kara-Tamu der.
(YD/BÖ: 435/88, 89)

5. 1. 3. Yaradılış Destanında İnanış Motifleri

DÜNYANIN YARATILIŞI

Dünya bir deniz idi, ne gök vardı, ne bir yer,
Uçsuz bucaksız, sonsuz sular içindeydi her yer!
(YD/BÖ: 432/1, 2)

Göklerden gelen bir ses, Ülgen'e buyruk verdi:
— Tut önündeki şeyi, hemen yakala, dedi.
Ülgen bu emre uydu, uzattı ellerini,
İçinden tekrarladı, Semanın sözlerini.
Denizden çıkan bir taş, fırladı çıktı yüze,
Hemence taşı tuttu, bindi taşın üstüne!
Artık Ülgen memnundu, rahatı bulmuş idi,
Üzerinde duracak bir yeri olmuş idi.
Göklerin emri ile bulunca Ülgen durak,
Artık vakit gelmişti, gökleri yaratacak!
(YD/BÖ: 433/7 – 16)

Ülgen yere bakarak: “Yaratılsın yer!” demiş
Bu istek üzerine, denizden yer türemiş.
Ülgen göğe bakarak: “Yaratılsın gök!” demiş.

Bu buyruk üzerine, üstünü gök bezemiş!

(YD: 433/33 – 36)

Tanrı Ülgen durmamış, ayrıca vermiş salık,
Bu dünyanın yanına, yaratılmış üç balık.
Bu büyük balıkların, üstüne dünya konmuş,
Balıklar çok büyükmüş, dünyaya destek olmuş.
Dünyanın yanlarına, iki de balık konmuş.
Dünya gezer olmamış, bir yerde kalıp donmuş.
Bir başka balık ise, yere gerilmiş imiş,
Kapkaranlık kuzeye, başı çevrilmiş imiş.
Oradaki balığın başı tam kuzeydeymiş,
Tufan hemen başlanmış, yönü az değişseymiş.
Onun başı her zaman, tam yönle durmalıymiş,
Bu yön hiç değişmeden, kuzeyde olmalıymiş.
Onun başı az düşse, tufanlar başlar imiş,
Tufanla taşan sular, dünyayı kaplar imiş.
Başı zincirler ile, bu yüzden bağlanmıştı,
Başın oynamaması, bu yolla sağlanmıştı.
Zincirler bağlanmışmış, ortadaki direğe,
Balık nolur, ne olmaz, kımıldamasın diye!
(YD/BÖ: 433, 434/37 – 54)

Dünya yaratılışı, altı günde olmuştu,
Yedinci gün ise Bay-Ülgen uyumuştı.
(YD/BÖ: 434/67, 68)

Sanma ki bizim dünya, dünyalar içre tektir,
Otuz üç katlı gökle, dünya çok çok yüksektir.
(YD/BÖ: 435/98, 99)

İNSANIN YARATILIŞI

Yine günlerden bir gün, Tanrı Ülgen denize,
Bakarak duruyordu, şaşırıldı birden bire,
Bir toprak parçacığı, sulara yüzüyordu,
Toprağın üzerinde, bir de kil duruyordu.
Toprak üstündeki şey, dedi, nedir acaba,
İnsanoğlu bu olsun, insana olsun baba,
Görünmeye başladı, insan gibi bir şekil,
Birden insan olmuştu, toprağın üstündeki kil.
İnsanda toplanmıştı, her çeşitten yeterlik,
Bu ilk insanın ise, adı olmuştu Erlik.

(YD/BÖ: 435/100 – 109)

Mandı-Şire'den başka, kemikleri kamyştan,
Yedi kişi yarattı, etleri de topraktan,
Nefesiyle üfledi, tuttu kulaklarına,
Yedi insanın hemen, can geldi ruhlarına.
Tuttu burunlarına, bir dahacık üfledi,
Akıl verdi, insana, ruha akıl ekledi.

(YD/BÖ: 436/132 – 137)

YARDIMCI RUHLAR

Ülgen hep düşünmüştü, ta göklere bakarak:
— Bir dünya istiyorum, bir soyla yaratayım!
Bu dünya nasıl olsun, ne boyla yaratayım!
Bunun çaresi nedir, ne yolla yaratayım!
Bir Ak-Ana (Ak-Ene) var idi, yaşardı su içinde,
Ülgen'e şöyle dedi, göründü su yüzünde:
— Yaratmak istiyorsan, sen de bir şeyler Ülgen,
Yaratıcı olarak şu kutsal sözü öğren!

De ki hep, ‘‘Yaptım oldu!’’ Başka bir şey söyleme!
Hele yaratır iken ‘‘Yaptım olmadı!’’ Deme!
Ak-Ana bunu dedi, sonra kayboluverdi.
(YD/B: 433/17 – 27)

Tanrı balık işini, verdi Mandı-şire’ye
Mandı-şire düzeltti, başı dönse nereye.
Günlerden bir gün yine, yer suya gömülmüştü,
nk balığın başı aşağıya düşmüştü.
(YD/B: 434/55 – 58)

Ülgen bu dünyasına, verdi yardımcı bir Han,
Bu Han’ın adı idi, Mangızın-Matmas-Burkan
(YD/B: 434/77, 78)

Cehennemi yaparken Tanrı hiç boş durmamış,
Matman-Kara adıyla, bir de mdr atamış.
(YD/B: 435/82, 83)

Doksan dokuz dünyanın, ortancalar ortası,
Adı Ezre-Kurbustan, Tengere, Gök dünyası.
Bu dünya müdürünün, kendisi de idi Han,
Belgein-Keratlu, Trn-Musıkay Burkan.
(YD/B: 435/84 – 87)

Biri bu cehennemi, idare eder baştan,
Bu da kutsal ruhlardan, bir Matman-Karakı Han,
(YD/B: 434/90, 91)

İnsanın dünyasına, derler Kara-Tengere,
İdare eder onu, kutsal büyük May-Tere.
(YD/B: 435/94, 95)

Dünya cehennemine, toptan Kara-Teş derler,
Kerey-Han adlı biri, onu idare eder.
(YD/BÖ: 435/96, 97)

Tanrı baktı ki Erlik, pek bir işe yaramaz,
Erlik'in varlığıyla, bu dünya da yaşamaz.
Yarattı Mandı-Şire, adlı bir kahramanı,
Dedi, Erlik yerine korusun bu insanı.
(YD/BÖ: 436/128 – 131)

Kutsal er Mandı-Şire, insanı koruyacak,
Onu yaşatacaktı, düşmanları koğarak.
Ama insanoğluna biri lazımdı ancak,
Onun idaresini bir düzene koyacak,
Bunun için de Tanrı, May-Tere'ye verdi can,
Dedi insanoğlunun başına oluver Han!
(YD/BÖ: 436/138 – 143)

5. 2. Alp Er Tunga Destanı

5. 2. 1. Destanın Özeti

Alp Er Tunga Destanı hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Orhun Kitabeleri, Kutadgu Bilig, Şehname ve Divanü Lugati't –Türk 'te Alp Er Tunga'dan bahsedilmektedir. Çok eski zamanlarda yaşamış bir yiğit olduğu bilinmektedir. İranlılar ona Afrasyap adını vermişlerdir. Firdevsî, Şehname'sinde Afrasyap'ın kahramanlıklarına geniş bir yer ayırmıştır. Şehname'ye göre önceleri Turan ülkesinin şehzadesi, daha sonra da hakani olan Alp Er Tunga, İran-Turan savaşlarının çok ünlü Turan kahramanıdır. Şehname'de anlatıldığına göre selvi boylu, kolları ve göğsü aslana eş güçte ve fil kadar kuvvetli bir yiğittir. İranlılara savaş açmış ve İran hükümdarını esir almıştır.

İran ülkesinde birçok padişahlıklar bulunuyordu. Kabil padişahı Zal, Alp Er Tunga'nın elinde esir bulunan hükümdarı kurtarmak için Turan ülkesine yürür. Ancak başarılı olamaz. Aradan yıllar geçer. Bu kez oğlu Rüstem'i yollar Alp Er Tunga'ya karşı savaşması için. Şehname'de, Alp Er Tunga ile Rüstem arasında birçok savaş yapıldığı anlatılır. Bu savaşların bir kısmını Alp Er Tunga, büyük bir kısmını ise Rüstem kazanır. Bu noktada Şehname'yi yazan Firdevsî'nin bilinçli bir İran milliyetçisi olduğunu da unutmamak gerekiyor. Yine de başka bir millete ait olan bir destanda Alp Er Tunga'ya böylesine bir yer ayrılması ve yiğitliğinin övülmesi onun önemini ortaya koymaktadır.

Alp Er Tunga ismine, Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig adlı eserinde de rastlıyoruz. Bu eserde Alp Er Tunga'nın meşhur bir Türk beyi olduğu; yüksek bilgi ve fazilete sahip seçkin bir kişi olduğu söylenmektedir. Ayrıca İranlılar tarafında Efrasiyap (Afrasyap) adıyla anıldığı da belirtilmektedir. Orhun Kitabeleri'nden Bilge Kağan Anıtı'nda ise Tongra adlı bir yiğitten söz edilmektedir. Bunun Alp Er Tunga olma ihtimali yüksektir.

Bizim için en önemlisi Kaşgarlı Mahmut'un Divanü Lugati't –Türk'e aldığı bir ağıttır. Bu ağıtın Alp Er Tunga Destanı'ndan elimize ulaşan tek metin olduğunu söyleyebiliriz. Bu ağıtta Alp Er Tunga'nın ölümünün ardından duyulan üzüntünün dile getirildiğini görüyoruz. Bu mevzuda Abdülkadir İNAN'ın şu sözleri manidardır: “ Mahmud Kaşgari ile Yusuf Has Hacib'in haber verdikleri Alp Er Tonga destanı başka hiçbir bilgimiz yoktur. Kaşgari'deki Alp Er Tonga'nın ölümü üzerine söylenen ağıt, şüphesizdir ki, destanın bir parçasından ibarettir. Bu destan üzerinde fazla mütalaada bulunmak güçtür.” (Türk Dünyası El Kitabı, 3. cilt, s.7, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü).

5. 2. 2. Alp Er Tunga Destanında İnanç Motifleri

FELEK

Alp Er Tunga öldü mü?

Kötü dünya kaldı mı?

Felek öcünü aldı mı?

Şimdi yürek parçalanır.

(ATD/SS: 199/ 1 – 4)

Felek bütün bütün gevşedi,

İyilikler azaldı.

(ATD/SS: 199/ 9, 10)

Felek fırsat gözetti,

Gizli tuzak kurdurdu.

(ATD/SS: 200/ 29, 30)

5. 2. 3. Alp Er Tunga Destanında İnanış Motifleri

KURT KÜLTÜ

Herkes kurt gibi uluşuyor,

Yakasını yırtarak bağıyor.

(ATD/SS: 200/ 17, 18)

5. 3. Şu Destanı

5. 3. 1. Destanın Özeti

Şu kalesi, Balasagun yakınlarında, genç bir Hakan olan Şu tarafından yapılmış bir kaledir. Fakat Hakanın sarayı Balasagun'dadır. Kalede ve Balasagun'da o çağların en

güçlü, en büyük ordusu bulunmaktadır. Bu sıralarda Zülkarneyn denilen Makedonya kralı İskender doğu seferine çıkmış, Ön Asya'dan İran içlerine kadar önüne neresi geldiyse ele geçirmiş, Türklerin yaşadığı şehirlere kadar ilerlemiştir. Bu durumu Hakan Şu'nun gözcüleri haber verirler. Durumdan pek de rahatsız olmayan Şu, İskender'in ordusu daha da yaklaşınca ordusu ve şehirdeki halkla birlikte Çin sınırlarına kadar çekilir. Burada daha güçlü olacağını düşünmektedir. İskender'in öncü birlikleriyle karşılaşır bir gece baskınıyla onları bozguna uğratırlar. Bu baskından sonra İskender ile Şu bir daha savaşmazlar. Yapılan barışın ardından birçok şehir kurulur. Türk kavimleri bu şehirlere yerleşirler.

9. 3. 2. Şu Destanında İnanç Motifleri

Destanda herhangi bir inanç unsuruna rastlanmamıştır.

9. 3. 3. Şu Destanında İnanış Motifleri

ŞAMANİZM

Hükümdar Şu'nun bir havuzu ve içinde ördek ve kazlar bulunmaktadır. Bu, suyu ve kaz, ördek gibi kuşları uğurlu sayan Şamanizm'den izler taşır.

(ŞD/NSB: 16)

5. 4. Bozkurt Destanı

5. 4. 1. Destanın Özeti

Göktürklerin yurdu Hun ülkesinin kuzeyindedir. Kağanlarının on altı kardeşi vardır. Bu kardeşlerden birinin annesi bir kurttur. Kutsal yaratıklardan biri olarak bilinen kurdun oğlu olduğu için rüzgâra ve yağmura söz geçirebilir. Bir gün Göktürkler yurtlarından ayrılırlar. Ancak düşmanları Göktürkleri bir baskın sonucu yok eder. Sadece annesi kurt olan kardeş kurtulabilir. Bu delikanlının iki karısı vardır. her

ikisinden de ikişer oğlu olur. Zamanla çoğalrlar ve içlerinden en büyük kardeşi hakan seçerler. Aradan yıllar geçer. İçlerinden Asena adını taşiyan biri hakan olur. Asena hakanlık tahtına geçince bu boyun adı da Aşına olur. (Sepetçioğlu, 1995)

5. 4. 2. Bozkurt Destanında İnanç Motifleri

TANRI

Bunun iki karısı vardı. Birisi Yaz Tanrısının, öteki Kış Tanrısının kızıydı.

(BD/ NSB: 24)

(Tehlikeyi sezen) kurt, bir Tanrı yardımına uğramış gibi, genci oradan alıp denizin doğusuna götürdü.

(BD/ NSB: 24)

5. 4. 3. Bozkurt Destanında İnanış Motifleri

KURT KÜLTÜ

Kağan Pu'nun on altı kardeşi bulunuyordu. On altı kardeşten birisinin annesi bir kurttu.

(BD/NS: 123)

Annesi Göktürklerce en kutsal yaratıklardan biri olarak bilinen ve böyle kabul edilen bir kurt olduğu için delikanlı, rüzgara ve yağmura söz geerir, bu iki kuvveti buyruğu altında tutardı.

(BD/NS: 123)

Bu kadınlardan doğan bütün çocuklar annelerinin adını almışlardı. Bunlardan, annesinin adı Asena (dişi kurt) olan çocuk Türklere hakan oldu.

(BD/ NSB: 24)

Düşman gidince bir dişi kurt çocuğa baktı. Onu iyi etti. Yiyecek getirip bu oğlanı besledi. Onunla evlendi ve ondan gebe kaldı.

(BD/ NSB: 24)

(Tehlikeyi sezen) kurt, bir Tanrı yardımına uğramış gibi, genci oradan alıp denizin doğusuna götürdü. Altay dağlarının ortasına getirdi. Her tarafı dağlarla çevrili bir mağarada on çocuk doğurdu.

(BD/ NSB: 24)

5. 5. ERGENEKON DESTANI

5. 5. 1. Destanın Özeti

Ergenekon destanı'nın Türk tarihinde önemli bir yeri vardır. Destan ilk defa Moğol tarihçisi Reşidüddin tarafından tespit edilmiştir. Destanın orijinal söyleyişi olmasa da geniş bir özeti mevcuttur.

Türk illerinde Göktürklerin önemli bir egemenliği bulunmaktadır. Bu durum öteki kavimlerin Göktürlere karşı birleşmelerine sebep olur. Buna rağmen yapılan savaşta yine Göktürkler üstün gelir. Bu yenilgi üzerine Göktürlere düşman olan kavimler bir araya gelerek hile yapmaya karar verirler. Bu konuşmalardan sonra, tan ağarınca, sanki baskına uğramışlar gibi, işe yaramayan mallarını bırakıp kaçarlar. Bunu gören Göktürkler düşmanın kaçtığını düşünürler. Ancak geri dönen düşman Göktürkleri gevşek bir durumda yakalar ve bozguna uğratırlar. Büyükleri kılıçtan geçirip küçükleri esir olarak yanlarında götürürler.

O zamanlar Göktürklerin başında İl Han bulunuyordur. Birçok oğlu vardır. Çocuklarının hepsi savaşta ölür. Yalnız Kayan adındaki oğlu hayatta kalır. Kayan o yıl yeni evlenmiştir. İl Han'ın Tukuz adında bir de yeğeni vardır. Kayan ve Tukuz esir düşerler. Fakat kaçmayı başarırlar. Göktürk yurduna geri dönerler. Oturup düşünürler ve kendilerini kimsenin bulamayacağı, güvenli bir yere yerleşmeye karar verirler. Dar geçitlerden geçerek, geldikleri yoldan başka bir geçidi olmayan bir yere

varırlar. Bu yer el değmemiş bereketli bir yerdir. Her türlü bitki, meyve ağağları ve av hayvanları mevcuttur. Buraya Ergenekon adını verirler.

Göktürkler burada çoğalırlar. Aradan dört yüz yıl geçer. lkeye sığamaz olurlar. Bir çare bulup çıkmak isterler. Bir demirci dağda demir madeni olduğunu ve bu maden eritilirse bir çıkış yolu aılabileceğini söyler. Bunun zerine halk seferber olur. Madenin çevresine odun ve kömür yığarlar. Sonra yetmiş deriden yetmiş krk yaparak odun ve kömürleri krklerler. Ateş kızar ve demir erimeye başlar. Yüklü bir devenin geçebileceği kadar bir yol açılır. Böylece Ergenekon'dan çıkarlar. O günü bayram ilan ederler ve her yıl törenler yapılır. Göktürklerin Hakanı Ergenekon'dan çıktıklarını elçilerle diğer kavimlere bildirir. Kimi Hakanlığını kabul eder. Bunu kabul etmeyenlerle de savaşılır ve Göktürkler bu savaşların hepsini kazanırlar.

5. 5. 2. Ergenekon Destanında İnanç Motifleri

TANRI

O yeri görünce Tanrı'ya şükürler kıldılar.

(ED/NSB: 26)

Tanrı'nın gücü ile ateş kızdıktan sonra demir dağ eriyip akıverdi.

(ED/NSB: 26)

Hem Ergenekon'dan ıkmiş oldukları günü hatırlamış olurlar ve hem de kendilerini oradan kurtardığı için Tanrıya şükretmiş olurlardı.

(ED/B: 64)

Tanrının yardımı ve izniyle ateş kızdı.

(ED/NS: 128)

5. 5. 3. Ergenekon Destanında İnanış Motifleri

TÜRKLERİN ATASI

Bunların hepsi de, Nuh Peygamberin oğlu Bulca-Han'ın soylarından türemişlerdir.
(ED/BÖ: 61)

5. 6. Göç Destanı

5. 6. 1. Destanın Özeti

Uygurların yurdunda Hulin adında bir dağ vardır. Bu dağdan Tuğla ve Selenge isimli iki ırmak çıkar. Bir gece buradaki bir ağacın üstüne gökten ilahi bir ışık iner. Ağacın gövdesinde bir şişkinlik oluşur. Dokuz ay sonra ağacın gövdesinden beş tane çocuk çıkar. Halk bu çocukları büyütür. En küçükleri olan Buğu Han büyüyünce hükümdar olur. Halk refah içinde yaşamaktadır. Aradan yıllar geçer. Yuluğ Tigin hükümdar olur. Çinlilerle birçok savaş yapar. Bu savaşlara bir son vermek için oğlu Galı Tigin'i Çinli bir prensesle evlendirmeye karar verir. Ancak Çinliler prensese karşılık Tanrı dağının eteğindeki Kutlu Dağ adındaki kayayı isterler. Hükümdar vermeyi kabul eder. Çinliler kayayı parçalayarak Çin ülkesine taşırlar. Ülkedeki bütün hayvanlar, ağaçlar, taşlar kayanın gidişine ağlarlar.

Kısa bir süre sonra hükümdar ölür. Kıtık olur. Halk zor durumdadır. Ağaçlardan, hayvanlardan ve taşlardan “Göç, göç” sesleri duyulmaktadır. Sonucunda Uygurlar yurtlarını bırakarak göç ederler.

5. 6. 2. Göç Destanında İnanç Motifleri

TANRI

Bunların Tanrı tarafından gönderildiğine inanan Uygurlar, içlerinden birini Hakan yapmayı düşündüler. (GD/NSB:28)

5. 6. 3. Göç Destanında İnanış Motifleri

KUTSAL IŞIK

Bir gece bu iki ırmak arasındaki bir ağacın üzerine gökten mavi bir ışık indi. İki ırmak arasında yaşayan halk bunu dikkatle takip ettiler. Mukaddes ışık, ağacın gövdesinde aylarca durdu. Ağacın gövdesi gittikçe kabarıyor; oradan musiki sesleri geliyordu. Geceleri, otuz adım çevresinde bir ışık görünüyordu. Bir gün ağacın gövdesi yarılarak içinden beş çocuk çıktı. Bu çocuklar beş ayrı odacıkta idiler. Ağzıları üstünde asılı birer emzikten süt emiyorlardı. (Bunlar, ışıktan doğmuş mukaddes çocuklardı.)

(GD/NSB:28)

Memleketteki ehli, vahşi bütün hayvanların, bütün kuşların, bütün çocukların hatta bütün cansızların “Göç! Göç!” diye, derin üzüntüyle bağırdıkları duyuldu. Uygurların bu manevi işarete (bu ilahi emre) uyararak toplandılar. Yurtlarını bırakıp göçmeye başladılar.

(GD/NSB:29)

TAŞ KÜLTÜ

Hâlbuki mukaddes bir taşı; Uygur ülkesinin saadeti, bu tılsımlı taşın Türk bütünlüğünün ve yurt severliğinin sembolü olan bu kayanın yurttan kalmasına bağlıydı. O giderse saadet de giderdi. (GD/NSB:28)

5. 7. Oğuz Kağan Destanı (İslamiyetten Önce)

5. 7 1. Destanın Özeti

Günlerden bir gün Ay Han erkek bir çocuk dünyaya getirir. Anasını bir kere emen bu çocuk et yemeye şarap içmeye başlar. Hemen konuşur ve kısa sürede büyür; güçlü,

kuvvetli bir yiğit olur. Oğuz Kağan ormanda yaşayan ve önüne gelen her şeyi yiyen bir gergedanın peşine düşer ve onu öldürür. Böylece nasıl bir yiğit olduğunu ispatlar.

Oğuz Kağan bir gün ormana gider ve Tanrı'ya yalvarır. Tam bu sırada gökten bir ışık iner ve ışığın içinde güzel bir kız belirir. Oğuz kızdan hoşlanır ve onunla evlenir. Gün, Ay ve Yıldız adında üç erkek çocukları olur. Yine bir gün ormana avlanmaya gider Oğuz Kağan. Bir gölün ortasında uzun bir ağaç görür. Bu ağacın kovuğunda bir kız oturmaktadır. Oğuz Kağan bu kızla da evlendi ve Gök, Dağ, Deniz adında üç erkek çocukları olur.

Oğuz Kağan hanlığını ilan ettikten sonra, her yere haber salar. Kimi ona tabi olurken kimi de baş kaldırır. Bunun üzerine savaşlar yapar, zaferler kazanır. Ordusuna bir erkek kurt yol gösterir. Destanda ayrıca bazı Türk boylarının nasıl isim aldıkları anlatılır. Destanın sonunda Oğuz Kağan yurdu altı oğlu arasında paylaşır ve Tanrı'ya olan borcunu öder.

5. 7 2. Oğuz Kağan Destanında İnanç Motifleri

DUA

Oğuz Kağan Tanrıya yakarırken
Karanlık bastı birden, bir ışık düştü gökten
(OKD/AÖ: 145/68, 69)

TANRI

Mücevher gümüşü çok, altını da paradır,
Halkın yüzünün rengi, Tanrı'dan kapkaradır.
(OKD/AÖ: 151/309, 310)

Dedi: “Bu düşün sana, dirlik, düzenlik versin
Kağanıma inşallah, birlik güvenlik versin!

Rüyada ne gördüysem, Gök Tanrı'nın sözüyle,
Seni de öyle yapsın, Tanrı kutsal özüyle.
Yeryüzünün ki hepsi, dolup taşar boyuna,
Tanrım başılayıver Oğuz Kağan soyuna!”
(OKD/AÖ: 152/329 – 334)

Ben ödedim çok şükür,
Borcumu Gök Tanrı'ya
(OKD/AÖ: 153/376, 377)

5. 7 3. Oğuz Kağan Destanında İnanış Motifleri

AĞAÇ KÜLTÜ

Ava gitmişti bir gün, ormanda Oğuz Kağan
Gölün ortasında bir tek ağaç uzuyordu.
Ağacın kovuğunda bir kız oturuyordu
Gözü gökten daha gök, bu bir Tanrı kızıydı
(OKD/AÖ: 146/83 – 86)

GÖĞÜN KUTSALLIĞI

Ay Kağan'ın o günde, bir erkel oğlu oldu
Gömgök, gök mavisiydi, bu oğlanın yüz rengi
(OKD/AÖ: 144/6, 7)

Öyle güzel bir kız ki, gülse gök güle durur,
Kız ağlamak istese, gök de ağlaya durur.
(OKD/AÖ: 146/75, 76)

Ava gitmişti bir gün, ormanda Oğuz Kağan

Gölün ortasında bir tek ağaç uzuyordu.
Ağacın kovuğunda bir kız oturuyordu
Gözü gökten daha gök, bu bir Tanrı kızıydı
(OKD/AÖ: 146/83 – 86)

Yurdumuz ırmaklarla, denizler ile dolsun
Gökteki güneş ise yurdun bayrağı olsun
İlimizin çadırı yukarıdaki gök olsun.
(OKD/AÖ: 147/119 – 121)

Bir kurt ki gök yelesi! Bir kurt ki gömgök tüylü!
(OKD/AÖ: 148/158)

Gök tüyü, gök yelesi, yol veren izci gibi!
(OKD/AÖ: 148/168)

Bir kurt ki erkek bir kurt!
Gök tüylü, gök yelesi!
(OKD/AÖ: 149/232, 233)

KURT KÜLTÜ

Damganız olsun bize, yol gösteren bir buyan!
Alplar olsun savaşta, Bozkurt gibi uluyan!
(OKD/AÖ: 147/115, 116)

Tan ağarıyordu ki, çadıra ışık daldı
Bir erkek kurt göründü ışıhta soluyarak,
Bir kurt ki gök yelesi! Bir kurt ki gömgök tüylü!
Bakıyordu Oğuz'a ışıhta uluyarak
Döndü bu kurt Oğuz'a tıpkı bir insan gibi
Ağzından sözler döktü, tıpkı bir lisan gibi

Dedi: “Ey, Ey Oğuz ey! Bilirim ne dilersin!
Urum illerinde savaş yapmak istersin!
Ordunun en önünde ben de yürüyeceğim!”
(OKD/AÖ: 148/155 – 163)

Ordusuna gidince hayretle gördü şunu;
Bir büyük erkek kurt, askere öncü gibi,
Gök tüyü, gök yelesi, yol veren izci gibi!
(OKD/AÖ: 148/166 – 168)

Oğuz orduya geldi, yol erlere göründü,
Yürümeye başlarken kurt onlara göründü.
Bir kurt ki erkek bir kurt!
Gök tüylü, gök yelesi!
Bu kurt döndü Oğuz’a bakmadan sağa sola,
Dedi: “Ey Oğuz! Şimdi ordunu çıkar yola,
Baş çekip göstereyim, doğru yol nerde ola.”
Oğuz Kağan baktı ki erkek kurt önde gider
Ordunun öncüleri Bozkurdu gözler gider.
(OKD: 149, 150/230 – 238)

Gök tüylü, gök yelesi, Bozkurt kaybolmuş idi,
Oğuz bunu görünce o yerde durmuş idi,
Anladı ki bu yerde otağı kurmak gerek
Tarlâsız çorak yerde, düşmanı vurmak gerek.
(OKD/AÖ: 150/269 – 272)

Gök yelesi, gök tüylü göründü kutsal Bozkurt,
Hin (Sindu), Tangut illeri de oldu Oğuz’a yurt.
(OKD/AÖ: 151/301, 302)

KUT İNANIŞI

Kutumuz olsun sizin, kutlu devletinizin
(OKD/AÖ: 149/204)

ŞAMANİZM

Kırk kulaçlık bir direk, sağa dikip sağladı,
Direğin üzerine altın bir tavuk koyup,
Direğin altına da bir ak koyun bağladı,
Kırk kulaç, bir direk de, sola gidip solladı,
Direğin üzerine, gümüş bir tavuk koyup
Direğin altına da, kara koyun bağladı
Sağ yanına Bozoklar, sol yanına Üçoklar,
Oturup eğlendiler kırk gün kırk geceden çok,
Yediler hem içtiler, erip muratlarına,
Oğuz böldü yurdunu, verdi evlatlarına.
(OKD/AÖ: 153/361 – 370)

5. 8. Oğuz Kağan Destanı (İslamiyetten Sonra)

5. 8. 1. Destanın Özeti

Türklerin İslam dinini kabul etmelerinden sonra, Oğuz Kağan Destanı yeni baştan ve bütünüyle İslam inanışlarına ve süslemeleri üzerine işlenmiştir. Gerek öz ve gerekse konu bakımından, her iki söyleyiş arasında büyük farklar bulunmamaktadır. İslami inanışlara göre yeniden düzenlenen bu destan, birincisinden sonra geçen zamanın bir kısım olaylarını da işlediği ve Oğuz'un doğumundan öncesine bir başlangıç olduğu için ilgi çekici bir kimliğe bürünmüştür. Bu söyleyişte yeni bir dine ve bu dinin kültürünün etkisine giren bir milletin, daha önceki yaşayış tarzından, duyuş ve düşünüş sisteminden ayrılmaması, büsbütün kopmak istememesi veya kopamaması açıkça belli olmakta, eski günlerini yeni düşünüş sistemine göre ayarlamak isteğişi

görülmektedir. Nitekim bu söyleyiş millet, kendini Türk adıyla Hazreti Nuh'un oğullarından Yafes'e bağlayışı, İslam düşüncesinin kutsal gelişiminde kendine bir yer bulma çabasıdır.

Oğuz Kağan Destanı'nın İslami söyleyişi on üçüncü yüzyılda yazıya geçirilmiştir. Bu yüzyıl tarihçilerinden Moğol tarihçisi Reşidüddin, Cami üt-Tevarih adlı eserinde Fars diliyle; Ebul Gazi Bahadır Han ise, Şecere-i Terakime adlı eserinde Türkçe olarak destanı kaydetmiştir.

Destan Türk soyunun Hazreti Nuh'un oğlu Yafes'e dayandığı söylenerek başlar. Yafes'in Türk adında bir oğlu vardır. Türk, Isık Gölü çevresine yerleşir, buraları yurt edinir ve Türk soyu onun çocuklarından türer. Oğuz Kağan'ın doğduğu sıralarda Türkler Hak dini bilmiyorlardır. Oğuz Kağan doğar doğmaz konuşur ve annesine Hak dine girmezse sütünü içmeyeceğini söyler. Annesi Müslüman olur; ama bunu gizler. Beyler Oğuz'a isim ararken Oğuz yine dile gelir ve kendi ismini kendi koyar.

Oğuz büyür ve evlenme çağına gelir. Oğuz Kağan sırayla kendisine teklif edilen amca kızlarını Hak dine çağırır. İkisi de bu çağrıyı kabul etmezler. Oğuz Kağan onlardan uzak durur. Üçüncü amcası Gürhan'ın kızı ise Müslüman olur ve Oğuz Kağan'la evlenir. Diğer amca kızlarının fitnesiyle Oğuz'un Müslüman olduğu anlaşılır. Bunun üzerine Oğuz'un avda olduğu bir gün onu öldürmeyi planlarlar. Fakat karısı bu planı öğrenir ve Oğuz'a haber ulaştırır. Oğuz Kağan kurtulur. Bu komplo sırasında Oğuz'un düşmanlarından babası Kara Han bir kaza okuyla ölür ve Oğuz Kağan han olur. Oğuz Kağan halkını Hak dine çağırır. Kabul edenler ülkede kalırken kabul etmeyenler yurdu terk eder.

Bundan sonra destanda Oğuz'un yaptığı savaşlar anlatılır. Birçok memleketi fetheder. Hayatının uzun bir bölümünü yurdundan ayrı savaş meydanlarında geçirir. Yüz on altı yıl hakanlık yapar. Daha sonra ülkeyi altı oğlu arasında paylaştırır. Diğer bölümlerde Oğuz'un soyundan gelen hükümdarların hayatları ve savaşları anlatılmaktadır.

5. 8. 2. Oğuz Kağan Destanında İnanç Motifleri

AHİRET

ve yüksek sesle dedi ki: “Bağlılığım ve sadakatim sana malum oldu da, beni birlikte öbür dünyaya götürmek için geldin.”

(OKD/FA: 212)

ALLAH

Karahan babasının veliahdı olduğundan, babasının yerine geçip padişah oldu. Allahu Taala'nın emri ile, onun çok talihli ve padişahlığa layık bir oğlu dünyaya geldi.

(OKD/FA: 64, 65)

“Eğer sen bana sütünü emdirmek istiyorsan biricik Tanrıya iman getirip, ikrar ve itiraf et; üzerine olan hakkını olduğu gibi farz bil, yasaklardan uzak durmaya başla” dedi.

(OKD/FA: 66)

Anası üç gece bu hali rüyasında gördü. Kocasından gizli olarak Allahu Taala'ya iman etti.

(OKD/FA: 66)

Doğrusunu ve yalanını Allah bilsin

(OKD/FA: 72)

Yalanımı doğrumu Allah bilsin.

(OKD/FA: 142)

Oğuz bin yıl ömür sürdükten sonra vefat etti. Allahu Taala rahmet eylesin.

(OKD/FA: 145)

Gün Han yetmiş yıl padişahlık yaptıktan sonra dünyadan göçüp gitti. Allah Taala rahmet eylesin.

(OKD/FA: 162)

Benim oğlum herhalde Tanrı'dan kuvvet alıyor dedi.

(OKD/FA: 186)

Allahu Taala bu insanlara sevap yazsın. Doğrusunu Allah bilir. Herkes Ona yönelir, döner.

(OKD/FA: 194)

Türk Sultanı ve hükümdarlarının anılması Allah'ın yardımı ile tamam oldu.

(OKD/FA: 238)

DUA

Ondan sonra elini göğse kaldırıp dua etti ve dedi ki: "Ey Tanrım ben biçarenin sütünü bu çocukcağızın zevkine uygun tatlı kıl".

(OKD/FA: 66)

Oğuz'un huzuruna vardılar; gereken duada bulunduktan sonra durumlarını arz ettiler.

(OKD/FA: 140)

Allah fitne ve fesattan korusun.

(OKD/FA: 162)

GÜNAH

Hemen her gün günah ve kötülükle meşguldü.

(OKD/FA: 216)

“İNŞAALLAH” KELİMESİ

Mısır’dan inşallahu teala döndüğümde isteklerinize uygun şekilde sizin verginizi kararlaştıracağım.

(OKD/FA: 124)

Bu eşikteki kulluk hususunda inşallah hiç kusur etmem.

(OKD/FA: 106)

KADER

Yavguy Han onlar yağı olunca, o ülkeyi almak için asker toplayıp oraya gitti. Onları tamamen yendikten sonra geri döndü. Ancak ilahi takdirin emrine boyun eğdi; atı sürünce yere düştü ve uyluk kemiği kırılıp öldü.

(OKD/FA: 168)

KUR’AN

Gece müezzin münacatta: “Ey Davud, seni bu yeryüzünde kendime halife yaptım.” ayetini okudu.

(OKD/FA: 234)

Hafız diyor ki: “Ey Allah’ım, Sen dilediğini yükseltiyor, istediğini yere çalyorsun. Hayır senin elindedir. Sen her şeye kadirsin.” Davud bu ayetin de manasını sorup öğrendi, onu da hayırlı sayıp gönlü pekleşti, cesareti arttı.

(OKD/FA: 234, 236)

KUTSAL YERLER

Onlara şöyle cevap verdi: “Siz Bilmiyor musunuz ki Âdem AS. bu topraklarda Uyumuştur. Ben bu bakımdan hayrette kaldım ve savaşa başlamakta acele etmedim.”

(OKD/FA: 122)

Ve yine Oğuz bir yıl daha Dimeşk vilayetinde kaldı ve ondan sonra Mekke ve Medine'ye elçi gönderdi. Şu sebepten dolayı, Âdem Aleyhisselamın mezarı oradadır. Oradan bir miktar toprak getirmelerini emretti. Elçi oraya gidip toprağı getirdi. Oğuz bu topraktan bir miktar vücuduna sürüp Tanrı'ya şükretti. Oğullarına beylerine dedi ki: “Âdem topraktan yaratılmıştı ve sonunda toprak oldu. Biz de hepimiz toprak olacağız.”

(OKD/FA: 128, 130)

MÜSLÜMAN

Şimdi Müslüman Türkler o yerlerde yaşıyorlar

(OKD/FA: 64)

MÜSLÜMAN OLMA

Babası ona amcası Gür Han'ın kızını nişanladı. Oğuz kadını eve getirdi. Oğuz onu Tanrı'ya imana çağırıldı. Kız onun sözünü inkâr etti. Oğuz da onun ile birlikte olmaktan kaçındı. Ondan uzak durmasına müsaade etti.

(OKD/FA: 68)

Babası bunu görüp, diğer amcası Güz Han'ın kızını nişanladı. Oğuz ondan da Tanrı'ya iman etmesini istedi. Kız kabul etmedi. Oğuz ona da yakın olmadı.

(OKD/FA: 68)

Babası oğlunun bu halini görüp, küçük kardeşi Orhan'ın kızını istedi. Oğuz ondan da müslüman olmasını istedi. Kız kabul etti ve dedi ki: “Ben sana bağılıyım. Hangi yoldan yürürsen, ardından varıp, senin emrine itaat eder ve yolunu beklerim.”

(OKD/FA: 68)

Bu iki gelin içlerini dökmek için böyle bir fırsat bekliyorlardı ve şimdi tam sırası kinle ve düşmanlıkla dediler ki: “Oğuz tek bir Tanrı’ya inanıp ona ibadete devam etti. Biz böyle bir Tanrı tanımıyoruz dedik. O buna kızarak bizden uzaklaştı. Küçük gelin onun sözüne uydu, böylece ona şefkat ve sevgi gösterdi. Şimdi bu karı koca Müslüman olmuştur.”

(OKD/FA: 70)

“Şimdi işitiyorum ki; kendi dininden dönmüş ve başka bir Tanrı seçmiş. Bir çocuğun bize ve mabudumuza ihanet edip onu küçümsemesi rezaletine nasıl katlanabiliriz?”

(OKD/FA: 70)

Oğuz dedi ki: “Eğer sizler Tanrı’ya inanır, birliğini kabul ederseniz canınız aman bulur ve size oturmanız için Türkistan’ı veririz.”

(OKD/FA: 73, 74)

Tekfur bu sözü işitince başını yere koydu; Kulluk şartlarını ve duayı yerine getirip dedi.

(OKD/FA: 106)

Bu padişah çağında Peygamberimiz Hz.Muhammed Mustafa SA. zamanında zuhur etmiş, bu hükümdar da Bardude Kerencük’ü elçi olarak onun hizmetine gönderip Müslüman olmuştu.

(OKD/FA: 170)

PEYGAMBERLER

Türk tarihçileri ve rivayet edenler şöyle anlatırlar: Nuh Peygamber (AS) yeryüzünü oğulları arasında bölüştürdüğü zaman büyük oğlu Yafes’e Doğu illeri ile Türkistan’ı ve o aralığı verdi.

(OKD/FA: 64)

Çocuk bir yıldan sonra aynı İsa Peygamberinki gibi dili açılıp konuşmaya başladı ve dedi ki: “Bana Oğuz diye ad koyun, ben bir otağda doğduğum için”, bu sebepten bana Oğuz diye ad koydular.

(OKD/FA: 66)

Bu padişah çağında Peygamberimiz Hz.Muhammed Mustafa SA. zamanında zuhur etmiş, bu hükümdar da Bardude Kerencük’ü elçi olarak onun hizmetine gönderip Müslüman olmuştu.

(OKD/FA: 170)

Gece müezzin münacatta: “Ey Davud, seni bu yeryüzünde kendime halife yaptım.” ayetini okudu.

(OKD/FA: 234)

SEVAP

Sevabını Allahu Taala versin, doğrusunu Allah bilsin.

(OKD/FA: 120)

O ülkeleri zapt etmekle görevlendirdi. Allahu Taala sevabını versin. Doğrusunu güzelini Allah bilir.

(OKD/FA: 136)

Allahu Taala bu insanlara sevap yazsın. Doğrusunu Allah bilir. Herkes Ona yönelir, döner.

(OKD/FA: 194)

ŞÜKRETME

Ergin oluncaya kadar daima Tanrıyı anıp ona şükrederdi. Her fırsatta, ister uykuda ister uyanık halde, yaratıcı Tanrıyı muhakkak anardı.

(OKD/FA: 68)

Oğulları onun sözünden dışarı çıkmadıkları için Allahu Taala'ya şükretti.
(OKD/FA: 106)

5. 8. 3. Oğuz Kağan Destanında İnanış Motifleri

EJDERHA

O zamanlar Dev Kayası adında yüksek bir dağın eteğinde ejderha vardı. Bu dağ gayet geniş bir bozkırın kenarında olan, bu dağın eteğinde üç tane büyük ağaç vardı. Her biri bir akar çeşmenin ayağında olup, her ağacın altında iki mavi ejderha vardı. Birinin suçlu olduğu iddia edilip itham edilirse, sanığın vücudunu yaralayıp ejderhalara gönderilirdi. Eğer gerçekten suçlu ise ejderha onu hemen yedi. Yok, eğer suçsuz ise yaralı vücudu iyileşirdi. İnsanların iyi veya kötü oldukları orada kesinlikle belli olurdu.

(OKD/FA: 202)

GÖKYÜZÜNÜN KUTSALLIĞI

Elimize geçen bütün zahire ve hazineleri oraya götürsünler de ünümüz gökleri tutsun.
(OKD/FA: 94)

KERAMET

Bu sözlerin nakledenin dediğine göre, Korkut'un iki yüz doksan beş sene ömrü olmuştur. Güzel sözleri söylenen kerametleri ve hakkındaki hikâyeleri pek çoktur ve ayrıca zikredilmektedir. (OKD/FA: 172)

KURT KÜLTÜ

Yemekler getirilip aş yendiği sırada yaşlı bir kurt uluması duyuldu. Duman Han bütün hayvanların dilini bildiğinden bu kurdun ne söylediğini de anladı. O kurt

diyordu ki: “Ne yazık ki artık avımın peşinden koşup yetişemiyorum, yetişsem bile onu yakalayamıyorum; yakalasam da parçalayamıyorum.”

(OKD/FA: 176, 178)

MUCİZE

Çocuk bir yıldan sonra aynı İsa Peygamberinki gibi dili açılıp konuşmaya başladı ve dedi ki: “Bana Oğuz diye ad koyun, ben bir otağda doğduğum için”, bu sebepten bana Oğuz diye ad koydular.

(OKD/FA: 66)

TÜRKLERİN ATASI

Türk tarihçileri ve rivayet edenler şöyle anlatırlar: Nuh Peygamber (AS) yeryüzünü oğulları arasında bölüştürdüğü zaman büyük oğlu Yafes’e Doğu illeri ile Türkistan’ı ve o aralığı verdi.

(OKD/FA: 64)

SADAKA

“Hem derler ki, eğer birine sadaka vereceksen önce köpeğe vermek gerekir. Köpek tasasız olmalı ki bizler de tasasız olalım; bunun için verdim.”

(OKD/FA: 178)

UĞURLU SAYILAR

Oğuz onların yakınına gelince, dokuz atlıyı elçi olarak gönderdi. (OKD/FA: 86)

Onlar elçilere şöyle cevap verdiler: “Eğer siz dokuz kişi bizden dokuz kişi ile savaşır ve galip gelebilerseniz vergi vermeyi kabul ederiz.”

(OKD/FA: 86)

Hoca dedi ki: “Dört tane taylı kısarak ile dokuz tane sıpalı eşek seçip alınız.
(OKD/FA: 92)

Ona hediye olarak dokuz tane kır at getirdiler ve il oldular.
(OKD/FA: 98)

5. 9. Er Samır Destanı

5. 9. 1. Destanın Özeti

Destanın açılışında adı verilmeyen muhayyel bir coğrafyada yaşayan, Er Samır'ın babası Ak Bökö, Ermen Çeçen adlı eşiyile huzur içinde ömür sürerken Altın Tana ile evli Er Samır adlı oğluna malının yarısını bölerek verir. Bir süre sonra canı sıkılan Er Samır eşine, kendi tahtına kardeşi Katan Mergen'i bırakarak ava gitmek istediğini söyler. Endişelenen Altın Tana, Er Samır'ı bu kararından vazgeçirmek isterse de başarılı olamaz. Avlanmaya giden Er Samır'ın peşine düşen Katan Mergen ağabeyini bulur. Birlikte avlanmak isterler, fakat av bulamazlar. Katan Mergen geri döner. Tek başına avlanmaya devam eden Er Samır hiç bir av hayvanına rastlamaz. En son çıktığı dağı yıkar. Bir otlakta dinlenip, Ak Sarı adlı atını otlatır. Sonunda Ak dağa çıkarak etrafı inceler.

Ak dağdan uzaklara bakan Er Samır kaynaşan mallar ve insanlar görür. Buraya yaklaşınca başka kağanın yerine geldiğini düşünürken, babasının Ak Boro adlı atını görür, şaşırır. Atını at direğine bağlayarak, konuşmak için babasının sarayına girer. Annesinin hazırladığı yemekten yer. Bu arada uyuklayan babası uyanır. Eşini Erlik'in yardımcılarının kaçırdığını öğrenen Er Samır anne ve babasıyla vedalaşır, hayır dualarını isteyerek Erlik'in adamı olan Kara Bökö'yle savaşmak için yola çıkar.

Bir süre sonra kendi yurduna gelen Er Samır'ı tebaası ağlayarak karşılar. Kara Bökö'nün, Altın Tana'yı kaçırdığını söylerler. Yiyecek ararken sandığın içinde iki geyiğin etiyle rakı bulur. Onları yiyip, içtikten sonra eşini ipucu bırakmış mı diye etrafı kolaçan eder. İkinci bir sandıktan iç içe geçmiş iki kâğıda eşinin kendisine yazdığı iki

mektup bulur. Bu mektuplarda Altın Tana başına gelenleri yazmıştır. Mektupları okuyan Er Samır dışarı çıkararak, tebaasına kardeşi Katan Mergen'i sorar. "Birlikte avlanmaya gittiğinizden bu yana dönmedi" cevabını alan Er Samır yarım yıl kardeşini bekler.

Sonunda Kara Bökö'yle tek başına savaşmak için yola çıkmaya karar verir. Tebaasının hayır dualarını alır. Ayı ve güneşi selâmlar. Hiç durmadan gece gündüz yol gider. Bir süre yol aldıktan sonra karşısına altı kara saray ile bir ak saray çıkar. Bunlar kötü düşünceli altı kardeş ile onların iyi düşünceli Altın Topçı adlı kız kardeşlerinin sarayıdır. Er Samır altı kardeşle kavgaya girer. Üçünü alıp göğe yükseltir. Diğer üçünü de yere filatır. Erlik Biy'in adamları olan bu kardeşlere; Erlik'e gidip Er Samır'ın onu bulacağını söylemelerini ister. Bu arada atı Ak Sarı da altı kardeşin atını öldürmüştür. Altın Topçı'yı kağan yapan Er Samır burada iki yıl kaldıktan sonra yoluna devam eder.

Er Samır, kayını Altın Ergek ve eşi Kümüş Tana ile karşılaşır. Er Samır oturup kayını ve onun eşiyle sohbet eder. Altın Ergek, Er Samır'a kız kardeşi Altın Tana'yı Kara Bökö'den geri almak için yaptığı savaşı anlatarak, Er Samır'a ne yapması gerektiğini söyler. Er Samır burada iki ay kaldıktan sonra yoluna devam eder.

Yol boyunca kara denizler ve kara kumlu çöller geçen Er Samır bir taş balbalın yanında durur. Atını dinlendirir. Kendisi de uykuya dalar. Bu arada esir aldığı kağanlara ve onların tebaasına işkence ederek sarayına geri dönmekte olan Kara Bökö'nün atı Er Samır'ın varlığını sezer ve huylanır. Önce atına sinirlenen Kara Bökö, daha sonra sarayının ve eşinin hâlini görünce öfkelenir. Gözünü oyup atının kuyruğuna bağladığı Sokor Kağan'ın inlemesinden bir şey duymadığı için kağanı serbest bırakır.

Er Sarmır'ın yanına ulaşan Kara Bökö ona palasıylavurur. Fakat Er Samır'a bir şey olmadığı halde palası kırılır. Bunun üzerine yayını Er Samır'a fırlatan Kara Bökö'nün yayı taşa değmiş gibi kayarak yere düşer. Uyanıp Kara Bökö ile kavgaya tutuşan Er

Samır Kara Bökö'yü yener ve karnından Sokor Kağan'ın gözlerini çıkarır. Geri dönen Sokor Kağan'ını gözlerini yerine yerleştirir. Kağan eskisinden daha iyi görmeye görmeye başlar. Er Samır'a şükrederek yurduna döner. Fakat Katan Mergen ortalıkta yoktur. Onun geri dönmediğini işiten Er Samır kardeşini aramak için tekrar yola çıkar. Kardeşini arayarak yol alan Er Samır yaşlı bir kadından onun yeraltına Erlik Biy'in yanına gittiğini öğrenir. O da yeraltına gitmek için yola çıkar.

Yeraltına inen delikten geçerek, Erlik Biy'in yurduna varır. Çok karanlık olan bu yerde yolunu aydınlatmak için cebinden çıkardığı iki küpeyi atı Ak San'nın iki kulağına ilişir. Yolu aydınlanır. Katan Mergen'in izini sürer. Erlik Biy'in koyduğu engelleri kardeşinin süt saçıp, bez bağlayarak aşğını anlayan Er Samır kendisi de aynı işleri yapar ve engelleri aşarak Erlik Biy'e ulaşır. Erlik'e kardeşini soran Er Samır ondan "görmedim" cevabım alınca kavgaya tutuşurlar. Erlik'i yenen Er Samır ona ikinci kez kardeşini sorar. O da kamışlıklı ak dağa çıkmasını söyler. Bu dağa çıkan Er Samır burada kardeşinin atı Kara Kaltar'm izini görür. Bu izi takip ederek hızla yol alır.

Takip ettiği iz Er Samır'ı kendi yurduna getirir. Atından inmeden tebaasına kardeşinin dönüp dönmediği sorar. Onlardan, kardeşinin gelip kendisini sorduğunu, fakat tekrar ayrıldığını öğrenir. Er Samır hiç vakit kaybetmeden yine yola çıkar. Çöller, dağlar geçer. Öldürülmüş insanlar, dağıtılmış yurtlar görür. Er Samır yoluna devam ederken kardeşinin atı Kara Kaltar görünür. At, Er Samır'a Katan Mergen'in Kün Kağan'ın kızı Bayan Silu'yla evlendiğini fakat eşini terkedip insanlara zulme başladığını, bunun üzerine Katan Mergen'in yaptığı zulmü engellemek için kendisinin Kün Kağan'la birlik olup Katan Mergen'i öldürdüğünü söyler. Bunu işiten Er Samır Kün Kağan'ın yurduna varır. Katan Mergen'in ölüsünü doksan kulaç yeraltından çıkarırlar. Kün Kağan'ın ilâçları Katan Mergen'i dıriltemez. Er Samır aldığı ilaçlarla kardeşini diriltir. Onun delirmiş olduğunu düşünerek dikenle döver. Daha sonra yurtlarına gitmek için hep beraber yola çıkarlar. Er Samır'ın yurduna vardıklarında tebaası onları sevinçle karşılar.

5. 9. 2. Er Samır Destanında İnanç Motifleri

BEDDUA

"İletli bu dağ
Yok olsun" diye atarak
Bakır mızrağıyla dağı
Yıkıp devirdi.
(ESD/İD: 38/197 – 200)

DUA

Yiğitler savaşına gidiyorum,
Hayır dua ediniz, dedi.
(ESD/İD: 44/382, 383)

Halkının etrafında altı kez dolaşıp,
Hayır dualarını aldı.
(ESD/İD: 48/492, 493)

"Dua ediniz "diye dilekte bulundu.
(ESD/İD: 48/498)

Babasını, anasını hatırlayıp,
Hayır dua ederek acele etti.
(ESD/İD: 88/1876, 1877)

Babamın, anamın hayır duası
(ESD/İD: 110/2605)

ŞEYTAN

Altın direkte üç boynuzlu
Ak Boro at duruyordu.
Bunu gören Er Samır
Şaşırıp kalakaldı.
Şeytan işi diye düşündü.
(ESD/İD: 40/227 – 231)

Yetmiş kağanın ağabeyi
Şeytana eşini çaldırtıp,
Yetişip onlarla savaşmaz isen,
Yer üstünde yaşama!" dedi.
(ESD/İD: 43/346 – 349)

İnsandan başka görünüşlü,
Yeraltının şeytanı
(ESD/İD: 45/402, 403)

Böyle güzel Altay'da
Körü şeytan yaşıyor" diye
Er Samır düşündü
(ESD/İD: 64/1054 – 1056)

Yedi dağın öte yanında,
Yedi suyun öbür yanında
Şeytan yaratılışlı Kara Bökö
Yetip hızla geldi.
(ESD/İD: 76/1445 – 1448)

Katan Mergen kardeşim,
Yedi şeytanın elinden

Yenine yaslanarak ölmüştür.
(ESD/İD: 103/2376 – 2378)

Biraz gidince,
Yedi benzer kapkara
Yenine yaslanıp yıkılmış.
Yedi benzer şeytan oğul
Yenine yaslanıp yıkılmış.
Onu gören Er Samır
Ondan sonra hızla gitti.
(ESD/İD: 103/2382 – 2388)

5. 9. 3. Er Samır Destanında İnanış Motifleri

AĞAÇ KÜLTÜ

“Ağacın, taşın rahmeti!” diye
Altay yerine dua etti.
(ESD/İD: 110/260, 2607)

AVLANMA

"Sen önceden avlanmazdın
Ormana niçin çıkıyorsun?
Kağan kişi avlanmaz,
Halkını yönetse ne olur?" dedi.
(ESD/İD: 34/54 – 57)

Altmış kağanın ağabeyi
Av eti arayarak,
Altay'ı dolaşıp, gezer mi?
(ESD/İD: 41/276 – 278)

ÇAPUT BAĞLAMA

Yedi kütüğe vardığında,
Er Samır gördü ki,
Katan Mergen kütüklere
Ak bez bağlamış,
Ak süt saçıp, dua etmiş.
(ESD/İD: 95/2140 – 2144)

Yedi kütüğe
Ak bez bağlayarak,
Ak süttten saçtı,
Dua ederek geçiverdi.
(ESD/İD: 96/2149 – 2152)

Katan Mergen geçmeden önce
Ak bez bağlamış,
Ak süt saçıp, dua etmiş.
(ESD/İD: 96/2165 – 2167)

Onu gören Er Samır
Ak sarı atından inip,
Ak bez bağladı,
Ak süt saçarak dua etti.
(ESD/İD: 96/2170– 2173)

Katan Mergen geçmek için
Ak bez bağlamış,
Ak süt saçıp, dua etmiş.
(ESD/İD: 97/2207– 2209)

TAŞ KÜLTÜ

“Ağacın, taşın rahmeti!” diye
Altay yerine dua etti.
(ESD/İD: 110/260, 2607)

UĞURLU SAYILAR

Üç sivri gümüş dağlı,
Üç derin süt göllü,
Üç derin süt gölüyle
Güröldeyerek akan ak denizli
Ayrı ayrı üç boynuzlu
Ak Boro ata binen
Ak Bökö bahadır kişi
Ermen Çeçen hatunuyla
Huzurlu, rahat yaşadı.
(ESD/İD: 33/1 – 10)

Ak dağın eteğine
Yetmiş yedi dallı
Demir kavağın köküne
Yedi kat demir kaleyi
Dökme demirden ak sarayı
Güneşe karşı o tuttu.
Altı boğumlu altın direği
Aya karşı o tuttu.
(ESD/İD: 33/26 – 33)

Altı boğumlu at direğinde
At durması gerekli.
Sekiz ayaklı ak tahtın

Boş kalmaması gerekli.
(ESD/İD: 34/58 – 61)

Altı boğumlu at direğinde
Kara Kaltar at durur.
(ESD/İD: 34/66, 67)

Üç kayışı yanına soktu.
Doksan yıl kopmaz.
Dokuz kolonu dolayıp çekti.
Üzengiye basarak,
Üç sıçrayışta ata bindi.
(ESD/İD: 35/96 – 100)

Ak dağın koltuğunu
Altı kez dolaştılar.
(ESD/İD: 36/146, 147)

"Ak Sarı'nın yerine
Altı boğumlu direğe
Kara Kaltar'ı bağla.
Sekiz ayaklı ak tahtta
Ben dönünceye kadar otur" diye
Katan Mergen'e emrederek
Ak dağı aşı verdi.
(ESD/İD: 38/178 – 184)

Dokuz öküzün derisinden
Dolanarak yapılan kamçısıyla
Ak Sarı'nın uyluğunun
Sağına, soluna vuru verdi,
Sabırsızlanarak oradan uzaklaştı.

(ESD/İD: 38/203 – 207)

Altın direkte üç boynuzlu

Ak Boro at duruyordu.

(ESD/İD: 40/227, 228)

Dokuz öküzün derisinden

Dolanarak yapılan kamçısıyla

Er Samır'ı dövmeye geldi,

Tatlı dili bozuldu.

(ESD/İD: 41/255, 258)

Altmış kağanın ağabeyi

Av eti arayarak,

Altay'ı dolaşıp, gezer mi?

(ESD/İD: 41/276 – 278)

Yetmiş kağanın ağabeyi

Şeytana eşini çaldırıp,

Yetişip onlarla savaşmaz isen,

Yer üstünde yaşama!" dedi.

(ESD/İD: 43/346 – 349)

Halkının etrafında altı kez dolaşıp,

Hayır dualarını aldı.

"Esen gitsem yedi yılda,

Rahat gitsem altı yılda

Evime tekrar gelirim" diye.

(ESD/İD: 48/492 – 496)

Altı dağa yaklaşıp geldiğinde,

Altı kara saray imiş,

Altı kardeşin yurdu imiş.
Yedincisi ak saray
Altın Topçı kız kardeşin imiş.
Ak sarayın penceresinden
Altın Topçı genç kız
Bir aylık yeri gözlüyordu.
(ESD/İD: 48/511 – 518)

Altmış kağanın ağabeyi
Ünlü, şanlı Er Samır
Evinize geliyor.
(ESD/İD: 49/534 – 536)

Dokuz ayrı örgüsünü
Dolayıp, tutarak
Altın Topçı kız kardeşi
Kapıdan saçıp fırlattılar.
(ESD/İD: 49/548 – 551)

Altı kardeş düşünerek
Er Samır'ı görelim diye
Kapıdan çıkıp geldiler.
Alp yaratılışlı Er Samır
At direğine yetip geldi,
Hâl, hatır sordu.
Altı kardeş sırasıyla,
Gelerek atın dizgininden tuttu.
(ESD/İD: 49/552– 559)

Altmış kağanın abisi
Er yaratılışlı Er Samır
(ESD/İD: 52/655, 656)

Görebildiği uzaklığa baktığında
Dokuz benzer kaya kararıyordu.
(ESD/İD: 54/726, 727)

Dokuz kaya diye gördüğü
Dokuz demir saray imiş.
(ESD/İD: 54, 55/734, 735)

Dokuz örgüsü dolanmış
Altın Sanar genç kız
Er Samır'a bakıyordu.
(ESD/İD: 55/750 – 752)

Dokuz kardeş bir evde
Közör oynuyorlarmış.
(ESD/İD: 55/759, 760)

Altmış kağanın ağabeyi,
Yetmiş kağanın başçısı
Er Samır adlı bahadır kişi
(ESD/İD: 55/768 – 770)

Dokuz kardeş eve girip,
Közörü toplayıp, oynadılar.
Atın nal sesini duyunca,
Dokuz kardeşten birisi
Diğerlerine şöyle dedi.
(ESD/İD: 56/783 – 787)

Dokuz boğumlu at direğine
Dokuz kardeş yürüdü

(ESD/İD: 56/797, 798)

Dokuz kardeş kibirlenerek,
Yerlerde yuvarlanarak gülüştü.
(ESD/İD: 57/820, 821)

Altmış kağanın ağabeyi isen,
Dokuz perli gürzümüzü
Kaldırabilir misin? dediler
(ESD/İD: 58/843 – 845)

Dokuz Kara Kaltar at
Ak Sarı ata
Şahlanarak karşı geldi.
(ESD/İD: 59/876 – 878)

Dokuz boğanın kapısına yetip,
Kapıdan girmek üzereyken,
Dokuz eşin hepsi
Dokuz saraydan çıkıp geldi.
(ESD/İD: 62/982 – 985)

Dokuz eşi tutarak,
Başlarını geriye çekip,
At kamçısıyla dövdü.
(ESD/İD: 62/994 – 996)

Altı delikli kavala
Atını bağlayarak,
Eve girdi.
(ESD/İD: 65/1119 – 1120)

Eziyet edilen altmış kıymetli at,
Altmış atın yanında
Kara yerde altmış kişi
Dört taraftan gerilerek bağlanmış.
(ESD/İD: 69/1245 – 1248)

Dokuz öküzün derisinden
Dolanarak yapılmış kamçısıyla
(ESD/İD: 73/1359, 1360)

Yedi dağın öte yanında,
Yedi suyun öbür yanında
Şeytan yaratılışlı Kara Bökö
Yetip hızla geldi.
(ESD/İD: 76/1445 – 1448)

Altın Tana hatunu
Dokuz örgüsünü dolayıp,
Ay düğmesi parlayıp,
İlk hâlinden on kat daha iyi,
Eski hâlinden iki kat daha iyi
Er Samır'a karşı geldi.
(ESD/İD: 83/1692 – 1697)

Eziyet edilen altmış atı
Kurtarıp, çözüp salmış.
Zincire vurulmuş altmış kağanın
Zincirlerini çözüp, serbest bırakmış.
(ESD/İD: 83/1699 – 1702)

İpekten yapılmış servetini
Doksan deveye yüklemiş.

Kürkten yapılmış servetini
Altmış deveye yüklemiş.
(ESD/İD: 85, 86/1793 – 1796)

Doksan gün boyunca
Topşuur çalarak yol aldılar.
(ESD/İD: 88/1866, 1867)

Katan Mergen kardeşi
Yedi alpin kapısına kadar gelip
Hiç durmadan geçip gitmiş.
(ESD/İD: 104/2408 – 2410)

Ben istemeyerek de olsa size,
Altmış kağanın abisine,
Yetmiş kağanın en iyisine
Kara Kaltar atı göndererek
Şikâyetimi ulaştırırsın dedim.
(ESD/İD: 106/2473 – 2477)

Halkı, milleti arpa yapıp,
Altmış fiçıya koydu,
Ak malını darı edip,
Yetmiş fiçıya koydu.
Altmış fiçıyı halkının
Önüne yığıp gönderdi
Yetmiş fiçı ak malını
Yığıp arkasından gönderdi.
Bayan Sılu adlı çocuğuna
Dokuz kat ipek sardı.
Doksan kulaç kemer sardı.
(ESD/İD: 108/25 – 2477)

Dokuz yılın eğlencesi
Dokuz nesle ulaştı.
Otuz yılın oyunu
On nesle ulaştı.
(ESD/İD: 111/2657 – 2660)

UĞURSUZ GÜNLER

“Bugün avlanmaya gidersen,
Birimizden biri ölür” dedi.
Altın Tana böylece
Acı çığlıklarla ağlayıp durdu.
(ESD/İD: 35/87 – 90)

5. 10. Ak Tayçı Destanı

5. 10. 1. Destanın Özeti

Destan kahramanı Ak Tayçı'nın babası Ak Bökö bereketli bir coğrafyada yaşamaktadır. Onun eşi Altın Topçı gençliğinde bir erkek çocuk doğurmuş, fakat o çocuğu Erlik Biy çalmıştır. Altın Topçı yıllar soma yaşlandığında bir erkek çocuk daha doğurur. Ak Bökö buna çok sevinir. Çocuğuna kundak yapmak için samur, beslemek içinse geyik avlamaya çıkar.

Ak Bökö birçok hayvan avlayıp eve dönerken altmış kulaç kuyruklu bir kurt (Ak Börü) yolunu keser, canına karşılık ne vereceğini sorar. Ak Bökö eşini ve atını teklif eder. Ak Börü bunları kabul etmez, yeni doğan çocuğunu ister. Ak Bökö çaresiz kabul eder. Evine gelip olanları eşine ve yönettiği halkına anlatır. Onun yiğitleri çocuğu Ak Börü'ye vermek yerine savaşmak isterler. Ak Börü'nün geleceği yolun üzerine yemesi için kulunlu kısıraklar konulur. Kendileri de pusuya yatarlar. Ak Börü

bu kısraklara bakmadan doğruca Ak Bökö'nün sarayına yönelir. Ak Bökö ve askerleri ona karşı koyamaz. Ak Börü çocuğu alıp kaçıır.

Çocuğu kendi yaşadığı dağa getiren Ak Börü onu beslemeleri için iki maral getirir. İki maralın beslediği çocuk iki günde anne, altı günde baba deyip yürümeye başlar. Bunu gören Ak Börü oynaması için çocuğa sırasıyla iki tilki ve iki ayı getirir. Çocuk tilki ve ayıları hırpalayarak bitap düşürür. Bu arada Ak Börü de sürekli Erlik'in çocuğu kaçırmaması için yeraltına açılan deliğin ağzını kontrol eder.

Ak Börü tarafından büyütülen çocuk kısa sürede yiğit olur. Ak Börü ona savaş elbiseleriyle birlikte silâhlarla donatılmış bir at getirir. Bu atın adının Ak Boro, çocuğun adının ise Ak Tayçı olduğunu ve onun artık kendi yolculuğuna çıkması gerektiğini söyleyerek öğütler verip gönderir.

Yola çıkan Ak Tayçı yolda ilk olarak birbirine benzeyen yüz geline rastlar. Onlarla tanışıp konuştuktan sonra yoluna devam ederken yüz yiğit karşı gelir. Onlarla da tanışıp konuşan Ak Tayçı onlara Teneri kağanın kızını babasına almaya gittiğini söyler. Yüz yiğitten ayrılan Ak Tayçı yola devam ederken önüne çok geniş bir kavak ağacı çıkar. Ak Tayçı Ak Börü'nün söylediği gibi parmağını kanatır, kargısına kan sürerek naralar atar. Onun bu hareketleriyle birden hava soğur, fırtına çıkar. Atı bir ayıya dönüşerek kazdığı çukura girer. Ak Tayçı da kavak ağacına girerek ak börünün verdiği içkiyi içer.

Bir süre soma kavak ağacından çıkan Ak Tayçı ağaç boyunda kar yağdığını görür. Büyük bir ateş yakar, kargısını bu ateşe tutar. Birden hava ısınır, bahara döner. Nereye gideceğine karar veremez. Tekrar Ak Börü'nün yerine dönmek üzere yola çıkar. Ak Tayçı yolda yüz gelinin ve yüz yiğidin donup öldüğünü görür. Yolda rastladığı güzel bir kızı da yanına alarak geri döner.

Ak Tayçı Ak Börü'nün yerine gelir. Getirdiği kızı Ak Börü'ye vermek ister. Ak Börü bunu kabul etmez. Ona anne ve babasının kim olduğunu söyler. Ak Tayçı yolda yanına alıp sonra da kendisine eş yaptığı Altın Tana ile babasının evine gelir. Ak Bökö ve Altın Topçı oğullarını tanıyamazlar. Nihayet Altın Topçı Ak Tayçı'nı

gözünü kendi gözüne, sesini de Ak Bökö'ye benzetir. Omuzundaki benden oğullarını tanırlar. Eğlence başlar.

Eğlence devanı ederken Ak Tayçı'nın atı Ak Boro, yeraltı kağanlarından Temir Bökö'nün Elce Ködükey adlı elçisinin yeraltındaki düğüne davet için çeldiğini söyler. Çare olarak da davete diğer atını göndermesini tavsiye eder. Ak Tayçı da halk içinde bindiği sıradan atını sihirle bahadır atı yaparak Elce Ködükey'le gönderir. Yolda bu ata binen Elce Ködükey atın belini kırarak öldürür. Daha sonra Temir kağan ikinci elçisi Sokor Kara'yı gönderir. Sokor Kara ile yeraltındaki düğüne gitmek üzere yola çıkan Ak Tayçı yolda Sokor Kara'yi öldürerek yeraltına atar. Evine dönüp huzurla yaşamaya devam eder. Sonra Temir Kağan üçüncü elçisi Çarjmak Bökö'yü gönderir. Ak Tayçı gitmek istemez, onu da yener.

Atı Ak Boro gelerek Ak Tayçı'ya Erlik Biy ile Temir Kağanın onun peşini bırakmayacaklarını söyler. Çare olarak Ak Tayçı Ak Böra'den yardım istemeye gider. Ak Börü de yeraltından başka biri daha çıkmadan Ak Tayçı'nın yeraltına inmesi gerektiğini söyler. Dönüp annesi, babası ve eşi Altın Tana ile vedalaşan Ak Tayçı yeraltına gitmek için yola çıkar.

Yeraltına inen Ak Tayçı Temir Kağan'ın taş sarayına girer. Burada bir süre durduktan sonra düğünün nerede yapıldığını öğrenip saraydan çıkar. Atı ona düğün davetinin yalan olduğunu söyler. Ak Tayçı yolda gördüğü ak saraydan içeri girer. Temir Kağan'ın kızı içeridedir. Ona tükürür ve çıkar. Gümüş saraya girer. Orada yer üstünden zorla getirilen yedi güzel gelini görür. Bu arada sırasıyla kurt, ayı, yılan ve Temir Kağan'ın adamları gelerek Ak Tayçı'ya saldırırlar. Ak Tayçı onların hepsini yener. Daha sonra Temir Kağan'ın sarayına döner. Temir Kağan'ın sarayına gelen Ak Tayçı Temir Kağan'ı ve oğlunu yener, onlara bir daha yeryüzüne çıkmayacaklarına dair yemin ettirir. Ak Tayçı yer üstünden zorla getirilen yedi gelini çakmak taşma çevirip cebine koyar. Bu durumu farkedenden Erlik onu yakalamak için peşinden halat atar. Ak Tayçı'nın atı halatla birlikte Erlik'i de yer üstüne çıkarır. Ak Tayçı Erlik'i dövmeğe başlar. Erlik yalvarır, bir daha yeryüzüne kötülük göndermeyeceğine yemin eder. Onu tekrar yeraltına gönderir. Bu arada Temir Kağan'ın kızı Temene

Koo'nun aslında Ak Börü'nün eşi olduğu anlaşılır. Hep beraber Ak Bökö'nün yurduna gelirler. Burada Ak Börü kendisinin onların kaçırılan ilk çocuğu olduğunu söyler. Anne ve babası da ona doğduğunda Omok Mergen adını vermiş olduklarını söylerler. Aile tekrar bir araya gelir. Büyük bir toy düzenlenir.

5. 10. 2. Ak Tayçı Destanında İnanç Motifleri

AHİRET

Ölümsüz vücudun ölecek,
Öbür dünyaya gideceksin!
(Ak. TD/İD: 138/870, 871)

DUA

Oğulları Ak Tayçı'yı tanımayıp,
Sağ dizleri üstüne çöküp.
Oturup dua ettiler
(Ak. TD /İD: 133/670 – 672)

Ak Bökö'yle Altın Topçı
Böylece yalvarıp durdular,
Durmaksızın dua ettiler.
(Ak. TD /İD: 133/688 – 690)

Rahat gidip, dön diye
Hayır dua edin!
(Ak. TD /İD: 145/1126, 1127)

ÖLÜM

Ölümü bilmedim.

(Ak. TD /İD: 149/1270)

Senin gibi bir genç

Erlık elinde ölmektense,

Tekrar yurduna dön!

(Ak. TD /İD: 151/1341 – 1343)

ŞÜKÜR

Altmış kulaç kuyruklu

Ak Börü'ye şükürler olsun!

(Ak. TD /İD: 169/1975, 1976)

5. 10. 3. Ak Tayçı Destanında İnanış Motifleri

BÜYÜ

Rahvan boro atı alıp getirdi.

Sihirle, büyüyle

Bahadır atına dönüştürdü.

(Ak. TD /İD: 135/798 – 800)

Demir sarayın kapısının karşısına

Kara çelik palasını sapladı,

Altın yapraklı kavak oldu.

Gümüş inciye büyü yapıp,

Onu güneşten parlak yaptı.

(Ak. TD /İD: 161/1696 – 1700)

Dokuz kancalı bakır oltasını
Büyü ve sihir yaparak fırlattı.
(Ak. TD /İD: 163/1756, 1757)

KUTSAL YİYECEKLER

Ktsal yiyecekler yenen,
Övgüye değer düğün oldu.
(Ak. TD /İD: 153/1414, 1415)

UĞURLU SAYILAR

Altmış kulaç kuyruklu
Ak Börü çıkıp geldi.
(Ak. TD /İD: 114/63, 64)

Ak Börü'nün geleceği yola
Altmış kulunlu kısraklar konuldu.
(Ak. TD /İD: 116/132, 133)

Yedi kat taş saraya
Anasıyla ikisini iyice yerleştirdi.
(Ak. TD /İD: 117/145, 146)

Altmış kulaç kuyruklu,
Altı büyük azı dişli
Ak Börü görünüp geldi.
(Ak. TD /İD: 118/148 – 150)

Ak Börü gelerek,
Yedi kat sarayı

Kuyruğuyla vurup saçı.
(Ak. TD /İD: 117/188 – 190)

Ak Tayçı genç bahadır
Altmış, yetmiş düğmeli
Kara ipekten pantolon giydi.
Ay nakışlı, güneş nakışlı
İpek işlemeli gömleği giydi.
İki ayağına göre,
Dokuz kat bronz tabanlı
Altın çizmeyi giydi.
(Ak. TD /İD: 122/316 – 323)

Altmış kulaç kuyruklu
Ak Börü babası
(Ak. TD /İD: 123/359, 360)

Altmış kişi atını alsın.
Yetmiş kişi yenini tutsun.
(Ak. TD /İD: 131/640, 641)

Bakıp gördü ki,
Sekiz boynuzlu boz boğayı
Seksen tekerlekli arabaya koymuşlar.
(Ak. TD /İD: 137/859 – 861)

Silâhlarını kuşanıp.
Seksen tekerlekli arabaya
Oturup, yola çıktı.
(Ak. TD /İD: 138/890 – 892)

Seksen tekerlekli demir araba

Yıkılıp, parçalandı.
(Ak. TD /İD: 138/897, 898)

Sekiz boynuzlu boğaya
Ak Tayçı bindi.
(Ak. TD /İD: 139/914, 915)

Dokuz katlı taş tahtta
Sıkıntılı duruyordu.
(Ak. TD /İD: 147/1192, 1193)

Altmış kulaç yılanı
Kuyruğuna kadar ikiye ayırdı.
(Ak. TD /İD: 152/1387, 1388)

Dokuz kat demirden harmanda
İki bahadır çekişti.
(Ak. TD /İD: 156/1519, 1520)

Altmış kulaç kuyruklu
Ak Börü yetip gelmiş.
(Ak. TD /İD: 158/1597, 1598)

Yedi kat bakır kapıyı
Parçalayıp geçti.
(Ak. TD /İD: 161/1659, 1660)

Dokuz kancalı bakır oltayı
Sağ eline aldı.
(Ak. TD /İD: 163/1745, 1746)

Dokuz kancalı bakır oltasını
Büyü ve sihir yaparak fırlattı.
(Ak. TD /İD: 163/1756, 1757)

Ak saraya kilitleyip
Altmış türlü eziyet ettiler.
(Ak. TD /İD: 167/1904, 1905)

Altmış kulaç kuyruklu
Ak Börü'ye şükürler olsun!
(Ak. TD /İD: 169/1975, 1976)

YEMİN ETME

Baldırına yazı yazdı,
Alnına mühür vurdu
Kargı başını koklatıp yemin ettirdi,
Kılıç ucunu yalatıp yemin ettirdi.
(Ak. TD /İD: 160/1640 – 1643)

5. 11. Kökin Erkey Destanı

5. 11. 1. Destanın Özeti

Destan kahramanı Kökin Erkey, kız kardeşi Erkin Koo ile birlikte yaşamaktadır. Kökin Erkey'in kıymetli atı Tem ir Çookır sahibine evlenmediği ve eğlencelere de katılmadığı için sitem eder. Kökin Erkey de atına sinirlenerek onu kovar. Bundan sonra bir gün ava çıkan Kökin Erkey döndüğünde kız kardeşini evde bulamaz. Evi de dağıtılmış, perişan hâdedir. Bunun üzerine Kökin Erkey kız kardeşi Erkin Koo'yu aramaya çıkar.

Dağ taş gezerek kız kardeşini arayan Kökin Erkey, babasının arkadaşı Kağan Kerçelen Bökö'nün yurduna gelir. Kerçelen Bökö o gün kızının düğününü yapıyormuş. Kağanın kızı, düzenlenen yarışları kazanan atın sahibine verilecekti. Bu yarışları Kökin Erkey'in kovduğu at Temir Çookır kazanır. Fakat Kökin Erkey burada vakit kaybetmeden tekrar kız kardeşini aramak üzere yola çıkar.

Kız kardeşini arayan Kökin Erkey'in yolu Kağan Boro Teltey'in yurduna düşer. Boro Teltey de kızını evlendirmek için yarışlar düzenlemiştir. Buradaki yarışları da Kökin Erkey'in ona küskün atı Temir Çookır kazanır. Fakat Kökin Erkey bu kızla da evlenmeyip yoluna devam eder.

Her yeri dolaşıp kız kardeşini bulamayan Kökin Erkey atını ve kendisini öldürmek ister. Bindiği atı Kök Çookır'ı öldürmek üzereyken kovduğu atı Temir Çookır gelir. Kız kardeşini yeraltı kağanlarından Sokor Kağan'ın yeraltına kaçırdığını söyler. Bunun üzerine Kökin Erkey hızla yeraltına yönelir. Yeraltına inen deliğin ağzında kız kardeşini seven Arjçı Mergen ile karşılaşır. İkisi birlikte yeraltına inerler.

Yeraltına inen yiğitler buradaki düşmanlarını yenerek Erkin Koo'yu ve yerüstünden zorla getirdikleri insanları kurtarırlar. Dönüşte Kerçelen Bökö ve Ak Kağan'ın kızlarını da yanlarına alırlar. Temir Çookır da onlara katılır. Hep birlikte Kökin Erkey'in yurduna gelirler. Mutlu, huzurlu yaşamaya başlarlar.

5. 11. 2. Kökin Erkey Destanında İnanç Motifleri

DUA

Kıymetli Temir Çookır'a
Börklerini çıkarıp, gelip dua ettiler.
(KED/İD: 195/817, 818)

ÖLÜM

Halkına kötülüğü olmaz

Yumuşak huylu hoş insandı.

Vadesi gelip öldü.

(KED/İD: 179/260 – 262)

İşkence edilip ölüm vakti yaklaşmış,

Burada oturuyordu.

(KED/İD: 193/748, 749)

5. 11. 3. Kökin Erkey Destanında İnanış Motifleri

KUTSAL SU

Yeraltının kutsal suyundan içti.

(KED/İD: 197/883)

UĞURLU SAYILAR

At bağlayan altmış kişi

Yuları tutmak için koşturup geldiler.

Yen tutan yetmiş kişi

Aceleyle peş peşe geldi.

(KED/İD: 177/207 – 210)

İleri doğru koşturdu,

İleri doğru giderken,

Kökin Erkey'e karşı

Sekiz gelinin kolmkladığı,

Sekiz gelinin kojon söylediği,

Ak Kağan'ın tek kızı,

Ay şekilli güzel genç kız

Kökin Erkey'e doğru baktı,

Gözünü alamayıp, iyice baktı.

(KED/İD: 180/290 – 298)

Yedi oymalı oku

Temir Çookır'a yetişmedi.

(KED/İD: 182/355, 356)

At bağlayıcı altmış alp

Yuları tutmak için yarışarak geldiler,

Yen tutucu yetmiş yiğit

Sıralaşıp koşup geldiler.

(KED/İD: 183/400 – 403)

Altmış kulaç kuyruklu

Ak Sarı at durdu.

(KED/İD: 188/586, 587)

Altay dağlarından tuttuğum atım,

Altmış kulaç kuyruklu

Ak Sarı'dır.

(KED/İD: 190/637 – 639)

Omuz omuza savaştılar.

Yedi yıl tutuştular,

Yere kimse düşmedi.

Dokuz yıl güreştiler,

Toprağa kimse düşmedi.

(KED/İD: 191/684 – 688)

Dokuz kat dökme demirden kapıyı,

Dokuz ayrı kilitli

Dokuz kat demir sarayı

Kökin Erkey bahadır
Gelerek tekmeleyip un ufak etti.
Dokuz kapıyı yerinden çekti.
(KED/İD: 193/735 – 740)

Yeryüzündeki izi
Yetmiş nesil boyunca silinmez.
(KED/İD: 197/876, 877)

YER ANA

Aşağı inen seslerinden
Yer Ana'sı sallandı.
(KED/İD: 192/700, 701)

5. 12. Altay Buuçay Destanı

5. 12. 1. Destanın Özeti

Destan kahramanı Altay Buuçay eşi Ermen Çeçen, kızı Caraa Çeçen ve küçük oğlu Erkemel ile Ak denizin kıyısındaki Ak dağda yaşamaktadır. Onun Bar Çookır, Kayçı Cereen ve Kamçı Cereen adlarında üç atıyla birlikte iki doğanı ve iki de köpeği vardır.

Bir defasında Altay Buuçay otuz yıl boyunca avlanmak için ava çıkar. Fakat altmış yıl geçtiği hâlde dönmez. Eşi Ermen Çeçen kızma altı köşeli sınırlı bir ayna vererek dağa çıkıp, bu aynayı etrafa tutmasını, gördüklerini gelip kendisine anlatmasını söyler. Kızı söylenenleri yapar, iki vadinin kavşağında Aranay, Şaranay adlı iki kardeş kağanın yaşadığını söyler. Emen Veçen bu kağanlara bir davet mektubu yazarak kızıyla gönderir.

Bu mektubu alan Aranay ve Şaranay hiçbir zaman yenedikleri Altay Buuçay'ın öldüğünü düşünüp, servetini ve ailesini alacakları için çok sevinirler. Altay Buuçay'ın

yurduna gelirler. Onlar burada eğlenirken Altay Buuçay avdan döner. Eşi ve kızı ona ihanet eder. Onların da yardımıyla iki kardeş kağan Altay Buuçay'ı ve oğlu Erkemel'i öldürüp cesetlerini birkaç parçaya ayırırlar. Fakat Altay Buuçay'ın ricasıyla hayvanlarını öldürmezler. İki kağan eşini, kızını ve hayvanlarını alarak kendi yurtlarına doğru yola çıkarlar.

Altay Buuçay'ın hayvanları bir şekilde Aranay ve Şaranay'ın elinden kurtulurlar. Altay Buuçay ile oğlu Erkemel'in cesetlerini korunaklı bir yere getirirler. Diğer hayvanları, cesetleri korumak için bırakan atı Kamçı Cereen onları diriltmenin bir çaresini bulmak için yola çıkar.

Bu amaçla Yer Ana'ya gelerek ondan yardım ister. O, Kamçı Cereen'i kızıl tilkiye gönderir. Kızıl tilki de dokuz yolun kavşağında yaşayan Celbegen adlı bir dev olduğunu, o devin başında üç koyun büyüklüğünde bir ben bulunduğunu Altay Buuçay'ın ancak onunla dirileceğini söyler. Kamçı Cereen çeşitli kurnazlıklar, sihir ve büyülerle devin benini alır, getirip Altay Buuçay'ın ağzına koyarak onu diriltir.

Dirilen Altay Buuçay giderek Aranay, Şaranay adlı kardeşleri, karısını ve kızını öldürür. Bu arada Kamçı Cereen de Erkemel'i diriltmenin çaresini aramaktadır. Bu amaçla tekrar Yer Ana'ya gider. O da çare olarak; Terjeri Kağan'ın kızının Erkemel'i diriltebileceğini söyler. Kamçı cereen göğe çıkarak Temene Koo'yu kaçırıp yeryüzüne indirir. Temene Koo Erkemel'i dirilterek tekrar göğe çıkar. Fakat babası lânetli yerde bulunduğu için kızını kabul etmez, onu yeryüzüne kovar. Terjeri kağanın kızı Temene Koo tekrar geri döner. Altay Buuçay'la evlenirler. Aranay ve Şaranay'ın halkını da alarak Altay Buuçay'ın yurdunda yaşarlar.

5. 12. 2. Altay Buuçay Destanında İnanç Motifleri

BEDDUA

Babam bana kötü konuştu.

Beddua edip beni geri kovdu!

(ABD/İD: 227/959, 960)

DUA

Yerlere eğilerek bize dua edin!

(ABD/İD: 209/318)

Gelip Yer Ana'ya ulaştı.

Yelesini yayıp dua etti.

(ABD/İD: 212/423, 424)

Gelip yelesini yayıp dua etti.

Derdini söyledi.

(ABD/İD: 213/465, 466)

Söyledikleriniz için hayır dua ediyorum.

(ABD/İD: 214/507)

KURBAN

Altay'ın hayvanını öldürüp alır,

Bana kurban kesmez.

(ABD/İD: 227/954, 955)

5. 12. 3. Altay Buuçay Destanında İnanış Motifleri

BÜYÜ

Büyücünün büyü yaparak bulamayacağı

Sağlam yerde işi sağlama bağladılar.

(ABD/İD: 210/364, 365)

KUTSAL SU

Dalgalanıp duran ak denizin
Yeraltından çıkan kutsal suyunu içen,
Dik yamaçlı ormanlık ak dağın
Semiz hayvanını av lanıp yiyen
Altay Buuçay yaşadı.
(ABD/İD: 200/1 – 5)

RÜYAYA YATMA

Biraz yatıp uyuklayayım,
Hayırlı düş göreyim!" diye
Ceeren Kızıl tilki
Kamçı Ceeren'e cevap verdi.
(ABD/İD: 213/473 – 476)

SİHİRLİ AYNA

Altın sandığın içinden
Altay'ın üstünü çekip getiren
Altı köşeli sihirli aynayı
Hızla alıp verdi.
Caraa Çeçen aynayı alıp,
Ak Sarı atına binip
Boz ormanın kırına çıktı.
Sihirli aynayı çevreye tuttu,
Altay'ın üstünü gördü.
(ABD/İD: 201, 202/65 – 73)

UĞURLU SAYILAR

Yük altında eğilmiş
İki boz cins köpek
Altmış avı dişlerine geçirmiş
Zorlanmadan, rahat geliyorlardı.
(ABD/İD: 204/172 – 175)

Dokuz yıl düğün yapıp,
Burada eğlendiler.
(ABD/İD: 209/333, 334)

Yedi yolun kavşağını
Gözleyerek dörtlü gitti.
(ABD/İD: 213/456, 457)

Buradan ileri gidersen,
Dokuz yolun kavşağı var.
Dokuz yolun kavşağında
Doksan dokuz köşeli.
Doksan dokuz bacalı
Kara saray durur.
Orada yaşayan
Dokuz başlı Celbegen var.
(ABD/İD: 213, 214/487 – 493)

Dokuz kat çelik tabanlı
Kara çizme, ayakkabıyla
İki gelini tepikledi.
Altı kır öteye fırlattı.
(ABD/İD: 220/707 – 710)

Üç sıçrayışta götürerek,

Yerin yedinci katına kadar
İyice gömdü.
(ABD/İD: 220/720 – 722)

Altı nesil boyunca
Altay üstünü karıştırdınız
(ABD/İD: 220/731, 732)

UĞURSUZ YER

Lânetli yerde bulundun diye
Babam beni yaklaştırmadı
(ABD/İD: 227/950, 951)

YER ANA

Şifalı ilâç bulamayınca,
Yer Ana'ya doğru,
Uçup kayboldu.
(ABD/İD: 211/414 – 416)

Gelip Yer Ana'ya ulaştı.
Yelesini yayıp dua etti.
(ABD/İD: 212/423, 424)

Onu işiten Yer Anası'nın
Üç yüzü de değişti.
(ABD/İD: 212/433, 434)

5. 13. Malçı Mergen Destanı

5. 13. 1. Destanın Özeti

Destan kahramanı Malçı Mergen, Aybıçı adlı bir zenginın yanında çoban olarak yaşamaktadır. Bir gün Aybıçı başka bir yere taşınmaya karar verir. Yolda giderken Malçı Mergen Aybıçı'dan bir at ister. Buna sinirlenen Aybıçı, Malçı Mergen'in ayaklarını kırdırarak onu kovar.

Ayakları kırılan Malçı Mergen hareket edemez. Bir sıçan ona yaklaşarak, onun yaralarını kemirmeye başlar. Malçı Mergen onu tutarak iki ayağını kırar. Sıçan sürünerek biraz ilerideki otlara ulaşır. O otları yiyen sıçan birden iyileşir. Malçı Mergen de o otları yer ve iyileşir. İyileşince güneye doğru gitmeye başlar. Böylece yol alırken kızına düğün yapmakta olan Arslan Kağan'ın yurduna ulaşır. Eğlenceye katılan Malçı Mergen burada şarkı söyler. Herkes onun sesine hayran olur. Arslan Kağan'ın kızı Malçı Mergen'le evlenmek ister. Buna öfkelenen Arslan Kağan her ikisini de yurdundan kovar.

Malçı Mergen'le Ak Şarjki başka bir yere yerleşir. Bir gün Malçı Mergen eşini babasından at istemeye gönderir. Ak Şarjki babasından at isteyince, babası kara dağda, kara bir aygır olduğunu Malçı Mergen'in onu rutabilirse atı alabileceğini söyler. Malçı Mergen giderek bu atı tutar. At kendisini tutabilecek kadar yiğit olduğu için Malçı Mergen'e silâhlar ve savaş giysileri vererek onun atı olduğunu kabul eder.

Anık tam bir bahadır olan Malçı Mergen ava çıkan altı bacanağına rastlar. Hiçbir hayvan avlayamayan altı bacanağına avladığı hayvanların etlerini kaynatmasına götürmeleri için verir. Kendisi de avların karınlarını alarak evine döner. Hayvanların karınlarını pişiren eşi yemeğin bir kısmını babasına götürür. Babası kızının getirdiği yemekleri çok beğenir. Bir taraftan da Malçı Mergen'in gücünden korkar. Onu ortadan kaldırmanın çaresini arar.

Damadını yok etmek isteyen Arslan kağan bu amaçla bir adamını göndererek onu davet eder. Malçı Mergen davete gelir. Kaynatası Gök denizin kıyısındaki gök boğayı tutup getirebilirse her şeyini ve kağanlığını ona vereceğini söyler. Malçı Mergen bu boğayı tutup getirir, kaynatasının at direğine bağlar. Bu düşüncesinde başarısız olan Arslan Kağan bu sefer Malçı Mergen'i evine davet ederek zehirlemeyi düşünür. Davete gelen Malçı Mergen zehirli içkiyi içmek üzereyken atının ikazı üzerine içmez. Kaynatasını, altı bacanağını ve o sırada orada bulunan Aybıçı'yı zehirleyerek evine döner.

5. 13. 2. Malçı Mergen Destanında İnanç Motifleri

Herhangi bir inanç motifine rastlamadık.

5. 13. 3. Malçı Mergen Destanında İnanış Motifleri

AĞAÇ KÜLTÜ

Yüz dallı kutsal kavağın kökünde,
Geniş taşın üstünde
Altı kulaklı kara aygırın
Yatıp uyuduğunu gördü.
(MMD/İD: 235/232 – 235)

UĞURLU SAYILAR

Altı köşeli keçe evinde
Aybıçı adlı bay yaşadı.
Altmış çoban at yilkısını güttü,
Otuz çoban koyunlarını güttü,
Otuz çoban ineklerini otlattı.
(MMD/İD: 229/6 – 10)

Altı vadiyi geçip gitti,
Altı dağı aşp geldi.
(MMD/İD: 231/83, 84)

Altı kızını evlendirmiş,
Şimdi yedinci kızına eş bulmak için
Büyük eğlence düzenlemiş.
(MMD/İD: 232/124 – 126)

Babanın evine gidip gel,
Altı enişten ne yapıyor
Onu da öğrenip gel.
(MMD/İD: 234/187 – 189)

Altı iyi damatlarım da
Avlanmak için at yok.
(MMD/İD: 234/204, 205)

Kara ormanlık dağın başında
Altı kulaklı kara aygırım var.
(MMD/İD: 234/209, 210)

Altmış kulaç halatını aldı,
İki eteğini geriye kıstırdı
(MMD/İD: 235/223, 224)

Yedi oymalı mızraklarının
Her yerini paslandırıp,
İğne gibi incelip kalmışlar.
Onları gören Malçı Mergen
Altmış av avlayarak,
Bacanaklarına getirip verdi:

"Altı iyi bacanaklarım,
Açlıktan ölmenin anlamı yok.
Az da olsa bulduğumu
Arslan Kağan kaynatama verin
Artanını kendiniz yiyin.
(MMD/İD: 237, 238/312 – 322)

Onu işiten Arslan Kağan
Dokuz kat tahtından indi.
(MMD/İD: 241/436, 437)

Yedi damadımın ağabeyi ol
(MMD/İD: 242/462)

En erken, yedi yılda,
En uzun, dokuz yılda,
Sizin kapınıza tekrar gelirim
(MMD/İD: 242/471 – 473)

Altmış kulaç halatınla
Sen onu kementle tut
(MMD/İD: 243/523, 524)

Yetmiş teke kesin,
Yetmiş matara içki hazırlayın,
Yedi gün düğün, eğlence yapın.
(MMD/İD: 246/627 – 629)

5. 14. Kozın Erkeş Destanı

5. 14. 1. Destanın Özeti

Fakir Ak Bökö ve eşi Ak Baş on dağın kavşağında yaşamaktadırlar. Bir güz mevsiminde Ak Bökö uyandığında eşini kucağında bir çocuğu sallarken görür. İhtiyarlığında çocuk sahibi olduğuna çok sevinen Ak Bökö ava çıkar. Eve döndüğünde at direğinin dibine yığılır. Ölmek üzereyken oğluna Kozın Erkeş adını verir. Sayılı günler içinde er olan Kozın Erkeş'e babasının arkadaşı Baçıkay Kara gelerek at, silâh ve savaş elbiseleri verir. Bu hediyeleri alan Kozın Erkeş tam bir bahadır olur. Kutsal Bilgelik Kitabını alıp okuyarak geleceğini görür. Bu kitapta Karatı Kağan'ın, Bayım Sur adlı kızının kaderinde yazılı olduğunu görmüştür. Kozın Erkeş annesinin bütün ısrarlarına ve engellemelerine rağmen kısmetindeki Bayım Sur'u almak için yola çıkar. Karatı Kağan'ın yurduna yaklaştığında dinlenmek için durur. O dinlenirken Karatı Kağan'ın çobanı Kodur Uul yanına gelir. Kozın Erkeş ondan Bayım Sur'un üç gün içinde Altın Sabar'la evleneceğini öğrenir. Kozın Erkeş ve Kodur Uul birlikte düğün yerine gelirler. Kozın Erkeş ve atı şekil değiştirirler. Onlar düğüne gelince Kodur Uul, Karatı Kağan'a Bayım Sur'un gerçekten kimi sevdiğini ve kiminle evlenmek istediğini öğrenmek için bir sınaama yapılmasını teklif eder. Yapılan sınıamada Bayım Surun dilenci kılığındaki Kozın Erkeş'le evlenmek istediği anlaşılır. Yapılan yarışmayı da kazanan Kozın Erkeş, Bayım Sur'u alarak kaçar.

Kaçan çittin yerini Karatı Kağan'm dünürleri bulur. Kozın Erkeş'i davet ederek zehirlemeyi tasarlarlar. Davete gelen Kozın Erkeş'i zehirleyerek demir sandığa koyup altı ormanın ağacıyla sandığı ateşe verirler. Bu arada Bayım Sur sıçan kılığına girip, yeraltından gelerek sandığın içine girer, ağzındaki suyu sandığa boşaltarak Kozın Erkeş'i kurtarır.

Karatı Kağan ölümden kurtulup kaçan Kozın Erkeş'in peşine çobanı Kodur Uul'u gönderir. Zaten Bayım Sur'la evlenmek isteyen Kodur Uul, Kozın Erkeş'i bulur. Geri dönüp yanına asker alarak baskına gider. Bu ihanete şaşırın Kozın Erkeş'e onu öldürmesi için kendisini Bayım Sur'un gönderdiğini söyler. İyice şaşırın Kozın Erkeş

Kodur Uul'dan kendisini öldürmesini söyler. Kozın Erkeş'i öldüren, Kodur Uul Karatı Kağan'ın yurduna döner. Karatı Kağan da ödül olarak Bayım Sur'u ona verir.

Durumu sezen Bayım Sur, Kodur Uul'u kabul ediyormuş gibi görünür. Kodur Uul'a yeni hayatımıza zarar vermemesi için Kozın Erkeş'in naaşım yıkayalım der. Bir taraftan da gizlice Kozın Erkeş'i diriltmek için yeraltı suyu ve altmış çeşit ilâcı yanına alır. Kozın Erkeş'in cesedinin olduğu yere gelirler. Bayım Sur, Kodur Uul'u çukura itip öldürür. Fakat Kozın Erkeş'i canlandırmaya gücü yetmez, oturup ağlar.

Nihayet Baçıkay Kara gelerek Kozın Erkeş'i diriltir. Bayım Sur her şeyi anlatır. Üç arkadaş kavuşurlar. Baçıkay Kara, Kozın Erkeş'e onun amcası olduğunu söyler. Hep birlikte Kozın Erkeş'in babasının yurduna gelirler. Kozın Erkeş annesi Ak Baş'ın öldüğünü görür. Buna rağmen huzurlu bir hayat yaşamaya başlarlar.

5. 14. 2. Kozın Erkeş Destanında İnanç Motifleri

CEHENNEM

Kozın Erkeş eşimi
Erlük'in oğluna değişmem.
Cehenneme inmem!
(Ko. ED/İD: 296/1496 – 1498)

ÖLÜM

Anamın tek oğluyum,
Ölümsüz kutsal yaratılışlıyım?
Öldüğüm yerde kemiklerim kalsın,
Yaşadığım yerde ömrüm bitecek,
Nasıl olursa olsun, öleceğim.
(Ko. ED/İD: 279/85 – 88)

Kozın Erkeş'in öldüğünü görüp,
Öldüğüne inanmadı.
(Ko. ED/İD: 283/10323, 1033)

ÖMÜR

Yaşadığım yerde ömrüm bitecek,
Nasıl olursa olsun, öleceğim.
(Ko. ED/İD: 279/85, 86)

ŞEYTAN

Aşağı inen acı sitemi
Bos Erlik tarafından duyuldu.
(Ko. ED/İD: 295/1458, 1459)

Yeraltından Bos Erlik
Bayım Sur'a bunları söyledi
(Ko. ED/İD: 296/1489, 1490)

TANRI

Yukarı çıkan sesi Tanrı
Ülgen'e ulaştı.
(Ko. ED/İD: 295/1456, 1457)

Tanrı Ülgen böyle diyerek,
Kahkahalarla güldü.
(Ko. ED/İD: 296/1476, 1477)

Yukarıda duran Ülgen'den

Bir defa olsun yardım istemedin
(Ko. ED/İD: 296/1480, 1481)

5. 14. 3. Kozın Erkeş Destanında İnanış Motifleri

AĞAÇ KÜLTÜ

Yağmurlu güne yakalandığımda,
Saçak olan kutsal ağaç.
Eğer uzun ömür yaşarsam,
Yine burada konaklarım.
(Ko. ED/İD: 254/85 – 88)

Onun destanına dayanamayıp,
Yedi dallı demir kavağın
Ağladığını gördü.
(Ko. ED/İD: 254/96 – 98)

Yedi suyun kavşağında,
Yedi dallı kutsal kavağın kökünde
Kızıl Korur at terini soğutuyordu.
(Ko. ED/İD: 286/1125 – 1127)

Kutsal kavakta atını soğuttuğunu,
Kendisinin mahmur uyukladığını
İyice bakıp gördüm.
(Ko. ED/İD: 286/1137 – 1139)

Kutsal kavağın dibine doğru
(Ko. ED/İD: 293/1137 – 1365)

KUTSAL SU

Onu gören Bayım Sur
Çarçabuk değerli bıçağı
Eline aldı.
Kutsal yeraltı suyuyla yıkadı.
(Ko. ED/İD: 298/1541 – 1544)

UĞURLU SAYILAR

Kireçli dokuz dağa vardı.
Tuzak kurup avlanacağı yer olan
Altı vadi içine geldi.
(Ko. ED/İD: 253/59 – 61)

Onun destanına dayanamayıp,
Yedi dallı demir kavağın
Ağladığını gördü.
(Ko. ED/İD: 254/96 – 98)

Hızla, çabucak yol aldı.
Yedinci günde evine ulaştı.
(Ko. ED/İD: 255/107,108)

Dokuz kat bronz tabanlı
Kara çizmeyi giydi.
Kara sahtiyan pantolonu giydi,
Altmış sekiz halkalı
Altın kuşağı kuşandı.
Ay nakışlı, bronz nakışlı
Zırhlı giyecekleri giydi,
Doksan bronz düğmeyi düğmeledi,

Altmış kat giyeceği giydi,
Altmış düğmeyi dolayıp ilikledi.
Kızıl Korur atının
Altın eyerine tutup baktı,
Dokuz nesil boyunca kopmaz
Dokuz kolunu dolayıp sağlamlaştırdı
(Ko. ED/İD: 257/187 – 200)

Dokuz büyük dallı kavağın dibinde
Dinlenmeli diye indi.
(Ko. ED/İD: 262/352, 353)

Yedi birbirine benzer Ceti Sabar
Yedi kardeşler dünür geldi
(Ko. ED/İD: 263/418, 419)

Altmış yerde konak kurmuş,
Altmış kazanda et kaynatmış
(Ko. ED/İD: 265/478, 479)

Kara denizin beri yanında
Elli perde sıralı durur.
Onların biraz öte yanında
Elli aygır mal durur.
Kara denizin o yanındaki
Kara dağın başına çıkıp,
Kara denizi geçerek,
Elli aygır malı aşarak
Elli perdeye ayak değdirmeden,
Sıçrayıp gelen kişi
Benim kızımı gerçekten alsın
(Ko. ED/İD: 272/689 – 699)

Yetmiş dallı demir kavakta
Kızıl Küren, atını dinlendiren,
Altmış avın etini
Tek dişiyile dişleyen
(Ko. ED/İD: 277/812 – 815)

Altı gelin kojon söyleyerek,
Altı oğul ikili çalarak,
Burada atlarından indiler.
Altı matara içkilerini alıp,
Altı tekenin etini koparıp,
Meyve, yemiş yiyeceği
Altın tepsiye koyup,
Kozın Erkeş'e verdiler.
(Ko. ED/İD: 278, 279/854 – 872)

Babamın evine vardığımda,
Altmış alp atını alır,
Yetmiş alp seni karşılar,
(Ko. ED/İD: 280/919 – 921)

Yedi suyun kavşağında,
Yedi dallı kutsal kavağın kökünde
Kızıl Korur at terini soğutuyordu.
(Ko. ED/İD: 286/1125 – 1127)

Doksan kulaç çukuru
Kazıp bitirdi.
(Ko. ED/İD: 293/1387, 1388)

Doksan kulaç kayış halatı

İnce beline bağladı.
(Ko. ED/İD: 294/1402, 1403)

Doksan kulaç çukurun dibine
Altın kadehi alarak,
Hemen atlayıverdi.
(Ko. ED/İD: 294/1406 – 1408)

Altmış birbirine benzeyen kocaman kara
Geyikleri sürdüler.
(Ko. ED/İD: 301/1605, 1606)

Canlı ok uçup giderek,
Altmış geyiğın koltuk altından
Geçip çıktı.
(Ko. ED/İD: 301/1612 – 1614)

Altmış avın yıkıldığını gören,
Kozın Erkeş'in gücünü bilen,
Baçıkay Kara bahadır
(Ko. ED/İD: 301/1623 – 1625)

5. 15. Közüyke Destanı

5. 15. 1. Destanın Özeti

İki dost olan Karatı Kağan ve Ak Kağan kara ve ak dağın eteğinde huzur içinde yaşamaktadırlar. Bir gün iki kağan birlikte ava gider. Ak Kağan bir geyik görür, öldürmek ister. Fakat geyik dile gelir, Ak Kağan'a doğurmak üzere olduğunu, hatta Ak Kağan'ın eşi Erke Tana'nın da bir erkek çocuğu doğurmak üzere olduğunu söyler. Ak Kağan geyiği vurmaz. Dönerken Karatı Kağan'a rastlar. O da boş dönmetedir. Ona da bir geyik rastlamış, benzer sözler söylemiş, fakat Karatı Kağan'ın bir kızı

olacağını bildirmiş. Birbirlerine yaşadıkları olayları anlatan iki kağan bunun gerçekleşmesi durumunda çocukları beşik kertmesi yapmaya söz verirler.

Yurtlarına dönen kağanlar gerçekten de geyiğin söylediği gibi çocukların doğmuş olduklarını görürler. Halk toplanır, eğlence başlar. Halkın içinden çıkan aksakal, erkek çocuğa Közüyke adını verir. Yaşlı bir kadın ise kız çocuğuna Bayan adını verir. Eğlence artarak devam ederken Ak Kağan atından düşerek ölür. Karatı Kağan babasız kalan Közüyke'nin iyi yetişemeyeceğini düşünerek, kızını Közüyke'ye vermemek için başka bilinmez bir yere taşınır.

Bir süre sonra büyüyen Közüyke yaşlılarından beşik kertmesi Bayan'ı öğrenir. Durumu annesine sorar. Annesi istemeyerek de olsa geçmişteki olayları anlatır. Daha sonra Közüyke kendisine ad veren ihtiyara giderek kendisiyle birlikte doğan atını, silâhlarını ve giysilerini alır. Annesinden ayrılarak Karatı Kağan'ın yurduna doğru yola çıkar. Yolda önüne çıkan ayı ve kurdu öldürür. Postlarını yüzüp alır. Çok zaman geçmeden zirvesiz, geçidi olmayan bir dağa varır. Atını hem kendi hem de atının annesinin durumunu öğrenmek için gönderir. Kendisi de geçit aramak için dağda kalır.

Közüyke dağda kaval çalıp dinlenirken sırasıyla kuzgun, karga ve saksakağan gelerek onunla alay ederler. Közüyke üçünü de öldürür. Sonra turna, ağaçkakan ve kaz gelir. Onlar Közüyke'ye yardım için dağda geçit ararlar. Turna ve kaz geri dönerler. Geçit bulamadıklarını söyleyip yorgunluktan oluverirler. Ağaçkakan da dönüp, Karatı Kağan'ın kızına düğün yaptığı haberini verir. Bu arada Közüyke'nin atı döner. Annelerinin durumlarının iyi olmadığını, fakat onları biraz olsun avuttuğunu söyler. Közüyke dağı aşar, Karatı Kağan'ın yerine gelir. Dilenci kılığında düğüne katılır. O perişan haliyle dururken şarkı söylemeye başlar. Herkes onun sesinin güzelliğine şaşırır ve dikkatle dinler. Karatı Kağan onu yanına aldırıp, ikramda bulunur. Közüyke şarkı söylerken düğün yerinin havasını değiştirip çok soğuk düşürür. Soğuktan düğün dağılır. Közüyke sandıktan Bayan'ı çıkarır ve birleşirler. Bir süre sonra soğuktan dağılanlar geri gelirler. Karatı Kağan, Közüyke'yi sarayına davet eder. Amacı onu zehirlemektir. Közüyke bu tuzaktan ağaçkakanın yardımıyla kurtulur. Fakat zehirli

okla ayağından yaralanır. Közüyke ilâç getirmesi için ağa kakanı Bayan'a gönderir. Ağa kakanın getirdiği il lar fayda vermez. Ağaçkakan ikinci kez gittiğinde, Karatı Kağan onu yakalar ve öldürür. En son Karatı Kağan ve dünürleri yaralı Közüyke'yi öldürmek için saldırıya geçerler. Onların saldırısından değil, fakat aldığı zehirli ok yarasından Közüyke  l r. Onu diriltmeyi başaramayan Bayan iki gün eşinin cesedinin başında ağlar.

  nc  gün bıçağı kalbine saplayarak kendisini öldürür. İki ceset iki kayaya dönüşür.

5. 15. 2. Közüyke Destanında İnanç Motifleri

AHİRET

Güneşli yerde birlikte olmasam da

Öbür dünyada seninle olurum.

(KD/İD: 361/1904, 1905)

DUA

Senin bineceğin atını.

Senin giyeceğin giyimini

Söyleyecek, gücüm yok.

Hayır dua edecek sözüm yok.

(KD/İD: 320/502 – 505)

Amacımı dinle,

Bana hayır dua et.

(KD/İD: 327/760, 761)

CENAZEYE SAYGI

Ak Kağan'ın ölümüne
İç çekip üzüldü.
Hüzünlenip, kederlenip,
Ak Kağan'ı yıkadılar.
Düğünü, eğlenceyi durdurup,
Evlerine, yurtlarına döndüler.
(KD/İD: 315/329 – 334)

ÖLÜM

İnsanlar yetişene kadar.
Temiz vücudu ölüverdi.
(KD/İD: 315/325, 326)

ÖLÜYÜ YIKAMA

Hüzünlenip, kederlenip,
Ak Kağan'ı yıkadılar.
(KD/İD: 315/331, 332)

5. 15. 3. Közüke Destanında İnanış Motifleri

AD KOYMA

İki çocuğa iyisinden
Güzel, yakışan ad adayacak
Halkın içinden kim çıkacak?
Güzel ad adayan,
Değerli hediye alacak.
(KD/İD: 313/246 – 250)

ÖKSÜZÜ AŞAĞILAMA

Öksüzü aşağılarsan,
Hiç bir zaman onmazsın.
(KD/İD: 355/1739 – 1740)

UĞURLU HAYVANLAR

Kurban olduğum Közüyke şimdi
Turna kuşunun kanatlarını
Tutup sıvazlayarak nazladı.
"Suyu zehirli denizden
Geçit ara" diye gönderdi.
Turna denen konur kuş
Hemen su boyunca
Geçit aramak için uçtu.
Biraz oturduktan sonra,
Kara bulutun önünden
Kaz denen kahverengi kuş,
Süzülüp durdu. Onu gören
Közüyke şimdi
Onu öven kojon söyledi.
(KD/İD: 338/1126 – 1139)

Böylece otururken,
Dikkat etmediği taraftan
Yusyuvarlak güzel ağaçkakan
Konakladığı yerin yanındaki
Ak kayına oturdu.
Kara kadife gibi parladı.
(KD/İD: 339/1183 – 1188)

UĞURLU SAYILAR

Altmış çağ boyunca çürümez
Altmış kolanı çekti.
Alp pehlivan tutan
Şalvarı giydi.
Her şeye dayanıklı
Bahadır elbisesini giyindi.
Atını eyerledi, Alp olup giyindi.
(KD/İD: 326/699 – 704)

Altmış ayaklı altın masayı
Alp hazırladı.
(KD/İD: 327/735, 736)

En fazla altı yıl içinde
Evime tekrar dönerim.
Yolculuğum uzasa da
Dokuz yılı geçirmem.
(KD/İD: 327, 328/767 – 770)

Mürver ağacından kaval yapıp,
Doksan ayrı makam çaldı.
(KD/İD: 335/1034, 1035)

Onu işiten Közüyke
Ak saraya girdi
Altmış altı kilitli
Altın sandığı çekip açtı.
(KD/İD: 51/1597 – 1600)

UĞURLUSUZ HAYVANLAR

Sayırsız, kuşların ortasından
Gökgürültüsü gibi kahkaha atarak
Kara kuzgun uçup geldi.
Közüyke'ye kötü kötü güldü.
"Kara kırı aşamayıp
Kederlenip kalan bahadır,
Kara suyu geçemeyip,
Şikâyetlenip kalan bahadır,
Kadını takip edip giderken,
Kara başın öldüğünde,
Kara kanın döküldüğünde.
Kinimden sevinçle içerim."
Büyüklenen kuzgunu,
Uçup gitmek üzereyken,
Közüyke kendisi
Kambur boynuna vurup,
Zehirli denize saçtı.
(KD/İD: 335, 336/1046 – 1062)

Biraz zaman geçtiğinde,
Bir lânetli kuş daha geldi
Bağırarak gıklayan
Karga onunla dalga geçti.
(KD/İD: 336/1063, 1066)

Çok zaman geçmeden,
Kanatlarını çırparak
Lânetli saksâğan da onun gibi geldi.
(KD/İD: 336/1080 – 1082)

5. 16. Satuk Buğra Han Destanı

5. 16. 1. Destanın Özeti

Satuk Buğra Han doğduğu zaman falcılar onun büyüyünce Müslüman olacağını anlarlar ve öldürülmesini isterler. Ancak annesi ona kol kanat gerer ve öldürülmesini önler. Satuk Buğra Han büyür ve bir gün yanında kırk arkadaşı ile beraber ava çıkar. Avda bir tavşanı kovalar. Arkadaşlarından uzaklaşır. Daha sonra tavşan şekil değiştirerek ihtiyar bir adam olur. Satuk Buğra Han onun Hızır olduğunu anlar ve tavsiyelerini dinler, Müslüman olur. Hakan olan amcasını İslama davet eder. Amcası kabul etmez ve tam bu sırada yer yarılr ve amcası gömülüp kaybolur. Bu, Satuk Buğra Han'ın Hakan olduğu anlamına gelir. Hayatı boyunca İslamiyeti yaymaya çalışır. Doksan yaşına geldiğinde, ülkedeki bütün Türkler Müslüman olmuştur. Daha sonra ilahi bir emir olarak Kaşgar'a yerleşir.

5. 16. 2. Satuk Buğra Han Destanında İnanç Motifleri

AHİRET

Bu, sizin ahirete intikalinizden üç asır sonra dünyaya gelecek bir ruhtur.
(SBD/NSB: 268)

ALLAH

Ona Allah'ı bilmenin saadetini ve cehennemın gazaplarını anlattı.
(SBD/NSB: 268)

Her ne olursa olsun doğan çocuk Ali gibi Allah'ın arslanıydı.

(SBD/NSB: 269)

BURAK

Hz. Muhammed, kanatlı Burak sırtında göklere yükseldiği Miraç gecesinde gök katlarında eski ve ünlü peygamberleri görmüştü.

(SBD/NSB: 268)

CAMİ

Satuk bu emri, mabedi camiye çevirme duygusuyla kabul etti.

(SBD/NSB: 269)

CEHENNEM AZABI

Ona Allah'ı bilmenin saadetini ve cehennem gazaplarını anlattı.

(SBD/NSB: 268)

DUA

Yere döndükten sonra her gün, dinini Türk ülkelerine yayacak bu insan için dualar etti.

(SBD/NSB: 268)

Hz Muhammed onların niyazlarını kabul etti, dua etti.

(SBD/NSB: 268)

HIZIR

Satuk Buğra bu ihtiyarın Hızır olduğunu anladı.

(SBD/NSB: 268)

İMAN

Savaşlarda ağzında ateşler saçarak imansızları yakıyordu.

(SBD/NSB: 269)

İSLAM

Dünyaya peygamber zamanında gelip onunla görüşmek saadetine ermiş arkadaşları (sahabesi) İslam nurunu Türkistan'da yankılandırarak bu mutlu ruhu gözleriyle görmek istediler.

(SBD/NSB: 268)

Doğan çocuğun üç asır evvelki İslam kahramanı Hz. Ali'nin oğlu olduğu anlaşıldı.

(SBD/NSB: 269)

KÂFİR

Yeni hükümdar kâfirler için amansız bir düşman oldu.

(SBD/NSB: 269)

MELEK

Bunlar arasında tanıyamadığı bir zatı Cebrail'e göstermiş, onun hangi peygamber olduğunu sormuştu.

(SBD/NSB: 268)

Alanur, İsa'nın annesi Meryem gibi, Cebrail vasıtasıyla ağzına süzülen bir damla ışıktan gebe kaldı.

(SBD/NSB: 269)

MİRAC

Hz. Muhammed, kanatlı Burak sırtında göklere yükseldiği Miraç gecesinde gök katlarında eski ve ünlü peygamberleri görmüştü.

(SBD/NSB: 268)

MÜSLÜMAN

Falcılar bu çocuğun büyüyünce Müslüman olacağını söylemişlerdi.

(SBD/NSB: 268)

— Onu Müslüman olduğu zaman öldürürsünüz! Diyerek çocuğunu ölümden kurtardı.

(SBD/NSB: 268)

Aynı zamanda hükümdar olan amcası Harun Buğra Han, yeğenini Müslümanlıktan geri çevirmek niyetindeydi.

(SBD/NSB: 269)

PEYGAMBER

Hz. Muhammed, kanatlı Burak sırtında göklere yükseldiği Miraç gecesinde gök katlarında eski ve ünlü peygamberleri görmüştü.

(SBD/NSB: 268)

Bunlar arasında tanıyamadığı bir zatı Cebrail'e göstermiş, onun hangi peygamber olduğunu sormuştu.

(SBD/NSB: 268)

Hz Muhammed buna çok sevindi.

(SBD/NSB: 268)

Hz Muhammed onların niyazlarını kabul etti, dua etti.

(SBD/NSB: 268)

Alanur, İsa'nın annesi Meryem gibi, Cebrail vasıtasıyla ağzına süzülen bir damla ışıktan gebe kaldı.

(SBD/NSB: 269)

SAHABE

Dünyaya peygamber zamanında gelip onunla görüşmek saadetine ermiş arkadaşları (sahabesi) İslam nurunu Türkistan'da yankılandırarak bu mutlu ruhu gözleriyle görmek istediler.

(SBD/NSB: 268)

Doğan çocuğun üç asır evvelki İslam kahramanı Hz. Ali'nin oğlu olduğu anlaşıldı.

(SBD/NSB: 269)

Her ne olursa olsun doğan çocuk Ali gibi Allah'ın arslanıydı.

(SBD/NSB: 269)

5. 16. 3. Satuk Buğra Han Destanında İnanış Motifleri

FAL

Falcılar bu çocuğun büyüünce Müslüman olacağını söylemişlerdi.

(SBD/NSB: 268)

KERAMET

O, kabul etmeyince Satuk keramet gösterdi: Yavaş yavaş yer yarıldı ve amcası yere gömüldü.

(SBD/NSB: 269)

KUTSAL IŞIK

Alanur, İsa'nın annesi Meryem gibi, Cebrail vasıtasıyla ağzına süzülen bir damla ışıktan gebe kaldı.

(SBD/NSB: 269)

MUCİZE

Alanur, İsa'nın annesi Meryem gibi, Cebrail vasıtasıyla ağzına süzülen bir damla ışıktan gebe kaldı.

(SBD/NSB: 269)

UĞURLU SAYILAR

Hemen, başlarında Türk başlıkları bulunan, silahlı, kırk atlı belirdi.

(SBD/NSB: 268)

Satuk Buğra Han on iki yaşında iken bir gün kırk arkadaşıyla birlikte ava çıktı.

(SBD/NSB: 268)

Kılıcını onların üzerine çektiği zaman bu kılıç kırk adım uzuyordu.

(SBD/NSB: 269)

5. 17. ManasDestanı

5. 17. 1. Destanın Özeti

Cakıp Han'ın hiç çocuğu yoktur. Bir gün Allah'tan bir erkek çocuk ister. Allah bu dileğini yerine getirir ve çocuğun adını Manas koyarlar. Manas büyüüp genç bir delikanlı olunca yiğitliği çabuk fark edilir.

Kalmuk Han'ın oğlu Almambet ise Er Köçkö ile tanışıp Müslüman olmuştur. İslam çağrısını kabul etmeyen babasını öldürür ve Er Köçkö'ye sığınır. Er Köçkö'nün kırk yiğidi Almambet'e yapılan iltifat ve muameleyi kıskanır ve çeşitli dedikodular çıkarırlar. Almambet ise oradan ayrılmak zorunda kalır ve Manas'ın yanına gider. Yiğit bir insan olan Almambet kısa süre sonra Manas'ın kırk yiğidinin başına geçer.

Cakıp Han Manas'ı evlendirmek ister. Temir Han'ın kızı Kanıkey bu evlilik için uygun görülür ve düğün yapılır. Aslında Temir Han kızını vermek istememektedir. Baş danışmanı düğün sırasında Manas'ı zehirler ve Manas ölür. Manas'ın ölümünden sonra bir müddet ailesi perişan olur. Manas'ın atı, doğanı ve köpeği mezarı başında ağlar. Tanrı onların bu bağlılığı karşısında bir mucizeyle Manas'ı diriltir. Bu olay yakınları ve onu sevenler tarafından sevinçle karşılanır. Manas kahramanlıklarına kaldığı yerden devam eder.

Cakıp Han'ın çocukken Kalmuklara esir düşen bir kardeşi vardır. Orada büyümüş ve yetişmiştir. Beş çocuğu vardır. Bir gün oğullarıyla birlikte asıl yurduna geri döner. Bunlar sadece Kalmuk dilini bilmektedirler. Manas tanımadığı amcasını ve çocuklarını casus zannederek yakalar ve zincire vurur. Babasına haber gönderir ve amcası olduğunu öğrenir. Bunun üzerine bir şölen yaparlar. Manas amcasının oğullarından, Kalmuk dilini bildikleri için, yararlanmak ister. Ancak Kalmuklara yapılan bir seferde onların ihanetine uğrar. Manas buna rağmen savaşı kazanır; ancak kırk yiğidi amcasının oğlu tarafından zehirlenerek ölmüştür. Manas ise karısı Kanıkey sayesinde kurtulur. İyileşir iyileşmez Mekke'ye giderek dua eder ve duası üzerine kırk yiğidi dirilir.

Manas'ın hayatı Kalmuklarla mücadele ederek geçmiştir. İhtiyarladığında karısı Kanıkey hamiledir. Ancak Manas çocuğunu göremeden hayata gözlerini kapar. O öldükten sonra Kanıkey'i evlendirmek isterler. Kanıkey bunu kabul etmez ve bir erkek çocuk dünyaya getirir. Bu çocuğu öldürmek isterler. Kanıkey çocuğunu alarak babasının memleketine sığınır. Temir Han kızına ve torununa kavuşunca büyük bir şölen verir. Bir türlü çocuğa isim bulamazlar. Bu sırada nereden geldiği bilinmeyen ak sakallı bir ihtiyar dua eder ve Manas'ın oğluna Semetey adını verir.

Semetey büyüdüktan sonra babasının yurduna döner. Dedesi Cakıp Han ve amcaları onun annesinin intikamını almak için geldiğini sanarak zehirlemek isterler. Bunu duyan Semetey dedesini ve amcalarını öldürerek babası gibi Kalmukların üstüne akınlar düzenler. Ay Çürek ile evlenir. Semetey çıktığı bir seferde ihanete uğrar, esir edilir ve ölür.

Ay Çürek Semetey öldükten sonra bir erkek çocuk dünyaya getirir. Semetey de babası Manas gibi oğlunu görememiştir. Çocuğa Seytek adını verirler. Seytek babasının aksine büyük başarılar kazanır ve birçok ülkeyi fetheder. bu ülkelerin hakamı olur.

5. 17. 2. Manas Destanında İnanç Motifleri

AHİRET

Kıyamet yolunu öğret ona, Bakay,
Sürünün içinde ona kır at ol, Bakay!
Kıyamete dek ona dost ol, Bakay!
(MD/R: 20/141 – 143)

Bu dünyadan göçüp de,
Öbür dünyaya gitmek için,
Bize başka yol var mıdır?

(MD/R: 23/99 – 101)

Burası yalan dünya,
Ötesi gerçek dünya,
O dünya için burada
İyi öğrenelim!

(MD/R: 25/213 – 216)

Bu dünya ile öbür dünyaya
İyilik ederek çalışacağım,
Kıl gibi ince canıma
Ahireti yalvaracağım!
“Dünya ve ahiret için
Yaraşanı bulalım,
Biz Müslüman olalım” dedim!

(MD/R: 27/313 – 315)

Öbür dünyaya varınca,
Azabımı nasıl çekeyim?
(MD/R: 65/318, 319)

Göçüp dünyadan gittilerse
İçime bıçak vurayım,
Manas’ın ardından gideyim.
(MD/R: 103/2361 – 2363)

Aşı nasıl hazırlayayım,
Atları nasıl koşturayım,
Ahireti nasıl kazanayım
(MD/R: 114/184 – 186)

Aşı nasıl yaptırayım?

Atı nasıl koşturayım?
Ahiret kazanmak için,
Kâfir ile Müslümanı
Nasıl sulhta tutarım?
(MD/R: 120/520 – 524)

ALLAH

Aydar Han'ın kızı Çıyrıçı'yı,
Almıştı Cakıp Han.
“Şu Çıyrıçı'yı alalı,
Ben bir çocuk öpmedim,
Bu Çıyrıçı dağılan saçlarını taramıyor,
Huda'ya tövbe edip hiç bana bakmıyor,
(MD/R: 17/10 – 15)

Yaradan! Sana ne yaptım?
Kudret! Sana ne ettim?
(MD/R: 29/15, 16)

Allah kısmet ederse yeneriz, Cakıp!
(MD/R: 20/149)

Allahu Taala Hazretleri
Gökyüzünde ayı parlatır,
Gökyüzünde güneşini parlatır,
Işıkla yeri ısıtır.
(MD/R: 23/111 – 114)

“Allah'a emanet ol, keder etme.”
(MD/R: 36/796)

Allah'ın da yükselttiği
Efendi ile denk ettiği
(MD/R: 38/917, 918)

Dostum Kökçö, Allah'a emanet ol!

İçtiğimiz andlar boynuna olsun!
(MD/R: 40/1001, 1002)

Ey Allah'ım! Büyük Allah!
Emanetin canıma sabır ver!
(MD/R: 65/323, 324)

Göğsü hastalar öksürür,
Seni Huda yükseltir, bil,
Yiyecek aş da gönderir,
Huda yüz yaşına kadar yaşatır.
Ateş etrafında baş verir,
Ömrü uzun yaş verir.
(MD/R: 68/492 – 497)

Sen Bakay adındaki ihtiyarı sayarsan,
Huda bize bereket verir.
(MD/R: 96/1992, 1993)

Mevlam Hüda'ya yalvarıp
Yaratan'a sığınıp,
Aç-buudan'ı çektiler!
(MD/R: 140/1546 – 1548)

Bay'ın oğlu Bakay-bay, yiğitlerim,
Tanrı'nın bize bir lütfudur, yiğitlerim

Kadir bilir kısmeti bol bir kişidir, yiğitlerim
(MD/R: 175/1153 – 1155)

Allahu Taala Tanrım
Er Manas'ı korudu.
(MD/R: 181/1435, 1436)

Vermeye gelince
Verici Huda yar oldu,
Tepenin etrafında,
Tepe yüksekliğince kızıl dal yükseldi!
Sakınmaya gelince,
Sakınan Huda yar oldu!
(MD/R: 229/249 – 254)

ALLAH'A SIĞINMA

Ağır yaralı Er Manas,
Allah deyip atına atladı,
Atını uzaklara sürdü:
Yaratan Huda'ya sığındı.
(MD/R: 64/280 – 283)

Yaratan'a yalvarıp
Hüda'sına sığınarak
Sabah erken yola çıktı.
(MD/R: 129/953 – 955)

Mevlam Hüda'ya yalvarıp
Yaratan'a sığınıp,
Aç-buudan'ı çektiler!
(MD/R: 140/1546 – 1548)

BAŞÖRTÜSÜ

Gayet güzel Ak-erkeç
Başörtüsünü

Aldı başına örttü.
(MD/R: 40/1023 – 1025)

BEDDUA

Bozanların işi bozulsun,
Kötüler gebersin!
(MD/R: 37/838, 839)

Ahırlarına köpek dolsun!
Aşağı tarafına bit dolsun!
(MD/R: 39/964, 965)

Almambet namım kurusun!
(MD/R: 39/984)

“Kavmime dokunursan
Bedduam seni mahveder!” dedi.
(MD/R: 69/554, 555)

“Ses çıkarma, sus otur,
Lanetler olsun sana Coloy!” deyip
Ak-saykal söylenip çıktı
(MD/R: 146/1853 – 1855)

Gidip de gelmez olasın, efendim!

Gelip de evini göremez olasın, efendim!
Kanıkey'i kucaklayamaz olasın, efendim!
Yumuşak etini tutamaz olasın, efendim!
Ağzına kanlar dolsun, efendim!
Uğursuz günün doğsun, efendim!"
(MD/R: 157/229 – 234)

Sana uğursuz bir gün doğsun!
(MD/R: 233/428)

BEREKET

Sen Bakay adındaki ihtiyarı sayarsan,
Huda bize bereket verir.
(MD/R: 96/1992, 1993)

BESMELE

Bismillah'ı öğrettiler,
(MD/R: 175/1132)

Bismillah dedirtip,
(MD/R: 176/1170)

Bismillah dedikten sonra
Atla gezip bağırdı.
(MD/R: 176/1170)

CEHENNEM AZABI

Öbür dünyaya varınca,

Azabını nasıl çekeyim?

(MD/R: 65/318, 319)

CENNET – CEHENNEM

Mekke ile behiştin

Ortasını dileyelim!

Biz Müslüman olalım!

(MD/R: 25/219, 220)

Kapalı kalan behiştin

Kapısını açan Er Koşoy

(MD/R: 111/27, 28)

Cennetin kapısını

Açmış olan Er Koşoy

(MD/R: 120/473, 474)

Benim biricik oğlum Manas Han, Cakıp,

Cehenneme mi gitsin, Cakıp?

Abeke, Köböş, haramları, Cakıp,

Behişte mi gönderdin, Cakıp?

(MD/R: 223/1069 – 1072)

Mekke ile behiştin

Ortasından istemem!

Ben Müslüman olamam!

(MD/R: 26/298 – 300)

Mekke ile behiştin

Ortasından dileyelim!

Biz Müslüman olalım!

(MD/R: 25/217 – 219)

O Cuma ile bu Cuma
Arasında yedi gün,
Kendisi ile sekiz gün
Behište girer dediler.
(MD/R: 23/107 – 110)

DİN EĞİTİMİ

Burası yalan dünya,
Ötesi gerçek dünya,
O dünya için burada
İyi öğrenelim!
(MD/R: 25/213 – 216)

DUA

Kara Han oğlu,
Kaplan doğan Almambet
Tüm evliyanın toplanıp
Hep bir ağızdan okumasıyla,
Bütün evliyanın toplanıp
Duasından olmuştu.
(MD/R: 21/8 – 13)

Huda Taala yar olsa!
Çıyırıcı'nın karnında
Erkek çocuk var olsa!
(MD/R: 17/23 – 25)

Medine sahrasına şimdi

Düşürüp neden almayayım,
Seni Tanrı'dan nasıl istemeyeyim?
(MD/R: 28/382 – 384)

Tanrının yardımı ile
Ak-padişa'nın ömrü uzun olsun
(MD/R: 73/731, 732)

Ak-padişa'nın kendine
Gidip duasını almıştım.
(MD/R: 107/2564 – 2565)

Bakay Bey'den dua aldı.
(MD/R: 109/2657)

Yaratan'a yalvarıp
Hüda'sına sığınarak
Sabah erken yola çıktı.
(MD/R: 129/953 – 955)

Ben bir elçiyim, ay ışığı, efendim,
Ben bir elçiyim, gün ışığı, efendim,
Bu elçiye dua et, efendim,
Dua edersen tez et, efendim
(MD/R: 161/428 – 431)

Han Koco'nun yanında dur!
Hayır duanı ver de git!
(MD/R: 119/461, 462)

“Müjdem i isterim, atam!
Müjdem i hemen ver, ata!

Dua edersen çabuk et, ata!”

(MD/R: 166/684 – 686)

“Müjde, ay ışığı, yenge,

Dua edersen çabuk et, yenge”

(MD/R: 169/841, 842)

Han babası Er Koşoy

Güreş etmeye hazırды.

İleriye atılıp

Han Koco’mdan dua alıp,

İleriye yürüdü.

(MD/R: 132/1111 – 1115)

Tanrı’dan talih dileyelim!

(MD/R: 198/2345)

Şurada alaca bir türbe var,

Orada bir dua oku.

(MD/R: 244/1015, 1016)

Bakay Bey’den dua aldı.

(MD/R: 109/2657)

ECEL

Arzusuz dünya olur mu?

Ecelsiz kişi ölür mü?

(MD/R: 258/1778, 1779)

EZAN

Sesin ezan gibi ötsün, efendim!

(MD/R: 28/403)

GIYBET

İyi bir söz getirmiş ise,

Gelir sana söylerim.

Eğer fena bir söz ise

Doğru oradan giderim.

(MD/R: 36/790 – 793)

HARAM – HELAL

Malı yazarak sayayım,

Malı helal yapayım!

Mülkü de yazarak sayayım,

Mülkü helal yapayım!

(MD/R: 24/196 – 199)

Helal ölse bir kazan et.

Haram ölse köpeklere, kuşa yem!

(MD/R: 67/448, 449)

Heybetli Manas'ım öldü diye

Kederlenme Cakıp-bay,

Haram işleme sen!

(MD/R: 94/1886 – 1888)

Kargıları sallayıp

Ganimet alıp kaçalım,

Aşını haram kılalım!
(MD/R: 118/397 – 399)

Kâfir ile Müslüman
Birbirine mi girişti?
Aralarına koşalım,
Birbirinden ayıralım!
Aşı haram kılmayalım!
(MD/R: 118, 119/419 – 423)

Haram işleyen rezil kul!
(MD/R: 174/1071)

“Ne Abeke ne K b ş
Böyle haram Şeyler demesinler,
Manas’tan kalan bir kadının
Duyacağı sözler değil bu!
(MD/R: 205/97 – 100)

Abeke, K b ş, haram kullar,
Başınız beladan kurtulmasın,
Hayvanlarınız  apul olsun!
(MD/R: 210/370 – 372)

Helal yiyeceği tepe gibi yığdı,
Fakir ile muhtaçlar,
Seytek’i alkış ile y d ettiler.
(MD/R: 256/1674 – 1676)

HAYIR

Sarı suyu döksün de

Laneti hayıra çevirsin.
(MD/R: 158/263, 264)

HAYIRDA BULUNMA

Sineksiz bir dağda yazladı,
Sayısız taylor bağlatıp
Bir tepe gibi et yığdı,
Bir göl gibi çorba yığdı.
Bütün açları doyurdu!
Cakıp-bay'dan bir at aldı,
Bakay Bey'den dua aldı.
(MD/R: 109/2651 – 2657)

Alını yıldızlı kısıraklar kestirdi,
Halkı etrafına topladı,
Alaca kısıraklar kestirdi,
Halkı aşā çağırdı.
(MD/R: 229/211 – 214)

Helal yiyeceği tepe gibi yığdı,
Fakir ile muhtaçlar,
Seytek'i alkış ile yâd ettiler.
(MD/R: 256/1674 – 1676)

HELALLEŞME

Temir Han ile Cakıp Han
Helalleşirken,
Manas'la kucaklaşırken
(MD/R: 71/651 – 653)

HIZIR

Yürüdüğün yollar düz olsun, efendim,
Yoldaşın Hızır olsun, efendim!
(MD/R: 156, 157/202, 203)

Bu Baybiçe Çıyırıcı,
Manas'ı alaca beşiğe yatırdı.
Manas'ı Hızır korudu.
(MD/R: 18/60 – 62)

Sol yanına Koca Hızır dua etmiş, Bakay,
Bahaeddin başında olsun, Bakay!
Koca Hızır yanında, Bakay!
Bu Manas oğlum, Bakay!
(MD/R: 19/129 – 132)

Hızır hazır yanında
(MD/R: 172/979)

İLAHİ LÜTUF

Bay'ın oğlu Bakay-bay, yiğitlerim,
Tanrı'nın bize bir lütfudur, yiğitlerim
Kadir bilir kısmeti bol bir kişidir, yiğitlerim
(MD/R: 175/1153 – 1155)

KADER

Makul olur, uygun olur, Cakıp!
Atlanalım, düşman ardına koşalım, Cakıp!
Müslüman yolunu açalım, Cakıp!

Beycin'in yolunu basalım, Cakıp!
Allah kısmet ederse yeneriz, Cakıp!
(MD/R: 20/145 – 149)

Asil doğan Almambet
Manas'ı sarsarak dedi ki:
“Tanrı istedi, ne yapalım, Manas,
Kudret istedi, çarem yok, Manas!”
(MD/R: 53/1653 – 1656)

“Ey ateşli can, benden ne istiyorsun?
Yamaçtaki dağ çaylağı,
Müslümanların kurdu,
Bu adamı alt edeceğim,
Allah bize nasip ederse!
(MD/R: 131/1079 – 1083)

Allah'ın izniyle ben yeneceğim!
(MD/R: 136/1334)

Beni neden, büyük Allah'ım,
Yalnız başıma yarattın,
Alnıma yalnızlık yazdın?
(MD/R: 228/197 – 199)

KEFEN

Cenaze atına binelim,
Kefen bezini giyelim
(MD/R: 226/79, 80)

KIYAMET

Kıyamet yolunu öğret ona, Bakay,
Sürünün içinde ona kır at ol, Bakay!
Kıyamete dek ona dost ol, Bakay!
(MD/R: 20/141 – 143)

Bu dünyada bulduğumuz gibi
Kıyamette de bulşalım.
(MD/R: 95/1905, 1906)

KUR'AN

“Kul Hüvallahu Ehad”
Kur'an dilini bilelim!
(MD/R: 25/217, 218)

Atlarının sayısınca Kur'an'ın var, Bakay!
Koyunlarının sayısınca kitapların var, Bakay!
(MD/R: 20/139, 140)

Kur'an kitap koynunda
(MD/R: 176/1181)

Kitabın vardır koynunda,
Kur'an'ın vardır boynunda,
Getir Kur'an'ı göreyim!
Aç, kitabı okuyayım!
(MD/R: 23/122 – 125)

Mukaddes kitabı bir açtı,
Sonra önüne koyarak,

Kur'an'ı yardımsız okudu.
Kendi kendine okudu.
(MD/R: 24/158 – 161)

Manas'ın ruhuna bağışlamak için
Kulhüvallahı diyelim,
Kur'an'ımızı okuyalım!
Ayete'l-kürsi'yi,
Manas için okuyalım!
(MD/R: 105/2453 – 2457)

KURBAN KESME

Sevgili Semetey, yavrum,
Deve anası bir kısrağı, yavrum,
Huda'ya kurban edelim, yavrum,
Getirip boğazlayalım, yavrum!
(MD/R: 217/755 – 758)

Ak kısrak kesin, yiğitlerim,
Ak baş koyun kesin, yiğitlerim,
Ulu dileklerde bulunalım, yiğitlerim!
(MD/R: 175/1116 – 1118)

Ak boz kısrağı alalım!
Han babamın mezarına
Kurban edip gelelim.
(MD/R: 242/909 – 911)

Ak boz kısrağı kurban et,
Babacığının ruhunu

Böylece şad etmelisin!
(MD/R: 244/1017, 1019)

Alaca türbeye
Semetey varıp girdi.
Orada bir dua okudu,
Ak boz kısrakı kesti,
Böylece kurbanını verdi.
(MD/R: 244/1039 – 1043)

Çocuğu olmazken, yiğidim,
Semiz bir atı bağlatıp, yiğidim,
Bir ak kısrak kurban etmişti, yiğidim!
(MD/R: 182/1484 – 1486)

Ay boynuzlu bir de ak koç,
Kurbanlığım, gördünüz mü?
(MD/R: 190/1919, 1920)

KUTSAL YERLERİ ZİYARET

Medine'yi ziyaret edip
(MD/R: 18/88)

Mekke'ye gittiğinde,
Hazret-i Sultan Peygamber, yiğidim,
Bana yoldaşlık etmişti, yiğidim!
(MD/R: 182/1487 – 1489)

Atına binip gitti,
Mekke'ye varıp girdi,
Mekke'nin yedi kapısında,

Her kapıda dua etti,
Mekke'nin dört bucağını
Dört defa dolaştı.
(MD/R: 200/2445 – 2450)

Mekke'ye varıp girdiler.
(MD/R: 200/2462)

Ateşli can bu kaplan geldi şimdi,
Mekke'den döndü.
(MD/R: 201/2515, 2516)

MELEKLER

Hazreti Taala gönderdi,
Bir meleği vazifelendirdi,
(MD/R: 99/2106, 2107)

Gökteki ferişte,
Manas'ın başındaki beyte,
Gelip girdi.
(MD/R: 100/2181 – 2183)

Efendime ayıp gelmesin!
Melek kaçıp gitmesin!
(MD/R: 178/1182, 1183)

MÜSLÜMAN KÂFİR

Ata biniş biçimi
Bir kâfire benziyor,
Altın yüzünün nurları,

Müslümana benziyor.
(MD/R: 49/1497 – 1500)

Bir atlı yaklaşıyor, yiğitlerim,
Görünüşü bir kâfire benziyor, yiğitlerim,
Fakat yüzünün şulesi, yiğitlerim,
Bir Müslümana benziyor, yiğitlerim!
(MD/R: 51/1563 – 1566)

Manas ona şöyle dedi:
“Bu tarafa ey yolcu sen
Ağır, temkinli gelirken
At üstünde duran gövde bana
Bir kâfir gibi gelmişti,
Altın yüzünün şulesi
Tamamen Müslümandı.
(MD/R: 52, 53/1654 – 1660)

Çenede sakal bırakmaz,
Fakat bıyığını kesmez,
Rusların hanı Çon Çoloy var
(MD/R: 113/142 – 144)

Kâfir ile Müslümanı
Sofraya nasıl toplayayım?
(MD/R: 114/187, 188)

Kâfir ile Müslümanın
Hepsini aşı çağırdılar
(MD/R: 115/256, 257)

Kâfir ile Müslüman
Birbirine mi girişti?
Aralarına koşalım,
Birbirinden ayıralım!
Aşı haram kılmayalım!
(MD/R: 118, 119/419 – 423)

Sakalını tıraş eden,
Bıyığını hiç kesmeyen,
İnek kılı kadar çok Kalmuk ata binip kaçtı!
Allah'ım, düşman kaçtı, yiğitler!
Tövbe, yiğitler, düşman kaçtı!
(MD/R: 119/463 – 467)

Kâfir ile Müslümanları
Güzelce yola koydu.
(MD/R: 119/471, 472)

Altı Şeer kâfir dolu
Geçip onları kovaladı.
Üç Müslüman konak yerinde
Dönüp onu kovaladı.
(MD/R: 121/564 – 567)

Ey Müslümanların kurdu,
Şenlik düzmeyi sen bilirsin!
(MD/R: 122/591, 592)

Kâfirin altı kabilesine
Müslümanların üç kabilesine
Baş olup da baksın diye
Genç bahadır Bok-murun da

Maniker adlı atna bindi.
(MD/R: 125/770 – 774)

Kâfirle Müslümanlara,
Nerede böyle ziyafet verildi?
(MD/R: 129/984, 985)

Öğle vakti oluncaya dek
Bir Müslüman güreşe çıkmadı.
(MD/R: 129/991, 992)

Kâfir onu yakalayıp gittiğinde
Altı kapılı kalede
Sıkı dövüştüm ben
(MD/R: 130/1024 – 1026)

Yenilip düşecek olursam
Bizim sert Müslümanları
Bir hücum yaptık diyerek
Tuğu göğe yükseltmez mi?
(MD/R: 131/1084 – 1087)

Kâfir olsun Müslüman olsun
Nerede böyle şenlik olmuştur?
(MD/R: 134/1266, 1267)

Kâfir yığını içinden
Çabucak arasından kaçtı o.
(MD/R: 136/1325, 1326)

Bütün misafirler çıktı,
Müslümanların yurdundan

(MD/R: 137/1413, 1414)

Kâfire han olmaksansa
Müslüman kulu olayım diyen, yiğidim
(MD/R: 139/1512, 1513)

On beş yaşında kaçıp gelen Almambet
Müslümanların da dilini bilirdi,
Kâfirlerin de dilini bilirdi.
(MD/R: 150/2097 – 2099)

Yüzü toprak gibi uçuk,
Gözü ateş gibi yanan
Sakalı yok, çenesi çıplak,
Görünümü kâfir gibi
Bir adam geliyordu.
(MD/R: 159/309 – 314)

Oradan bir adam geliyor,
Sakalı yok, çenesi çıplak,
Görünümü kâfir gibi.
(MD/R: 159/328 – 330)

Çenesine sakal uzatalım, yiğitlerim,
Dudağından bıyığı alalım, yiğitlerim,
Biz onu Müslüman kılalım yiğitlerim!
(MD/R: 175/1124 – 1126)

Çenesine sakal uzattılar,
Dudağından bıyığı aldılar.
Bismillah'ı öğrettiler,

Onları Müslüman ettiler.
(MD/R: 175/1130 – 1133)

Kâfirin hanı olmaktansa, yiğidim,
Müslümana kul olayım diyen sen, yiğidim
(MD/R: 182/1505, 1507)

Müslüman dilini de bilirdi,
Kâfirin dilini de bilirdi
(MD/R: 188/1787, 1788)

Müslüman olsun, kâfir olsun,
Kankey'e kim benzeyebilir?
(MD/R: 193/2103, 2104)

Kâfir ile Müslümandan, yiğitlerim,
Tek tek seçildiniz hep, yiğitlerim
(MD/R: 203/9, 10)

MÜSLÜMAN OLMA

Bismillah dedirtip,
Boyunlarını eydirip,
Asil doğan bir kahramana,
Şöhret salan bir pehlivana,
Başını sıkı tutturup,
Balta ile bastırıp
Kalmukların çükünü
Bıçak ile kestirdi,
Böylece Müslüman etti,
Beş vakit namaz kıldırıp
Kıçını taharet ettirdi!

Kur'an-ı Kerim koynunda
Onlar Müslüman olunca,
Tanrının sözleri ağzında
(MD/R: 176/1170 – 1183)

NAMAZ

Namaz kıldı oturup
(MD/R: 81/1187)

Öğle vakti gelip de
Namaz vakti olunca
(MD/R: 173/1021, 1022)

Sabah namazını kılıp okuyayım diyerek
Yatıyordu Er Manas
(MD/R: 179/1346, 1347)

ÖLÜM

Bu dünyadan göçüp de,
Öbür dünyaya gitmek için,
Bize başka yol var mıdır?
(MD/R: 23/99 – 101)

Göçüp dünyadan gittilerse
İçime bıçak vurayım,
Manas'ın ardından gideyim.
(MD/R: 103/2361 – 2363)

PEYGAMBERLER

Adam atanın, Havva ananın,
Doğduğu yeri bildir ona.
(MD/R: 19/126, 127)

RIZIK

Seni Huda yükseltir, bil,
Yiyecek aş da gönderir
(MD/R: 68/493, 494)

SABIR

Tövbe, Bok'um, sabret sen!
Aman, Bok'um, sabret sen!
(MD/R: 126/817, 818)

Allah'im, büyük Allah'im,
Emanet canıma sabır ver!"
(MD/R: 64/291, 293)

Ey Allah'im! Büyük Allah!
Emanetin canıma sabır ver!
(MD/R: 65/323, 324)

SARIK

Sarığın kazan gibi olsun, efendim!
(MD/R: 28/404)

SELAMLAŞMA

Er Almambet dedi ki:

“Selamünaleyküm, Er Kökçö, dostum!”

“Aleykümselâm, Almambet, dostum!

(MD/R: 29/453 – 455)

Ak-erkeç kadın dedi ki:

...

“Selam” demek bize yakışmaz,

“Aleykümselâm” demek size yakışmaz,

“Selam” size buyrulmuş,

Çekinmek bize buyrulmuş.

(MD/R: 32/579 – 582)

Kök-kıyaz yiğit gitti,

“Selamünaleyküm!” dedi.

O da “Aleykümselâm!” dedi.

(MD/R: 35/762– 764)

Han evladı Ak-erkeç

Kapıdan dışarı çıktı.

Kahraman Almambet’in

Karşısına giderek

Ona şöyle dedi:

“Selam demek size yakışmaz, efendim,

Selamınızı almak bize yakışmaz, efendim!”

(MD/R: 41 ,42/1040 – 1046)

“Selamünaleyküm, Cakıp atam”,

“Aleykümselâm, Acıbay oğlum!”

(MD/R: 43/1185, 1186)

Altı kişi selam verdi.
“Selamünaleyküm!” dedi.
“Aleykümselâm!” dedi Almambet.
(MD/R: 51/1583 – 1585)

Tatlı dilli Acıbay
Eşiğe çıkıp dedi ki:
“Selamünaleyküm!”
“Aleykümselâm!” dedi bu.
(MD/R: 52/1614 – 1617)

Arştan uzun Almambet
Eğilip çadıra girdi:
“Selamünaleyküm” dedi
(MD/R: 52/1649 – 1651)

Sen “Selamünaleyküm!” de ki
Ben de “Aleykümselâm!” diyeyim.
(MD/R: 159/354, 355)

Selamı öğrenmiş olan kurnaz çocuk
Almambet’e selam verdi.
Almambet “Aleykümselâm!” dedi.
(MD/R: 160/401 – 403)

“Selamünaleyküm, Cakıp-bay baba!”
“Aleykümselâm Almambet, oğlum!”
(MD/R: 166/670, 671)

“Selamünaleyküm, ay ışığı, efendim!”
“Aleykümselâm, ay ışığı, yiğidim!”

(MD/R: 193/2081, 2082)

“Selamünaleyküm, ay ışığı, efendim!”

“Aleykümselâm, Kargalday, türkücüm!”

(MD/R: 197/2312, 2313)

Kanıkey gelip dedi ki:

“Selam vermek bana yakışmaz, Bakay,

Selam almak sende yok, Bakay!”

(MD/R: 209/342 – 344)

“Selamünaleyküm, ak sakal, baba!”

“Aleykümselâm, genç çocuk, yavrum!”

(MD/R: 216/735, 736)

“Selamünaleyküm, Cakıp-bay, baba!”

“Aleykümselâm, Semetey, yavrum.”

(MD/R: 218/813, 814)

“Selamünaleyküm,

Abeke, Köböş, iki ağam!”

“Aleykümselâm,

Han Manas’ın çocuğu,

Han Semetey, yavrucuğum!”

(MD/R: 219/890 – 894)

O zaman Semetey dedi ki:

“Selamünaleyküm, hepinize kırk yiğit!”

(MD/R: 227/107, 108)

“Aleykümselâm, ay ışığı, efendim!”

(MD/R: 236/612)

“Aleykümselâm, ay ışığı, bahadır!”

(MD/R: 236/617)

“Selamünaleyküm, Er-kıyaz, efendim!”

“Aleykümselâm, Kül-çoro, bahadır!”

(MD/R: 259/1851, 1852)

SÜNNET

Şimdi sünnet edelim, yiğitlerim,

Ederken Allah’a yalvaralım, yiğitlerim!

(MD/R: 175/1148, 1149)

Asil doğan bir kahramana,

Şöhret salan bir pehlivana,

Başını sıkı tutturup,

Balta ile bastırıp

Kalmukların çükünü

Bıçak ile kestirdi

(MD/R: 176/1172 – 1177)

ŞEHİTLİK

Ölürsem şehit sayılayım!

Öldürürsem gaza kılmış olayım!

(MD/R: 233/439, 440)

“Ölsem şehit olurum!” dedi

(MD/R: 234/504)

Ölürsem şehit olurum!

Öldürürsem gaza kılmış olurum!

(MD/R: 248/1261, 1262)

ŞÜKÜR

“Han tahtında rahat, oğullarım,

Halk da şükür içinde, oğullarım!”

(MD/R: 55/1784, 1785)

(Yine de) şükürler olsun Tanrı'ya

(MD/R: 229/210)

TARİKAT

Bahaeddin başında olsun, Bakay

(MD/R: 19/130)

TÖVBE

Bu Çıyrıçı dağılan saçlarını taramıyor,

Huda'ya tövbe edip hiç bana bakmıyor

(MD/R: 17/14, 15)

Ey Allah'ım, ay ışığı beyim,

Tövbeler olsun, güneş ışığı beyim

(MD/R: 138/1475, 1476)

ZEKÂT

Koyundan zekât versin demiş,

Koyundan zekât vermezse,

İsteyip alan Manas,
Ak sürüyü yakalayıp versin! demiş,
Ak sürüyü vermezse,
Vuruşacak yerini söylesin! demiş,
Duruşma yerini söylesin! demiş.
(MD/R: 127/848 – 854)

5. 17. 3. Manas Destanında İnanış Motifleri

ADAK ADAMA

Manas'ın dirilmesi gerçek ise,
Dokuz koyun alayım!
Dokuz inek alayım!
Dokuz deve alayım!
Dokuz at alayım!
Kırk yiğidin her birine,
Dilek kıl deyip vereyim!
(MD/R: 106/2493 – 2500)

AD KOYMA

Kanıkey'in çocuğunu
Kanıkey'e vermedi,
Kara Han alıp baktı ona,
Kara Han bakmaya alınca,
Ala kısıraklar kestirdi,
Halkı çepeçevre toplattı,
Yurtta büyük bir aş verdi,
Kanıkey'in çocuğuna
Bir isim koysunlar diye.
Oradaki ak sakallılar

Kara sakallılara baktılar,
Kara sakallılar genç yiğitlere baktılar,
Yiğitler çocuklara baktı,
Çocuklar da yere baktı!
At bulup koyamadılar.
Söz bulup konuşamazken,
Ak boz atla geliyordu,
Bir asa dayak elinde,
Ak sakallı bir kişi,
Kara Hanın karşısına
Yakın gelip durdu o.
Ak sakallı şöyle dedi:
Bu çocuğun adını eğer
Bu kadar halk bilmezse,
Ben adını koyayım!
Ver çocuğu elime!”
Çocuğu getirdiler
Eline verdiler,
O zaman ak sakallı dedi ki:
“şu tepenin etrafını
Kızıl söğütler bürüsün!
Tanrı ona yar olsun!
Evin etrafı çepeçevre
Ev gibi kızıl söğütlerle çevrilsin!
Ulu Hızır ona yar olsun!
Keçiden kalan oğlak,
Manas’tan kalan masum
Kargıdan kalan sancak,
Manas’tan kalan miras,
Kara kanlı, mavi bitli,
Semetey Han olsun bu!”
(MD/R: 213/537 – 579)

Büyük bir ziyafet tertipledi,
Ordusu altındaki illeri
Sabah ezanında topladı,
Akşama kadar alıkoydu.
Çocuğa ad koyacak kimse yok!
Gün ilerleyip beşi bulunca
Altın sakallı Ay-koco
Gökyüzünden inip geldi,
Yere inince dedi ki:
“Cediger’in oğlu Er-kıyaz, çocuğum,
Sabah ezanında halkı topladınız, çocuğum,
Geç vakte kadar beklediniz, çocuğum,
Bunu ne için yaptın, çocuğum?”
O zaman Er-kıyaz dedi ki:
“Canım Ay-kocom,
Halkı sabah ezanında toplayışım, Kocom,
Geç vakte kadar bekleyişim, Kocom,
Burada bir çocuğum var benim, Kocom,
Ad koyacak kimse yok, Kocom!”
Ay-koco dedi ki:
“Adı olmayan çocuk bu ise, çocuğum,
Ad koyacak kimse yok ise, çocuğum,
Adını koyuvereyim, çocuğum!
Semetey’in çocuğunun
Adı Seytek olsun!” dedi.
(MD/R: 252, 253/1485 – 1510)

AĞAÇ KÜLTÜ

Dağ belini dolanıncaya kadar,
Bel boyu kızıl söğüt çıkar,

Allah senin yardımcındır.
Evin etrafını dolaşınca kadar,
Ev boyu kızıl söğüt çıkar,
Hızır yardımcındır.
(MD/R: 41/1086 – 1091)

Kavak gibi yüksek Manas
Sallanarak geliyor de!
(MD/R: 101/2245, 2246)

“Anneciğim, babacığım
İki miyim bir miyim ben?
Gece ben bir rüya gördüm,
Dehşet bir rüya idi,
Yüreğimi hoplattı!
Ay karanlığı gece idi,
Ay tepeden doğdu,
Güneş karanlığı gün idi,
Güneş tepeden doğdu!
Helal dileğim oluyor demek:
Ocak başından yüce bir
Kavak yükseliyordu!
Dallardan biri eğilip
Ayın ışığını örttü,
Başka bir dal da eğilip
Güneşin ışığını örttü!
Güneş sıcak olunca da
Gölgelenip yaşadı,
Kankey gülümseyip
Serin gölgede dolaştı!
Dallardan biri eğilip
Göğün ışığını örttü,

Ala-dağ gibi doğan Cakıp Han
Gölgesinde dolaştı!
Dallardan biri eğilip
Yeryüzünü örtüverdi!
Yeryüzü soğuduğunda
Bagdı-döölöt baybiçe
Güneşte ısınıp yaşadı!
Efendim Er Manas acep
Dirilmiş geliyor olmasın!”
(MD/R: 101/2208 – 2238)

AYIP OLDUĞUNA İNANILAN ŞEYLER

“Ey Manas’ım, aptal değil midir,
Atını metheden adam?
Fakat en büyük aptal
Karısını metheyleyen!
(MD/R: 132/1150 – 1153)

BÜYÜ BOZMA

Bir ak kısrak kestirmiş, de,
Allah’a yalvarıyor, de,
Pek çok dua ediyor, de!
Güvercin görürsen tüyünü kes!
Çok öterse kaltağın dilini kes!
Saksağan görürsen tüyünü kes!
Çok öterse kaltağın dilini kes!
Akılay’ın evinde
Efendim gelip kalsın, de.
Sarı suyu döksün, de,

Laneti hayıra çevirsin, de.

(MD/R: 158/254 – 264)

EVLİLİK

Manas Kanıkey'in evine gelince

Hiç at bağlanmamış bir ahıra

Manas atını bağladı,

Hiç kamçı takılmamış bir kapıya

Manas kamçısını taktı,

Kuş konmamış bir tüneğe

Kuş oturttu o,

Ocaktaki kazıdan

Bir parça koparıp yedi,

Çanaktaki tatlı balın

Bir parça tadına baktı,

Ballı kısrak kımızından

İçti hasretini kesti,

Otuz kumaş kaplı düğmeyi, on kemik düğmeyi

Sessiz sedasızca çözdü.

Kabartılmış döşeğe

Yanaşıp girdi yattı.

Derin uykudaki kızı

Manas sımsıkı kendine bastı.

(MD/R: 83/1260 – 1278)

FAL

Kazandaki et suyu köpürerek kaynarsa

Han baban dirilecektir!

Kara kızıl kan çıkarsa

Baban hepten ölecektir!

(MD/R: 244/1026 – 1029)

GELECEKTEN HABER ALMA

Acıbay yiğit şöyle dedi:

“Melek gibi efendime

Şimdi bir işaret geldi,

Benim aziz efendime

Bir beşaret ayan oldu!

(MD/R: 43/1195 – 1199)

Ferişteli özüme

Bir işaret ayan oldu,

Aziz efendinin şahsına

Bir işaret verdi bana!

Gece yatıp bir rüya gördüm,

Güzel bir rüya gördüm.

Rüyamı doğru yorarsan

Sana seçme mal veririm!

(MD/R: 45/1267 – 1274)

Melekli özüme

Bir işaret ayan et,

Aziz efendinin şahsına

Ayan et ayanı!

(MD/R: 47/1376 – 1379)

Ferişteli özüme

Rüyada gelen işaret

Buradakine uymadı!

(MD/R: 49/1484 – 1486)

GÖBEĞİN KESİLMESİ

Göbeğinin kesildiği yer neresi, yavrum?

İlk yıkandığım yer neresi, yavrum?

(MD/R: 55/1802, 1803)

“Hanın kızı Kanıkey,

Erkek çocuk doğurursa,

Göbeğini ben keserim,

Kirini kendim yıkarım.

(MD/R: 206/170 – 173)

GÖK VE YER

Tepemi gök çarpsın,

Göğsümü toprak çarpsın!

(MD/R: 89/1619, 1920)

Göklerin yıldız erleri,

Suların kunduz erleri

Biriniz hayatta kalsın.

(MD/R: 91/1726, 1727)

Göklerin yıldız erleri, Manas,

Suların kunduz erleri, Manas

(MD/R: 107/2532, 2533)

Bu, başı göklere değen,

Sapı toprakta köklenen

Geniş Narın’ı geçelim.

(MD/R: 118/381 – 383)

KILICI METHETME

Manas'a cevap vereyim, ey yiğit!

Kılıcı methedeyim, ey yiğit!

(MD/R: 142/1670, 1671)

Kılıcı methedeyim, ateşli can!

(MD/R: 142/1685)

KURT KÜLTÜ

Kaplan doğan Er Manas,

Kurt gözlü, hem kır sakallı,

Koşoy'a doğru yürüdü.

(MD/R: 129/995 – 997)

Yamaçtaki dağ çaylağı,

Müslümanların kurdu

(MD/R: 131/1080, 1081)

Kurt gözlü, kırca bıyıklı

Kaplan doğan Er Manas

(MD/R: 135/1293, 1294)

Kırk yeleli erkek kurt Almambet

(MD/R: 174/1059)

LANET

Manas kadına dedi ki:

Lanetli yaratık, çirkin şey!

(MD/R: 157/218, 219)

Kadın ona lanet etti.
Fakat Manas aldırmadı
(MD/R: 157/227, 228)

Sarı suyu döksün de
Laneti hayıra çevirsin.
(MD/R: 158/263, 264)

MUCİZE

Almambet atından indi.
Manas attan inmişti.
Çakanımın katılıp kalan ak memesinden
Sevincinden süt gelmişti,
Şıpır şıpır akıyordu.
Almambet hemen dedi ki:
“Annenin ak memesinden
Süt akıyor Manas Han!
Bir memesinden sen git em,
Bir memesinden ben emeyim!
Belimi sıkı bağlayayım!
Cakıp-bay’dan doğayım!
Senin kardeşin olayım!”
Almambet bir memeden emdi,
Manas öbüründen emdi!
Derken evine girdiler.
İçtiler, türkü söylediler,
Manas ile Almambet
İkisi kardeş oldular.
(MD/R: 56/1844 – 1862)

NAMUS

O zaman adamlar dediler ki:
“Yok, yok, kaybolan bulunsun,
Şerefin temizlensin!”
(MD/R: 190/1925 – 1927)

ÖLÜM

Varsın gökte yıldız batsın
Biricik Manas’ım öldü diye
(MD/R: 93/1838, 1839)

ÖLÜNÜN DİRİLMESİ

Önce ölmüş olan Manas
Dirilip Bakay’la kavuştu.
Ellerini açıp dua alsın!
Buyur denilen aşş yesin!
Tekrar dirilen Er Manas
Artık bin sene yaşasın!
(MD/R: 106/2510 – 2515)

ŞİFALI SULAR

Bu, mezarlı yeri ziyaret etmiyor,
Bu, elmalı yerde yuvarlanmıyor,
Bu, şifalı sular da gecelemiyor.
(MD/R: 17/20 – 22)

TALİH

“Şurada oturan kızımın,

Erlık talihi yoktur hiç,
İl talihi de yoktur hiç,
Alnında bahtı yoktur.
Bahtsız bir kız değil mi bu?
Ötede oturan kızımın,
Alnında mührü var,
Dilinde siğili var,
Belalı bir kız değil mi bu?
Ötede oturan kızımın,
Bak, erlik talihi var,
Onda il talihi var,
Alnında bahtı var,
Bahtlı bir kız değil mi bu?
(MD/R: 153/19 – 32)

UĞURLU VE UĞURSUZ VAKİTLER

Bu arşın boylu kan içen kul
Yıldızlara göre hareket ediyor,
Güneşe göre hareket ediyor.
(MD/R: 147/1916 – 1918)

Yılan yılı sürün git!
At yılı yaklaşınca sen,
Çık o zaman cenge git!
Huda sana yardım etmez mi?
Bu ay uğursuz bir aydır,
Söylediğimi dinle sen,
Yeni ayda ata bin sen!
(MD/R: 147/1939 – 1945)

“Hayvanlar için bu uğursuz bir gün, efendim!

Pars yılında yaşı'n yirmi beş, efendim!
Bu yıl senin doğduğun yıl, efendim!
Atlar için bu uğursuz bir yıl, efendim!
Erlere için bu uğursuz bir yıl, efendim!”
(MD/R: 156/180 – 185)

“Hayvanlar için bu uğursuz bir gün, efendim!
Pars yılında yaşı'n yirmi beş, efendim!
Bu yıl senin doğduğun yıl, efendim!
Ata binme, ay ışığı, efendim!
Ata binme, gün ışığı, efendim!
Bu ay atlara uğursuz bir ay, efendim,
Bu ay erlere uğursuz bir ay, efendim!”
(MD/R: 157/211 – 217)

Orada bir kısrak keselim, yiğitlerim,
Hayırlı günü bulup çıkarın, yiğitlerim
(MD/R: 183/1528, 1529)

Sana uğursuz bir gün doğsun!
(MD/R: 233/428)

UĞURLU SAYILAR

Uzaktan gelen
Kırk yiğide baskın çıkan
(MD/R: 39/946, 947)

Acıbay yerinden kalktı,
Dokuz defa eğildi.
Han Manas'ın yanına
Gidip Acıbay oturdu.

(MD/R: 47/1368 – 1371)

Başta Ak-kula olmak üzere

Dokuz iyi at getirin!

(MD/R: 54/1718, 1719)

Kara Han'ın oğluna,

Kaplan doğan Almambet'e

Dokuz atı getirin!

(MD/R: 54/1754 – 1757)

Kemege'nin başına,

Kırk tane kazık çaktırdı,

Kırk ata ödül verdi.

(MD/R: 56/1828 – 1830)

Yedi sene yol yürüyeyim!

Ter kokan Coloy'u ben

Varıp onu alayım,

Yetmiş tane at öldürüp

Kan kokan Coloy'u ben

Varıp onu alayım!

(MD/R: 66/395 – 400)

Kırk yeveli erkek kurt sanki!

(MD/R: 84/1347)

Kırk yiğit gece ata bindi,

(MD/R: 86/1419)

Allah kırk yiğidin hepsini alıp da

Kırk yiğidin en fenası

Serek ile Şu Sırgak'ı
Nasıl diri bıraktı?
(MD/R: 91, 92/1735 – 1738)

Manas'ın canı uçmuŐtu,
Asıl evine gitmişti.
Ak saray gibi bir bina yaptılar,
Dokuz gün orada kaldılar,
Doksan kısrak kestiler,
Altı gün orada kaldılar,
Altmış kısrak kestirip
Dokuz kat da altın kumaş
Bulup halka daŐıttılar.
(MD/R: 93/1790 – 1799)

Kırk yiğit ile görüŐüp
Cins ata binip onu zorlayalım!
(MD/R: 97/2007, 2008)

Kırk yiğidi gzn görür.
(MD/R: 97/2016)

Manas'ım ölüp gidince
Kırk yiğit benden ayrıldı!
(MD/R: 102/2302, 2303)

Kırk yiğidin gönlünde
Manas hala yaşıyor mu?
(MD/R: 103/2336, 2337)

Manas'ın dirilmesi gerçek ise,
Dokuz koyun alayım!

Dokuz inek alayım!
Dokuz deve alayım!
Dokuz at alayım!
Kırk yiğidin her birine,
Dilek kıl deyip vereyim!
(MD/R: 106/2493 – 2500)

Ak direkte kızıl tuğ
Ak mızrağa kakmışım ben,
Kırk yiğide baş olmuşum,
Has atıma binmişim ben.
(MD/R: 107/2560 – 2563)

Dokuz deve aldırđı,
Dokuz da inek aldırđı,
Kırk yiğit kırkı da dokuzar tane getirdi,
Bu dokuzu kestirip,
Bütün açları doyurdu.
(MD/R: 108/2627 – 2631)

Dokuz kardeşin en genci,
Tanrının bu sevgilisi
(MD/R: 112/90, 91)

Tam yedi yarış kazanmış
Şu dağ gibi al at kimin ki?
Yerin dibine inerek
Yedi gün orada yaşayan,
Koşmaktan kupkuru olan
(MD/R: 124/696 – 700)

Geniş Kulca'ya gelince

Kırk ödül almıştı o!
(MD/R: 125/743, 744)

Arkasına bakarsan
Kırk kişinin tozu var.
(MD/R: 128/905, 906)

Ey dokuz oğlun en genci!
(MD/R: 130/1034)

Her zaman çığlıkla giren
Kırkların başı, Kırğınım,
(MD/R: 159/322, 323)

Közkaman'ın çocuklarını
Kırk yiğidin her biri misafir çağırdı!
(MD/R: 176/1189, 1190)

Korcon-boz'a bindi,
Kırk yiğidin yanına gitti.
(MD/R: 177/1226, 1227)

Kırk yiğitten haberi duyar diye,
Geri döndü Çagalday.
(MD/R: 177/1231, 1232)

Hemen fırlayıp gidince o,
Kırk yiğit toplandı,
Kırk yiğit gidip kıstırdı,
Varıp bastırdı.
(MD/R: 177/1233 – 1236)

Kaburgamda kırk yaram var.
(MD/R: 196/2211)

Yedi günde oraya git sen,
Yedi günde geri gel!
Oraya varış yedi gün,
Beri geliş yedi gün!
(MD/R: 235/531 – 534)

Yedi günden fazla kalırsan,
Beni yiyen karga sana yaraşmaz.
(MD/R: 235/542, 543)

Çok kuvvetli Kök-çebîç'i
Yedi gün koşturdu.
Yedi gün sonra
Atın arkası yara oldu
(MD/R: 235/576 – 579)

Evden dönüp geldiğimde
Dokuz at çobanı hep birden,
Yolumu gözleyecekler
(MD/R: 258/1781 – 1783)

Dokuz at çobanı hep birden,
Dokuzu birden gelip saldırdı.
(MD/R: 258/1802, 1803)

Dokuz at çobanı hep birden,
Vurup yere yıktı!
(MD/R: 258/1809, 1810)

YARDIMCI RUHLAR

Şerefin duruyor başında,
Ervahın duruyor yanında!
Ervahın yardımcın olsun!

Meleklerin yardımcın olsun!
(MD/R: 28/398 – 401)

Melekler yardımcın olsun!
Ervahın yardımcın olsun!
(MD/R: 28/404, 405)

Tendeki canım, biricik dostum,
Ağzımdaki dilim, biricik dostum,
Melekler yardımcın olsun!
(MD/R: 28/409 – 411)

Kökçö'nün meleği aciz kaldı.
Manas'ın ervahı
Ağzına girdi,
Manas nidasıyla haykırdı.
(MD/R: 29/425 – 428)

Şimdi Almambet gidince,
Kapıdan çıkınca gördüm ki
Hayvanların meleği
Hep canların meleği
Çıkmiş arkasından gidiyor.
(MD/R: 41/1073 – 1077)

Ferişteli özüme

Rüyada gelen işaret
Buradakine uymadı!
(MD/R: 49/1484 – 1486)

5. 18. Alpamış Destanı

5. 18. 1. Destanın Özeti

Bayböri adında zengin bir bey vardır. Yaşı epeyce ilerlemesine rağmen henüz bir çocuğu olmamıştır. Bu zenginliğin başkalarına kalmasından korkmaktadır. Ayrıca neslinin devam etmesini istemektedir. Sürekli Allah'a dua eder, bir erkek evlat ister. Bir türlü çocukları olmaz. Kendisi gibi çocuğu olmayan kardeşi Baysarı ile beraber türbeleri ziyaret etmek üzere bir gün şehri terk ederler. Uzun süre ziyaretlerde bulunur, adaklar adarlar. Hediyeler götürürler. Bir işaret beklerler. Sonunda duaları kabul olur. Bayböri'nin bir oğlu ile bir kızı, Baysarı'nın ise bir kızı olur.

Bayböri oğlunun adını Hekimbek, kızının adını ise Kaldırğaçay koyar. Baysarı ise kızının adını Berçinay koyar. Hekimbek ile Berçinay'ı beşik kertmesi yaparlar. Aradan yıllar geçer. Hekimbek yedi yaşına geldiğinde adını Alpamış koyarlar. Bu arada Bayböri bir erkek evlada sahip olduğu için kardeşi Baysarı'dan haraç ister. Buna kızan Baysarı beyliği altındaki halkla beraber Kalmakların yurduna göçer. Yaşamlarını orada sürdürürler.

Berçinay'ın güzelliği Kalmak ülkesinde dillere destan olmuştur. Kalmak beyleri bir bir onu istemeye gelirler. Berçinay Alpamış'la nişanlı olduğu için bunları reddeder. Onlardan kırk gün süre ister ve Alpamış'a haber yollar. Alpamış kırkıncı günün sonunda yetişir ve Kalmak beylerini alt ederek Berçinay'ı halkıyla beraber Özbek yurduna geri götürür. Sadece amcası Sarıbay inadından dolayı Kalmak yurdunda kalır. Sarıbay daha sonra Kalmakların elinden çeşitli zulümler görür. Alpamış amcasını kurtarmak üzere Kalmak yurduna sefere çıkar. Ancak hain bir oyun sonucu zindana düşer. Yedi yıl zindanda kalır. Onun zindanda kaldığı yıllarda üvey kardeşi başa geçer ve halkına zulmeder. Herkesin kendisinden ümidi kestiği bir anda, tam da

üvey kardeşi Berçınay'la zorla evleneceği sırada zindandan kurtulur ve geri döner.
Tekrar halkının başına geçer.

5. 18. 2. Alpamış Destanında İnanç Motifleri

AHİRET

Ahret isteyen, iman dilermiş,
(AD/FY: 26)

ALLAH

Allah bize vermezse, nereden buluruz çocuğu?
(AD/FY: 26)

Allah'ın yarattığı aslanı ben isem, bir eksik kırk günden beri bir ayağım ile durup
sizler için araya girip, halk edici Hâlik'ten çocuk diliyorum.
(AD/FY: 26)

Allah diyeyim, yaratana ağlayayım
(AD/FY: 30)

Allah deyip, Allah'a ağlayalım,
Rahman ve rahimden dilek dileyelim,
Âmin derse melekler.
(AD/FY: 30)

Allah diyelim, Allah'a ağlayalım
(AD/FY: 32)

Önce Allah, sonra peygamber yardım ederse

(AD/FY: 34)

Bu ahımı tek Allah'a ulaştırıp,
Gurbet ellerde ömrümü geçirip,
Ağabeyim bu hale koydu zulmedip

(AD/FY: 34)

Yaratıcı Rahmandan dilek dileyelim,
Âmin derse melekler,
Nereye göçersen biz de birlikte gidelim

(AD/FY: 36)

Yalvarıp Allah'a bıraktı işini

(AD/FY: 37)

Allah'tır kullarını koruyan

(AD/FY: 39)

Önce Allah, sonra peygamber yardım ederse,
Gönlünü karartma yavrucuğum.

(AD/FY: 39)

Allah korusun kulunu sağ salim,
Durup düşün, iyi yola gidiyorum

(AD/FY: 55)

Allah gidersin derdini, sıkıntını

(AD/FY: 69)

Allah'ın emrine razı oluruz.

(AD/FY: 71)

Önce Allah, sonra nebi olsa yar,
Gurbetçiyiz bu ilde küçük düştük
(AD/FY: 84)

Kulum desin, acısın bana Allah
(AD/FY: 86)

Allah'ım affetsin yaptığım hatayı,
Üzdüm Baysarı gibi babamı
(AD/FY: 86)

Müminleri kulum desin bir Allah
(AD/FY: 92)

Allah yaptığın hatayı bağışlasın,
Üzüp gitme benim gibi babanı
(AD/FY: 95)

Gözde bil bu cins atını,
Binsen Allah'ım ulaştırır menziline
(AD/FY: 103)

Allah'ın yaptığı işe kul hayrandır
(AD/FY: 104)

Seni emanet ediyorum büyük Allah'a,
Sağ salim gidip gelin, bey ağa.
Allah korusun kulunu sağlam,
Yalnız fakir kuluna Allah olur mihriban
(AD/FY: 105)

Niyazımla Rabbime başvurdum,

Git sütkardeşim, seni Allah'a emanet ettim.

(AD/FY: 106)

Allah'ım korusun kulunu,
Garip kuluna Tanrım olsun mihriban

(AD/FY: 112, 113)

Bir Allah'a ulaşır onun inlemesi

(AD/FY: 118)

Her sözümde Allah'a şükranım var.

(AD/FY: 118)

Yaptığın işi Allah kabul etti mi?

(AD/FY: 118)

İyi insan razı olur Allah'ın yaptığı işe.

(AD/FY: 119)

Merhamet etti Cenab-ı Allah

(AD/FY: 121)

Allah'a şükür iyi bir düşünüşmüşsün.

(AD/FY: 123)

Gönlümü Allah açtı, müslüman oldum. Kırk ruh ile resul peygamber akrabamı
düşümde gösterip, seninle dost yaptı. O sebepten biliyorum.

(AD/FY: 131)

Allah bir, resul gerçek, diye söylersen,

Anahtar şu: açar cenneti rizvan,

İmanla yoldaş olup gitsen dünyadan,

Hizmet eder sana meleklerle gılman.

(AD/FY: 133)

Allah'a inanmayan kâfir olur.

(AD/FY: 135)

Allah deyip ağlayım her gün,
Ömrüm geçsin İslam Dini'yle

(AD/FY: 139)

Allah deyip ağladım, ben de çaresiz,
Beyimin ölüsü oldu sahipsiz.

(AD/FY: 141)

Gariplikte Hakk'a figan ederim

(AD/FY: 152)

İşimi havale ettim büyük Allah'a
Önce Allah, sonra nebi olsa yar,
On iki imam ruh olsa medetkâr,
İnşallah yarıştan gelir, Bayçibar.

(AD/FY: 161)

Allah yardım ederse, her iş yapılır.

(AD/FY: 161)

Allah'ın emrine kul razı olur.

(AD/FY: 163)

Âmin derse melekler,
Yaradan Allah'tan dilek dileyelim

(AD/FY: 168)

Rabbim dedi, yayı çekti,

Oku nişana sapladı

(AD/FY: 190)

Allah'tan gelen işe boyun eğdirdi

(AD/FY: 199)

Kudretli Hak'tan fermansız iş olmaz.

(AD/FY: 226)

Allah verirse çok kazanç sağlarım.

(AD/FY: 241)

Su ile yeri yaratan Rahman,

Şimdi benden geçti bu devran.

(AD/FY: 274)

Allah beni bu zindandan kurtarırsa,

Keserim Kalmak Şah'ın başını.

(AD/FY: 296)

Allah versin herkese derman

(AD/FY: 263)

Katından güç mü verdi Allah?

(AD/FY: 432)

ÂMİN

Allah deyip, Allah'a ağlayalım,
Rahman ve rahimden dilek dileyelim,
Âmin derse melekler.

(AD/FY: 30)

Yaratıcı Rahmandan dilek dileyelim,
Âmin derse melekler,
Nereye göçersen biz de birlikte gidelim

(AD/FY: 36)

Âmin derse melekler,
Yaradan Allah'tan dilek dileyelim

(AD/FY: 168)

BAŞÖRTÜSÜ

Başörtüsünü toynağına koydu,
Çivileri dişleyip çekip çıkardı.

(AD/FY: 188)

Başında ateşten eşarbi,
Ay gibi parlar yüzü

(AD/FY: 268)

BEDDUA

Açılmadan gülün solsun,
Lanet şeytan boynun altında kalsın!

(AD/FY: 129)

Kadınlar Kultay'dan geri kaldı,
Yetişemeyip kadınlar beddua etti.
(AD/FY: 402, 403)

BESMELE

Bey Alpamış bugün yapar erlik,
Bismillah deyip attı atın üstüne
(AD/FY: 104)

Kullanır balta bıçkıyı ustalar,
Bismillah deyip attı atın üstüne
(AD/FY: 104)

Hiç olmazsa kalmaz rahvan yürüyüşten,
Bismillah deyip, çekti atın belinden
(AD/FY: 104)

BİD'AT

Baybörü'den bize görevli gelmiş,
Zekât deyip bir bid'at yapmış
(AD/FY: 31)

CENNET

Aslım adam dersem cennet gilmanı,
Doğan pençelim, neredesin?
(AD/FY: 125)

Allah bir, resul gerçek, diye söylersen,
Anahtar şu: açar cenneti rizvan,

İmanla yoldaş olup gitsen dünyadan,
Hizmet eder sana melekle gilman.
(AD/FY: 133)

CEHENNEM

Kâfir olursan, gideceğin yer cehennem
(AD/FY: 133)

Dökülür Kalmak'in kanı,
Cehenneme gider canı,
Dönüp, gelen ahmaklar!
(AD/FY: 214)

CİHAD

Kelime- i şehadet gelir müslümanın diline,
Delikanlı baş verir dinin yoluna
(AD/FY: 33)

İzin almadan giden,
Din yolunda çaba gösteren,
Kendini yurdunu yâd eden,
Kalmak yurdunu bozlatan,
Düşmanlarını ağlatan,
Hekimbek hakanın geldi.
(AD/FY: 224)

Kelime- i şehadet gelir müslümanın diline,
Yiğit başını verir dinin yoluna
(AD/FY: 466)

DERVİŞ

Buradan gitseniz, halkı toplayıp, sofru düzüp düğün-eğlenceler yapsanız, düğüne

derviş olarak gelip, çocuklarının adını kendim koyup gelirim."

(AD/FY: 26)

Beylerin aklına geldi: Bahçede "Derviş olup kendim adını koyacağım", diyen sesi hatırladılar. O zaman gördüler ki, nurlu bir derviş, mutlu bir şekilde, dervişler gibi topluluğa doğru gelmekte. Halk da gördü: Gül yüzlü, şirin sözlü, siyasetli kişi derviş olup geliyor. Diğer kişilere bu dervişin durumu aydın değil.

(AD/FY: 27)

DİN

Kelime- i şehadet gelir müslümanın diline,

Delikanlı baş verir dinin yoluna

(AD/FY: 33)

Karacan: "Bindiğim atı böyleyse dini hakiki" deyip Kelimeyi Şahadet getirdi.

(AD/FY: 139)

Allah deyip ağlayım her gün,

Ömrüm geçsin İslam Dini'yle

(AD/FY: 139)

DİN BÜYÜKLERİ

Kurban olayım. Hoca Hafız Şirazi,

Günahkâr kulunum, Rahman, razı ol,

Ümit edip ağladım Hz. Nur'dan,

Acı çeken kartalı kurtarın ağdan,

Önce Allah'tan sonra da Pir'den,
İmdat ümit eder Ali adlı arslandan.
Kartalın kanadı olmasın sakat,
Belaya sabreden Hz. Eyüp,
Seher vakti geçen üç yüz altmış kayıp,
Kem kulun maksadın diler hüznüle.
Ne iş gelsin aciz kulunun elinden,
Medet diliyorum Hz. Ali'den,
Ümid ettim Gavsul A'zam veliden
Adın Rahman, şeytan döner yolundan.
Hâliksin, Kerimsin, kahrından kurtar,
Günahkâr kulunu amacına ulaştır,
Kurban olayım Hoca Kabil, Ekber,
Semerkand velînin yazlığı derler,
Şahizinde, Erdaniyar, peygamber,
Hocayı Zümreti, Hocayı Ahrar,
Baba, tek pirsiniz Erhoca mezar.
Bu sözleri söyleyerek ağlar Karacan,
Bayçibar'ım burada kaldı,
Üzüntüyle bağlanan Bayçibar idi,
Bey Alpamış kendi yurdunda el veren,
Recep hoca adlı piri vardı.
Felek titrer Karacan'ın feryadına,
Kul razı olur Allah'ın yaptığı işe,
Babahan'da ağlarken Karacan
Pîr Recep Hoca ruhu geldi karşına.
(AD/FY: 172)

DİNDEN ÇIKMA

Bu Kalmaklar tekrar dinden çıkar
(AD/FY: 366)

Dinden dönüp, beni bunlar öldürür

(AD/FY: 367)

DÖRT HALİFE

Bu düşünüyü küçümseme,
Kible tarafından ay doğup geldiyse,
Ay değildir, o Resulullah peygamber,
Aydın çevresinde dört tane parlak yıldız varsa,
Yıldız değil, dört halife mukarrer.

(AD/FY: 122)

DUA

Bu yerde oturan kişiler: “beylere Allah vermiş, pirin duasını almış.” diye konuştular.

(AD/FY: 28)

Duasını okuduktan sonra, misafirleri yola çıkardı

(AD/FY: 63)

On kişiyi görevlendirdi, mektubunu verdi, atları eğerleyip, iyi yolculuklar dileyip,
dua edip, bir söz söyledi.

(AD/FY: 85)

Bey amcama haberimi yetirin,
Büyük-küçük dua edin hepiniz.

(AD/FY: 86)

Bu sözü söyleyip Berçin dua edecek,
Ulu-büyük hepsi toplanıp gelecek,
El açıp bunlara dua etti,

Elçi olup Kongırat ele yöneldi.

(AD/FY: 87)

Dua edip kalmıştı

Baysarı'nın çaresiz çocuğu.

(AD/FY: 89)

İçten dua ettim bu zaman

(AD/FY: 105)

Niyazımla Rabbime başvurdum,

Git sütkardeşim, seni Allah'a emanet ettim.

(AD/FY: 106)

Bazıları yardım edip,

Burada kalın diye dua etti

(AD/FY: 107)

Benim gibi kız kardeşin dua edip durur

(AD/FY: 108)

El kaldırıp, dua edin kızlar

(AD/FY: 139)

El kaldırıp, dua edip durdu.

(AD/FY: 141)

Halis dua et ey baba,

Ben gidersem üzülme baba

(AD/FY: 251)

DÜNYANIN FANİLİĞİ

Neler görüp geçirdi fani dünyada
(AD/FY: 395)

Neler görüp geçirdi fani dünyada
(AD/FY: 476)

ECEL

Eceli gelse fincanını doldurur,
Öğütü bilirse hemen öldürür,
Her ne derse kendindedir idare
(AD/FY: 33)

Baybörü ölüp, malı sana kaldı mı,
Yoksa ana kuzusu, eceline mi susadın?
(AD/FY: 98)

Ölüm sırası tektir şaha, fakire
(AD/FY: 108)

Ecelli sürünen değer yılanı,
İnden çıkıp kediyle oynar,
Ecel yaklaşmışsa fareye.
(AD/FY: 126)

Ecel gelse, sallanır tende can
(AD/FY: 133)

Hazan olup, bahçenin gülü solmuştur,
Ecel gelip, vadesi dolmuştur,

Beni arayan, amcanın oğlu ölmüştür
(AD/FY: 141)

Bu Kalmaklar öürler,
Ecel sürüp gelirler,
Biri değil, yazıktır,
Hepsi ahmak olurlar.
(AD/FY: 213)

Eceli gelip hayatı sona erdi mi?
(AD/FY: 219)

EVLİYA

Bayçibar ile Karacan evliyaları yardıma çağırıp, şu sözü söyledi.
(AD/FY: 171)

GILMAN

Aslım adam dersem cennet gilmanı,
Doğan pençelim, neredesin?
(AD/FY: 125)

Allah bir, resul gerçek, diye söylersen,
Anahtar şu: açar cenneti rizvan,
İmanla yoldaş olup gitsen dünyadan,
Hizmet eder sana melekle gilman.
(AD/FY: 133)

GIYBET

Kim gülerek konuşsa onu seversin,

Halk içinde laf taşıyıcı olursun
(AD/FY: 133)

GÜNAH

Boşu boşuna azap veriyorsun,
Ne günah işlediğimi bilmiyorum.
Bu kadar siyaset yapmayın cellatlar,
Gurbetçi zenginmiş hangi günahlar?
Bu sözleri söyleyen ünlü Baysarı,
Günahımı anlatın bana cellatlar!
(AD/FY: 50)

GÜNAHKÂR

Sürüsünü alıp sizlere vereyim,
Günahkâr diye ben zindana atayım.
(AD/FY: 47)

Benden izinsiz buraya gelmiş,
İzinsiz gelmiş, günahkâr olmuş
(AD/FY: 48)

Günahkâra zulüm etmek lazımdır.
(AD/FY: 48)

Cahil gönlüm her hayale kapıldı,
Günahkâr olduğumu şimdi anladım.
(AD/FY: 51)

HARAM

Batsın Hekimbey mulla olmuş,
Zekâtsiz malları haram saymış.
(AD/FY: 30)

HELAL

Atı birinci olan alır, helali olsun.
(AD/FY: 154)

Büyük küçük halka bakar,
Helal süt veren annesini görür.
(AD/FY: 415)

Helal süt veren anası,
Yoluna çık, Alpamış geldi.
(AD/FY: 462)

HAYIRDA BULUNMA

O zaman büyük-küçükler gelip, beylerin ağzından 'toy' yapalım', dediğini duyup,
toy'un gerektirdiği her şeyi hazırlayıp, birçok inek kestirip, yemekler yaptırıp,
fakirleri, çaresizleri doyurup, böyle on altı soy Kongırat'ın erkeklerinden bekârların
düğününü yapıp, herkesi toplayıp, kırk gün kırk gece düğün yaptı.
(AD/FY: 27)

HİKMET

Allah'ın hikmeti, beyin yazdığı mektup yere düştü.
(AD/FY: 288)

HURİ

Cemali peri, huri kadar var.

(AD/FY: 268)

Dişi mücevher, inci gibi,

Cennetteki huri gibi

(AD/FY: 268)

İHLÂS

Halis dua et ey baba,

Ben gidersem üzölme baba

(AD/FY: 251)

İMAN

Ahiret isteyen, iman dilermiş,

(AD/FY: 26)

Gittiğin yeri rahatsız edeceksin,

Kötüysen, sen imansız öölürsün

(AD/FY: 55)

Karacan'ı bana güçlü gösteriyorsun,

Kendin aciz, imansız yaşlı, öleceksin.

(AD/FY: 63)

İmanla yoldaş olup gitsen dünyadan,

Hizmet eder sana meleklerle gılman.

(AD/FY: 133)

Sen benim dostumu düşman bilirsin,
Böyle olsa sen imansız ölürsün
(AD/FY: 136)

İNŞALLAH

İnşallah kızının başı boştur.
(AD/FY: 59)

İşimi havale ettim büyük Allah'a
Önce Allah, sonra nebi olsa yar,
On iki imam ruh olsa medetkâr,
İnşallah yarıştan gelir, Bayçibar.
(AD/FY: 161)

El ve yurdun selamet olur inşallah
(AD/FY: 368)

İSLAM

Misafir oldum senin gibi birisine,
Ayak kaldırdın İslam töresine
(AD/FY: 62)

Allah deyip ağlayım her gün,
Ömrüm geçsin İslam Dini'yle
(AD/FY: 139)

Ömrümü geçireyim İslam elinde.
(AD/FY: 219)

İTİKAT

Ne olursa olsun pire et itikat

(AD/FY: 440)

KADER

Kökkamış'tan zenginler çıkıp gidiyorlar,

Ne kısmet yazıldıysa görecekler.

(AD/FY: 42)

Ağlayayım eğer bir çare bulursa

Kaderimdir bana her ne olursa

(AD/FY: 71)

Bedbahtlara nasıl cevap vereyim,

Ezel yazılan ezeli takdirimi göreyim.

(AD/FY: 77)

Bir yılkı ver, dede binip gideyim,

Takdirimde ne varmış göreyim.

(AD/FY: 98)

Kaderde varsa bir gün devran sürer,

Takdire hak verirse, iyi olur,

Allah'ın emrine kul razı olur.

(AD/FY: 163)

Güçlü çıkarsam kaderime inanırım

(AD/FY: 195)

Allah'ın ettiğine razı olur,

Kaderine kul boyun eğer.

(AD/FY: 447)

KÂFİR

Kâfir misin, yoksa müslüman mısın?

(AD/FY: 132)

Kâfir olursan, gideceğin yer cehennem

(AD/FY: 133)

Allah'a inanmayan kâfir olur.

(AD/FY: 135)

KEFEN

Meydanda candan geçerim,

Kefenlerini biçerim,

Kılıcımdan kanlar saçarım.

(AD/FY: 215)

KELİME- İ ŞEHADET

Kelime- i şehadet gelir müslümanın diline,

Delikanlı baş verir dinin yoluna

(AD/FY: 33)

Şehadet kelimesi gelir müslümanın diline,

Fedakârca baş verir dinin yoluna

(AD/FY: 41)

Kelime- i şehadet Müslüman diline,

Bizler kaldık ayrılığın içinde.
Yabancıyız işte Kalmak elinde
(AD/FY: 83)

Kelime-i Şahadet getirip hemen ol müslüman.
(AD/FY: 133)

Senin gibi dil bilmeyen Kalmak'a,
Kelime-i Şahadet getir Karacan,
Sonra atım uçar gökyüzüne,
Boşyere atıma haksızlık yapma,
Ata sinirli kamçı vurma,
Kendini harab edip durma,
Kelime-i Şahadet getirin, alı devirme
Bu atım iyidir, kötü bilme,
Sen de şimdi hayalini kırma,
Gidiverin dünürlükten kalma.
(AD/FY: 138)

Karacan: "Bindiğim atı böyleyse dini hakiki" deyip Kelimeyi Şahadet getirdi.
(AD/FY: 139)

KIBLE

Sana duam kiblegâhım
Kultay amca, hoşça kal.
(AD/FY: 106)

Kible tarafında bir ay doğup geldi
(AD/FY: 121)

KIYAMET GÜNÜ

Sağlam toynaklı maral bellidir,
Kıyamet gününde iyi halde,
Çok değerliymiş Özbek'in atı.
(AD/FY: 149)

Kıyamet gününü getirelim,
Her şeyini geri alalım.
(AD/FY: 216)

KUL

Kulum desin, acısın bana Allah
(AD/FY: 86)

Mümin kula Tanrım olur mihriban
(AD/FY: 133)

Allah'ın emrine kul razı olur.
(AD/FY: 163)

KUR'AN

Yüreğinde vardır bir derdin,
Heybende belki Kur'an-ı Kerim.
(AD/FY: 125)

KUTSAL YERLER

Yeryüzünü kapladıysa ejderha,
Mekke'den maşrıka yayılmış aydınlık,

Bu düşü gören senin gibi kalem kaşlı,
Korktuğundan uykudan kaldırsan başını,
Gelmekteyse mest deve ve ejderha,
Medine’de otuz üç bin sahabe,
(AD/FY: 122)

MAHŞER

Mahşer günü ne cevap vereceksin
(AD/FY: 286)

MEHİR

Belki burada oturan büyük-küçüklerin de mehri eskisinden iyi oldu. İşte böyle yapıp,
beylerin düğünleri de bitti.
(AD/FY: 28)

MELEK

Allah deyip, Allah’a ağlayalım,
Rahman ve rahimden dilek dileyelim,
Âmin derse melekler.
(AD/FY: 31)

Yaratıcı Rahmandan dilek dileyelim,
Âmin derse melekler,
Nereye göçersen biz de birlikte gidelim
(AD/FY: 36)

Havadaki ervah, gökteki melekler,
Bir gecelik yer istiyorum sizden
(AD/FY: 111)

Bildim Kongıratlı olduğunu,
Melek gibi görünüşünü,
Yem yiyen atını
Ben birine benzettim.
(AD/FY: 128)

Allah bir, resul gerçek, diye söylersen,
Anahtar şu: açar cenneti rizvan,
İmanla yoldaş olup gitsen dünyadan,
Hizmet eder sana meleklerle gılman.
(AD/FY: 133)

Âmin derse melekler,
Yaradan Allah'tan dilek dileyelim
(AD/FY: 168)

MEZAR

Işığın çıktığı yere gitti. Gitse ki, eski bir mezarmış. Burası ruhların yeriydi.
Hekimbek ruhların mezarı olduğunu bilmedi.
(AD/FY: 111)

‘Geç kalan mezarda yatıyor’ denen bir inanış var. Burada yatsam mı acaba, yoksa
buradan gitsem mi?
(AD/FY: 111)

Ben Baysin-Kongırat hâkimiyim,
Esselamü Aleyküm ey mezar ehli
(AD/FY: 111)

Mezar ehli size söyleyecek sözüm var,

Hâkim olarak kendi yurdumu yönetiyorum

(AD/FY: 112)

Hem atına, hem dostuna öldü de,

Tek başına mezar olup orada kaldı de.

(AD/FY: 159)

MİNARE

Semer kand'ın minaresi gibi dik olup, ayakları atının belinde sallanıp, on üç adamını yanına alıp, Karacan'ın nişanlısına doğru gidiyor.

(AD/FY: 66)

Semer kand'ın minaresi gibi diklemesine gelen güçlü bir Kalmak.

(AD/FY: 67)

MÜ'MİN

Müminleri kulum desin bir Allah

(AD/FY: 92)

Mümin kula Tanrım olur mihriban

(AD/FY: 133)

Mümin kula Tanrım olsun mihriban

(AD/FY: 191)

Bu yaydan otlar ayrıldı,

Bakan müminler üzüldü.

(AD/FY: 441)

MÜRİD

Şeyh gelirse karşılar müridi,
Hatun değil midir erin veziri?!
(AD/FY: 38)

Bu çocuk müridimizdir, bugün sizlere misafir olsun.
(AD/FY: 113)

MÜSLÜMAN

Kelime- i şهادet gelir müslümanın diline,
Delikanlı baş verir dinin yoluna
(AD/FY: 33)

Şهادet kelimesi gelir müslümanın diline,
Fedakârca baş verir dinin yoluna
(AD/FY: 41)

Kâfir misin, yoksa müslüman mısın
(AD/FY: 132)

MÜSLÜMAN OLMA

Meğer kırk ruh ile resul peygamber beni Müslüman yapıp, arkadaşımı düşümde
ruhuma gösterip, beni dost yaptı.
(AD/FY: 124)

Karacan müslüman olmuştu.
(AD/FY: 126)

Gönlümü Allah açtı, müslüman oldum. Kırk ruh ile resul peygamber akrabamı düşümde gösterip, seninle dost yaptı. O sebepten biliyorum.

(AD/FY: 131)

Kelime-i Şehadet getirip hemen ol müslüman.

(AD/FY: 133)

Karacan'da temiz gönüllü bir müslüman olup, dünürlüğe yola çıktı.

(AD/FY: 139)

NAMAZ

Deminki düş gören Karacan Kalmak namaz vaktinde yattığı yerinden bir şey söyledi.

(AD/FY: 124)

Namaz vakti çadırına girdi

(AD/FY: 165)

Namaz vakti sabah oldu,

Ortaya toplanıp, gidenler geri geldi.

(AD/FY: 194)

Akşam namaz vakti oldu.

(AD/FY: 266)

NEBİ

Önce Allah, sonra nebi olsa yar,

Gurbetçiyiz bu ilde küçük düştük

(AD/FY: 84)

İşimi havale ettim büyük Allah'a

Önce Allah, sonra nebi olsa yar,
On iki imam ruh olsa medetkâr,
İnşallah yarıştan gelir, Bayçibar.
(AD/FY: 161)

NIKÂH

Nikâh kıyan hoca, vekillerinden sorup, bunlar da şahitlere bir şeyler alıp. hoca dua edip niyaz kılıp okuyup, nikâhı kıydı. Hocanın söylediği sözü vekiller de kabul edip döndü. Hakimbeyden de bir şeyler istedi, şartlar ileri sürdü, bunları kabul etti. Herkes evine döndü.
(AD/FY: 200)

ON İKİ İMAM

Nereye gitsen Şahımerdan yar olsun,
On iki imam, kırk Çiltan medetkar olsun
(AD/FY: 105)

İşimi havale ettim büyük Allah'a
Önce Allah, sonra nebi olsa yar,
On iki imam ruh olsa medetkâr,
İnşallah yarıştan gelir, Bayçibar.
(AD/FY: 161)

ÖLÜM

Nereye gidersen birlikte gideriz,
Ta ölene kadar sizinle birlikte oluruz.
(AD/FY: 35)

Çiftçiler seni talan ederler,

Malından ayrılıp kendin öleceksin,
Bu yaptığın işle böyle cevap alırsın,
Çocuklarını görmeden garip kalırsın
(AD/FY: 51)

Gittiğin yeri rahatsız edeceksin,
Kötüysen, sen imansız ölürsün
(AD/FY: 55)

Karacan'ı bana güçlü gösteriyorsun,
Kendin aciz, imansız yaşlı, öleceksin.
(AD/FY: 63)

Baybörü ölüp, malı sana kaldı mı,
Yoksa ana kuzusu, eceline mi susadın?
(AD/FY: 98)

Hazan olup, bahçenin gülü solmuştur,
Ecel gelip, vadesi dolmuştur,
Beni arayan, amcanın oğlu ölmüştür
(AD/FY: 141)

Hem atına, hem dostuna öldü de,
Tek başına mezar olup orada kaldı de.
(AD/FY: 159)

Kimin günü biterse burada ölür.
(AD/FY: 196)

PEYGAMBERLER

Önce Allah, sonra peygamber yardım ederse,

Gönlünü karartma yavrucuğum.

(AD/FY: 39)

Gözüne göründü resul peygamber

Bu sözleri resul peygamber söyledi

(AD/FY: 121)

Kible tarafından ay doğup geldiyse,

Ay değildir, o Resulullah peygamber

(AD/FY: 122)

Gönlümü Allah açtı, müslüman oldum. Kırk ruh ile resul peygamber akrabamı
düşümde gösterip, benimle dost yaptı. O sebepten biliyorum.

(AD/FY: 131)

Herkesin atası Hz. Âdem,

Peygamberlik oldu ona müselleme,

İbrahim, İsmail, Mekke muazzam,

Din iman ışığı İmamı Azam.

Muhammed'e ümmet, Hak'ka müselleme.

(AD/FY: 171)

Bir fayda görmedim, oldum da pişman,

Kurtulmadım Yusuf gibi zindandan.

(AD/FY: 280)

RAHMET

Hazan olup güller solduğunda,

Rahmet nehri taşar olduğunda

(AD/FY: 121)

RESUL

O gece tam seher olduğunda,
Allah'ın resulünü gördü düşünde
(AD/FY: 120)

Gözüne göründü resul peygamber
Bu sözleri resul peygamber söyledi
(AD/FY: 121)

Kible tarafından ay doğup geldiyse,
Ay değildir, o Resulullah peygamber
(AD/FY: 122)

Allah bir, resul gerçek, diye söylersen,
Anahtar şu: açar cenneti rizvan,
İmanla yoldaş olup gitsen dünyadan,
Hizmet eder sana meleklerle gilman.
(AD/FY: 133)

RIZIK

Yalancı dünyadan rızıkım kesildi,
Gözümde yaş akıp, bağrım ezildi.
(AD/FY: 174)

Yedi yıl bu yurttan rızıkım kesildi.
(AD/FY: 371)

RUH

Işığın çıktığı yere gitti. Gitse ki, eski bir mezarmış. Burası ruhların yeri.
Hekimbek ruhların mezarı olduğunu bilmedi.

(AD/FY: 111)

Havadaki ervah, gökteki melekler,
Bir gecelik yer istiyorum sizden

(AD/FY: 111)

Meğer kırk ruh ile resul peygamber beni Müslüman yapıp, arkadaşımı düşümde
ruhuma gösterip, beni dost yaptı.

(AD/FY: 124)

SAHABE

Medine'de otuz üç bin sahabe,
Fatma der, Zühre der, arkadaş,
Şefkat edip gönderdi sana Allah.

(AD/FY: 122, 123)

Sahabe serdarı o Seyyid Vakkas,

(AD/FY: 171)

Ne iş gelsin aciz kulunun elinden,
Medet diliyorum Hz. Ali'den

(AD/FY: 172)

SARIK

Sarık takıp, giyinip dururdu.

(AD/FY: 65)

Yücelikle ben sarığımı sararım

(AD/FY: 142)

SELAM

Ben Baysin-Kongırat hâkimiyim,

Esselamü Aleyküm ey mezar ehli

(AD/FY: 111)

Esselamü Aleyküm ey mezar ehli

Benim gibi hâkim muhtaç olmuş

(AD/FY: 112)

Esselamü Aleyküm çöldeki çobanlar!

(AD/FY: 118)

SÜNNET

İşte şimdi on altı soylu Kongırat elinde büyük bir sünnet düğünü oldu.

(AD/FY: 25)

ŞEFAAT

Yanılmış ümmetlere şefkat ederim,

Beni tanı, resul peygamberinim,

Ümmetleri her daim yola salarım.

(AD/FY: 121)

ŞEHİTLİK

Kelime- i şehadet gelir müslümanın diline,

Delikanlı baş verir dinin yoluna

(AD/FY: 33)

Şehadet kelimesi gelir müslümanın diline,

Fedakârca baş verir dinin yoluna

(AD/FY: 41)

ŞEYH

Götürdüğü hediyeleri şeyhlere verip, beyler bahçeye döşek serip geceleyip yattılar.

(AD/FY: 26)

Ondan ortaya çıktı sayısız velî,

Şeyh Ahmed, Zinde pir, İmam Şafî

(AD/FY: 171)

ŞEYTAN

Açılmadan gülün solsun,

Lanet şeytan boynun altında kalsın!

(AD/FY: 129)

ŞÜKÜR

Her sözümde Allah'a şükranım var.

(AD/FY: 118)

Allah'a şükür Kalmaklarda kalmadın,

Gittin, yavrum, akrabalarının yanına,

Çok sıkıntılar çektin burada.

(AD/FY: 206)

Allah'a şükür sağ salim geldin.

(AD/FY: 219)

Yedi yıllık esirlik zulmü gördün mü?

Şükredeyim yavrum kurtuldun mu?

(AD/FY: 415)

TANRI

Kul razı olur Tanrı'nın yaptığı işe

(AD/FY: 33)

Tanrım benim aklımı başımdan almaz.

(AD/FY: 69)

Kulak verip dinle niye inlediğimi,

İnsan kabul eder Tanrının emrini

(AD/FY: 75)

Mümin kula Tanrım olur mihriban

(AD/FY: 133)

Mümin kula Tanrım olsun mihriban

(AD/FY: 191)

Karacan işini Tanrıya bıraktı

(AD/FY: 192)

TEKBİR

“Âmin Allahu Ekber” deyip, elini yüzüne değdirdi.

(AD/FY: 28)

Karacan ile Alpamiş, bu sözleri dinleyip, ateş gibi tutuşup, deyip, Kalmak askerlerine doğru at sürdüler.

(AD/FY: 216)

TEVEKKÜL

Yalvarıp Allah'a bıraktı işini

(AD/FY: 37)

Yalvarıp Allah'a havale etti işini

(AD/FY: 179)

TÖVBE

Allah'ım affetsin yaptığım hatayı,

Üzdüm Baysarı gibi babamı

(AD/FY: 86)

ÜMMET

Yanılmış ümmetlere şefkat ederim,

Beni tanı, resul peygamberinim,

Ümmetleri her daim yola salarım.

(AD/FY: 121)

Muhammed'e ümmet, Hak'ka müsellemlerim.

(AD/FY: 171)

ZEKÂT

İnsanın malı zekâta yeterse, zekât verirse, bu da cömerttir.

(AD/FY: 29)

Batsın Hekimbey mulla olmuş,
Zekâtsiz malları haram saymış.

(AD/FY: 30)

5. 18. 3. Alpamış Destanında İnanış Motifleri

AD KOYMA

O zaman çocukların üçünü de alıp, Şahımerdan Pir'in kucağına koydu, Şahımerdan Pir, Bayböri'nin oğlunun adını Hekimbek koydu. Sağ omzuna beş elini vurdu. Beş elinin yeri leke olup, beş pençenin yeri belli oldu. Kızının adını Kaldırkaç koydu; Baysarı'nın kızının adını Berçinay koydu.

(AD/FY: 28)

O zaman Hekimbek yedi yaşına girdi. Alpinbiy'in dedesinden kalan on dört tunçtan olan yayı vardı. İşte yedi yaşındaki çocuk Hekimbek bu on dört batman yayı eline alıp, kaldırıp çekti, çekip bıraktı. Yayın oku yıldırım gibi gitti. Askar dağın büyük tepesini yolup geçti, sesi her yerde duyuldu. Bunu duyan düşmanlar: "Bu çocuk güçlü oldu, herkese belli oldu, bununla hiç kimse beraber olamaz, yedi yaşındaki çocuk, böyle işi yapabilir mi?" diye üzüldüler. Dostları çok memnun oldu, O zaman bütün halk toplanıp, gelip söyledi: "Dünyadan bir eksik doksan alp geçti, alplerin başkanı Rüstem-i Dastan idi, sonu da bu Alpamış Alp olsun. Doksan alpin biri olarak sayılsın" dedi. Sonra Alpamışbek alp olup, doksan alpten biri olup, alp adının sahibi olup, yedi yaşında Alpamış adı koyuldu. İşle bunun için yedi yaşında yayı kaldırıp attığı için Alpamış'a alp adı verildi. Böyle olup, bu yerdeki insanlar da gitti, herkes evine döndü.

(AD/FY: 28)

ATA RUHLARI

Ölen bey babanın ruhuna,
Canım anam, hürmet etsen olmaz mı?
(AD/FY: 446)

CİMRİLİK

Eğer birisi mezardan geçtiğinde sol ayağını üzengiden çıkarmadan, mezardakiler için dua etmezse, bu da cimridir.
(AD/FY: 29)

CÖMERTLİK

Vakitli vakitsiz kişi bir mezardan geçerse, sol ayağını üzengiden çıkarıp, mezardaki insanlara dua ederse cömerttir.
(AD/FY: 29)

ÇOCUKLUYA HÜRMET

İşte şimdi onaltı soylu Kongırat elinde büyük bir sünnet düğünü oldu. Buma halkı, toplumu düğüne davet ettiler. Bu düğüne bütün topfaüuklargeldi, bu düğüne bütün halk katıldı. Beyler de düğüne geldi. Düğüne katılan büyüklere eskiden olduğu gibi hürmet gösterilip, eskisi gibi koşup getirip atının dizgini tutulmadı. Beyler "Herhalde bu insanların bizim geldiğimizden haberi yok" diye atını kendi bağlayıp, topluluğa gelip, oturdu. Beyler hoş karşılanmadı; atını dizginini tutmadı, altlarına kimse minder koymadı, yemek olarak, yemeğin arta kalanı konuldu. Yapılan bu hizmeti gören beyler, önceleri hürmet gösteren adamlara şöyle söyfeddi: Bizler on altı soy Kongırat'ın zengini ve şahı olsak, bizler gelince, atımızı tutardınız, gönlümüzü hoş tutardınız, altımıza minder koyardınız; bu defa bizden ne kötülük gördünüz ki bizi böyle hürmetsiz karşıladınız?

Bu sözü duyup, on altı soy elinden küstah bir zengin söyledi: -Ey Baybörü ile Baysarı! Bu düğün oğullunun oğlundan, kızlının kızından döner, senin neyinden döner. Kendin ölsem, malına bir sürü mirasyedi çıkar, ağzına adam girer. Senin sonra daha büyük yiyeceğin yemeğin kalıntısı olur.

(AD/FY: 25)

DİLEKTE BULUNMA

Şuradan Şahımerdan pirin bahçesi üç günlük yol tutarmış, her kim gidip gecelerse, devlet isteyen, devlet dilermiş, çocuk isteyen çocuk dilermiş, ahiret isteyen, iman dilermiş, kırk gün burada geceleleyen kişi muradına erermiş.

(AD/FY: 25)

FELEK

Kaba felek başa zulüm sardı deyip,
Hayvancılar buradan göçüp gidiyor.

(AD/FY: 42)

Allah benim aklımı almış,
Kötü felek başımı belaya sokmuş

(AD/FY: 46)

Cellatlar kulak verin sözüme,
Felek zehir koydu aşıma, özüme

(AD/FY: 51)

Kötü felek başımı belaya soktu.

(AD/FY: 79)

Felek avare yaptı beni ne'deyim.

(AD/FY: 112)

GEÇ KALANIN MEZARDA YATMASI

‘Geç kalan mezarda yatıyor’ denen bir inanış var. Burada yatsam mı acaba, yoksa buradan gitsem mi?

(AD/FY: 111)

KERAMET

Kerametle gelip öğrendi,
Karacan'ın elini çözdü

(AD/FY: 172)

Şahımerdan piri keramet gösterdi

(AD/FY: 440)

MİSAFİRLİK

Zamansız gelen misafirin kıymeti olmaz.

(AD/FY: 120)

RÜYA TABİRİ

Bu düşünüyü küçümseme,
Kible tarafından ay doğup geldiyse,
Ay değildir, o Resulullah peygamber,
Ayın çevresinde dört tane parlak yıldız varsa,
Yıldız değil, dört halife mukarrer.
Yeryüzünü kapladıysa ejderha,
Mekke'den maşrika yayılmış aydınlık,
Bu düşü gören senin gibi kalem kaşlı,
Korktuğundan uykudan kaldırsan başını,

Gelmekteyse mest deve ve ejderha,
Medine'de otuz üç bin sahabe,
Fatma der, Zühre der, arkadaş,
Şefkat edip gönderdi sana Allah.
(AD/FY: 122, 123)

SADAKA

Biz de gitsek, sadakamızı hayrımızı versek, Şahımerdan pirin bahçesinde geceleyip,
biz de bir çocuk dilesek.
(AD/FY: 26)

TÜRBE ZİYARETİ

Şuradan Şahımerdan pirin bahçesi üç günlük yol tutarmış, her kim gidip gecelerse,
devlet isteyen, devlet dilermiş, çocuk isteyen çocuk dilermiş, ahiret isteyen, iman
dilermiş, kırk gün burada geceleleyen kişi muradına erermiş. Biz de gitsek, sadakamızı
hayrımızı versek, Şahımerdan pirin bahçesinde geceleyip, biz de bir çocuk dilesek.
(AD/FY: 26)

UĞURLU SAYILAR

Kırk gün burada geceleleyen kişi muradına erermiş.
(AD/FY: 26)

Kırk gün kırk gece düğün yaptı. Kırk gün, kırk gece düğün olduktan sonra, düğüne
gelenlerin gideceği gün oldu.
(AD/FY: 27)

Sonra Alpamişbek alp olup, doksan alpten biri olup, alp adının sahibi olup, yedi yaşında Alpamiş adı koyuldu. İşle bunun için yedi yaşında yayı kaldırıp attığı için Alpamiş'a alp adı verildi.

(AD/FY: 28)

Doksan kamışlık at sürüsü vardı.

(AD/FY: 37)

On bin evden hiçbirisi burada kalmaz

On bin evli halk gidiyor göçüp.

(AD/FY: 40)

Kırk kızlar ile birlikte, her şeyini alıp, toplayıp, atlarına bindiler.

(AD/FY: 41)

Bu zamanda altmış deveyi oturtup,

Yüklüyordu Berçin seçme çeyizini.

(AD/FY: 41)

Gördüğü yok nasıl ildir Kalmaklar,

Arasında doksan dağ geçidi var

(AD/FY: 42)

Yanında yoldaş olup kırk kızlar,

Halk ile birlikte kâküllü Berçin,

Üzülüp gidiyor, gül yüzlü dilber

(AD/FY: 42)

Doksan dağı hiç durmadan aştı.

(AD/FY: 43)

Bu yaşlı kadının yedi oğlu vardı.

(AD/FY: 53)

Her gün doksan koyunun etini yedi.

(AD/FY: 53)

Yanında dokuz yaşlı kadın var,
On tane olup nereye gidiyorsun?

(AD/FY: 54)

Kırk karış elbise olmaz
Kahpe kurnazın boyuna

(AD/FY: 57)

Baysarı'nın dokuz köpeği vardı.

(AD/FY: 57)

Berçin, kırk tane yardımcı kızlarıyla oturuyordu.

(AD/FY: 59)

Kırk tane kız ona hizmetliymiş.

(AD/FY: 64)

Doksan alpı hısım yapıp
Buraya getireceğim.

(AD/FY: 72)

Var gücümü bileğimde toplarım,

Kırk binini bir diye sayar kırarım.

(AD/FY: 73)

Bu dağın doksan deresi vardı

(AD/FY: 76)

Burada, kırk tane yardımcı kızıyla oturdu. Günün ağarmasıyla doksan deredeki doksan alp toplanıp Baysarı'nın evinde toplandılar.

(AD/FY: 80)

Doksan batman demirden zırh giyiyorum, doksan koyunun etini yiyorum, doksan alpten biriyim.

(AD/FY: 85)

Bu şekilde yolda coştı

Doksan gece gündüz geçti.

(AD/FY: 90)

Atlar, koşmaya hazır olup, doksan gece gündüz yol aldı.

(AD/FY: 90)

Doksan Kalmak her gün toplanıp gelirmiş

(AD/FY: 95)

Doksan tane at sürün var, binecek at bulamaz mısın?

(AD/FY: 95)

Yattığı yerde atları çağırıldı, doksan kamışlıktaki atlar toplanıp geldi.

(AD/FY: 102)

Bir yerde doksan ağıl koyun yayılmıştı.

(AD/FY: 118)

Kırk bine kadar sürdüğü sürüsü,

Oradaydı Kongırat ilinin hâkimi
(AD/FY: 118)

Uçurduğun kuş Ay Gölü'ne konmuş,
Doksan akbaba ortaya almış,
Genç oğlansın çaresiz kalacaksın,
Akbabaların çaresini nasıl bulacaksın?
Dolanıp buraya boşuna gelmişsin
(AD/FY: 127)

Doksan at sürüsü olan beyzade
Kongırat elinde bindiğin at bu mudur?
(AD/FY: 137)

Zamansız çevirdin atımın başını,
Kırk güne uzattın Karacan.
(AD/FY: 138)

Kırk gün düğün yapıldı
(AD/FY: 199)

Kırk gün sonra düğün sona erdi.
(AD/FY: 200)

Doksan alpa yalnız cevap verdin.
(AD/FY: 200)

Kırk kızları alıp,
Kaldırkaç hanım koşup,

Kızlarla geldi.
(AD/FY: 225)

Doksan kamışlıkta yılık var,
Dolaşıp hepsini toplar.
(AD/FY: 233)

Doksan alp idi yurdumda sultan
(AD/FY: 236)

Yedi yıldır ben esirlik acısını çekerim.
(AD/FY: 367)

Nice kullar serdar olur,
Kırk gün yemek verir.
(AD/FY: 430)

Doksan alpin işini bitiren,
Dar zindanda beni yoklayan,
Bey dostum diye ağlayan,
Görünmedi alp Karacan.
(AD/FY: 468)

5. 19. Ural Batır Destanı

5. 19. 1. Destanın Özeti

Ural ve Şülgen iki kardeşirler. Babaları vahşi hayvanların kanını içer ve avlanmaya gider. Ancak çocuklarına daha küçük oldukları için kan içmeyi yasaklar. Şülgen bir gün babasının koyduğu yasağı çiğneyerek küplerde bulunan kandan içer ve bir hayvana dönüşür. Ural ise babasının sözünden çıkmaz.

Ural büyür ve bir yiğit olur. Eceli öldürmek ister. Bu amaçla ölümsüzlük pınarını aramaya gider. Bu yolculuğunda devlerle mücadele eder. Ural Batır sonunda

ölümsüzlük pınarına ulaşır; ama pınarda hiç su kalmamıştır. Fakat hiçbir düşmanı kalmamıştır. Halkıyla huzurlu bir şekilde yaşar. Çocukları olur. Yaşlılığında kendisine ölümsüzlük pınarından bir avuç su getirilir. Bu pınarda bulunan son sudur. Ancak bunu içmez ve halkının üstüne serper. O anda her yer yeşillenir ve bereketlenir. Ural Batır ise huzur içinde hayata gözlerini kapar.

5. 19. 2. Ural Batır Destanında İnanç Motifleri

ECEL

Eceli gelen her cana,
Biz ölümlü oluruz;
(UD/TEA: 37)

Şimdi bu taraflara ecel de pek seyrek gelir.
(UD/TEA: 49)

ÖLÜM

Ölümlü varlığını bilmemiş,
Bütün her şeye ölüm
Özümüz diye düşünmüş.
(UD/TEA: 33)

Eceli gelen her cana,
Biz ölümlü oluruz;
Nereye kaçsa da,
Kayaya, ormana saklansa da,

Biz onları buluruz.
Boğazına bıçak çalarız.

(UD/TEA: 37)

Atalarımızın durduğu yerde,

Ölüm orada dururdu:

Pek çoğu gençiken,

Yatıp ölürdü.

(UD/TEA: 37)

— Ata, ölümü ararsan,

Onu bulmak mümkün mü?

(UD/TEA: 38)

MEZAR

Günler geçmiş, yıllar geçmiş, Ural Batır'ın mezarından insan eksilmemiş.

(UD/TEA: 51)

5. 19. 3. Ural Batır Destanında İnanış Motifleri

AB - I HAYAT

Çok uzakta Tirihiv denilen bir pınar akmaktaymış. İşte o Tirihiv'in bir damlası öleni diriltir, hastayı iyileştirir, ecelin kendisini de öldürürmüş.

(UD/TEA: 44)

AVLANMA

Yırtıcı geyiği eliyle öldüren kimsenin onun kanını içmesi gerekirmiş.

(UD/TEA: 43)

UĞURLU SAYILAR

Kırk yıldır ben bu yerde yolculara Tirihiy yolunu göstermekteyim.

(UD/TEA: 44)

Biz Şimdi Tirihiy yolunu kapatıp yatan dokuz başlı dev perisi yanına geldik.

(UD/TEA: 45)

KakaŐaŐ, dokuz başlı devin dokuz çocuğunun oynaması için sabahtan akşama değin nehir boyundan taş taŐırmıŐ.

(UD/TEA: 46)

SONUÇ

Bu çalışmada halk kültürünün önemli bir parçası olan destanlarımızdaki inanç ve inanış unsurlarını ele aldık.

Çalışmamızın ilk bölümünde destan, mit, efsane ve halk hikayesi kavramlarını karşılaştırarak açıklamaya çalıştık. Bunu yapmaktaki amacımız, incelememizin temelini oluşturan destan türünü daha iyi tanıyabilmek ve diğer sözlü edebiyat ürünlerinden hangi yönlerden farklı olduğunu ortaya koyabilmektir.

Destanlar, milletlerin hayatında büyük yankılar uyandırmış olan olayların, savaşların ve kahramanların konu alındığı sözlü edebiyat ürünleridir. Bir destan, anlattığı olaylardan çok daha sonra teşekkül eder. Destanların da bir oluşum süreçleri vardır. Bu süreç içerisinde anlatılan olaya yeni unsurlar eklenir. Bu unsurların bir bölümünü olağanüstü olaylar ve kahramanlar teşkil eder. Böylece destanlar nesilden nesile aktarıldıkça genişler ve bir noktada teşekkülünü tamamlar.

Destanlar gerçek dünyada meydana gelmiş olayları konu alırlar. Kahramanlarını tarih sayfalarında bulmamız mümkündür. Ancak bir mitoloji ve efsane için aynı şeyi söylememiz mümkün değildir. Mitler destanlardan çok önce, ilkel insanın varlığın oluşumuna bir cevap araması sonucu meydana gelmiş anlatmalardır. Kâinatın, dünyanın, insanın oluşumunu ve sonunu konu alırlar. Destanlar ise milletlerin kahramanlıklarını, başlarından geçen önemli olayları anlatırlar. Mitlerde ve efsanelerde geçen olaylar olağanüstüdür. Onların gerçek olduğuna inanılır. Ancak destanlarda geçen olaylar gerçek olaylardır. Bu gerçek olayların içine zaman zaman olağanüstü olaylar ve kahramanlar girebilir.

Destanlar zamanla devrini tamamlayıp yerini halk hikâyelerine bırakmıştır. Bizim edebiyatımızda Dede Korkut Hikâyeleri bu geçişin en iyi örneğidir. Dede Korkut Hikâyeleri ile birlikte destandan halk hikâyesine geçilmiştir. Bu bakımdan bazı araştırmacılar Dede Korkut'a hikâye derken bazıları ise destan olarak tanımlamışlardır. Ancak Dede Korkut destan değil, hikâyedir.

Destanlar daha çok manzum eserlerdir. Özellikle İslamiyet sonrası bazı destanlarda yer yer mensur kısımlar eklenmişse de bunlar dikkat edilecek kadar önemli değildir. Ancak halk hikâyelerinde manzum kısımlar olmasına karşın mensur kısımların çok daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Destanlardaki büyük savaşlar ve olaylar halk hikâyelerinde yerini daha çok toplum içi çatışmalara ve aşklara bırakır.

Destanların en önemli özelliği milli olmalarıdır. Örneğin bir efsanede böyle bir özelliğe rastlayamayız. Destanlar ise milletlerin milli heyecanlarını en iyi şekilde dile getiren eserlerdir.

Türk milletinin en önemli özelliği birçok doğal destan meydana getirebilecek kadar hareketli bir hayat tarzına sahip olmasıdır. Tarih sahnesinde yer aldığı günden beri önemli olaylara imza atmış olan Türk milleti, bilhassa kendi boyları arasındaki mücadeleleri, diğer milletlerle olan savaşları, yaptığı büyük göçleri ve başından geçen büyük felaketler sonucunda birçok doğal destana sahip olmuştur. Bu destanlarda milletimizin kimliği, adetleri, gelenek ve görenekleri, giyim-kuşamı, inanç ve inanışları, karakteri, kısaca Türk kültürüne ait bütün değerleri görmemiz mümkündür.

Çalışmamızın ikinci önemli konusu inanç ve inanış kavramlarıdır. Her iki kavram da inanmak kökünden türemiştir. İnanç bir şeyin gerçek olduğunu kabul etmedir. İnançın temelinde yatan dindir. Örneğin Allah'ın varlığını kabul etme inancın gereğidir. Bu noktada, birileri tarafından gerçekliği kabul edilen olgunun başkaları tarafından inkâr edilmesi önemli değildir. Bir Müslüman Allah'a inanırken, bir Budist de Buda'ya tapabilir. Her ikisinin de inancı bunu gerektirmektedir. İnanç genelde dinin getirdiği inanmaları kapsayan bir kavramdır.

İnanışlar ise daha çok insanın bazı olaylara ve durumlara karşı geliştirdiği inanmalardır. Ayrıca yeni bir dini kabul eden bir toplum bir takım alışkanlıklarından ve değerlerinden kolay kolay vazgeçemez. Eski dine göre inanılan şeyler, yeni dini kabul etmiş bir toplumda çeşitli inanışlar olarak yaşamaya devam ederler. İnanç ve

inaniş kavramlarına iki somut örnek verecek olursak, bir sayının uğurlu kabul edilmesi inaniş, bir Tanrıya inanılması ise inanç kavramı içinde yer alır.

Çalışmamızın konusuyla ilgili bu kavramları ele aldıktan sonra belirlediğimiz Türk destanlarında inanç ve inaniş motiflerini tespit etmeye çalıştık. Bu amaçla on dokuz destanımızı inceledik. Destanlardan bazıları sadece bir özet halinde günümüze ulaşan destanlardı. Bozkurt, Şu, Alp Er Tunga, Ergenekon gibi destanlarımız bazı Çin, İran, Moğol ve Arap kaynaklarıyla; Divanı Lügat'it-Türk, Kutadgu Bilig gibi kaynaklarda özet halinde bulunduğundan bu tür eski destanlarımızda yeteri kadar inanç ve inaniş motifine ulaşamadık.

Çalışmamızın bel kemiğini oluşturan Manas ve Alpamiş gibi İslamiyet sonrasına ait destanların binlerce mısradan oluşmaları ve çok zengin bir içeriğe sahip olmaları, bu destanlarda birçok inanç ve inaniş motifi bulmamızı sağladı.

Destanlarımızda tespit ettiğimiz bazı inaniş motifleri şunlardır: Ata ruhları, şifalı sular, ağaç kültü, kurt kültü, uğurlu sayılar, kağanın ava çıkmaması, rüyaya yatma, uğursuz günler...

Tespit ettiğimiz bazı inanç motifleri ise şunlardır: Allah, peygamber, melek, zekât, namaz, kurban, başörtüsü, Gök Tanrı, şeytan, ahiret, dua, rızık, haram, helal, selam, Müslüman, kâfir, İslam, iman, mümin, günah, sevap, huri, Kur'an, şükür, kıyamet, ecel...

Destanlar üzerindeki araştırmalarımızda Türklerin yaşamlarının birçok yerinde inanç ve inanişlerin büyük etkisi olduğunu gördük. Başlangıçta Gök Tanrı'ya inanan Türkler nihayetinde İslamiyeti kabul etmişlerdir. İslamiyet öncesi destanlarda inanç unsuru olan bir motifin, İslamiyet sonrası bir destanda bir inaniş unsuru olarak karşımıza çıkabildiğine şahit olduk.

Sonuç olarak diyebiliriz ki dine bağlı olarak gelişen inançlar ve temeli ne olursa olsun kültürün bir parçası olan inanişler, milletlerin hayatında önemli bir yere

sahiptir. Biz bu çalışmayla destanlar gibi milletlerin kültür ve tarih fihristi sayılabilecek eserlerde Türk milletinin sahip olduğu inanç ve inanışları tespit etmiş olduk. Türk bilimine küçük de olsa katkıda bulunabilmek bizi mutlu edecektir.

KAYNAKÇA

- AÇA, Mehmet (2002), *Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği*, Kömen Yayınları, Konya.
- AFŞAR, Timuçin (2002), *Felsefe Sözlüğü*, Bulut Yayınları, İstanbul
- AKARSU, Bedia (1998), *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul
- ALPTEKİN, Ali Berat (1999), *Kirmanşah Hikâyesi*, s.16, Akçağ Yayınları, Ankara.
- AŞIKOĞLU, İsmail (1986), *Ansiklopedik Türkçe-Edebiyat*, İmece Yayıncılık, Ankara
- ARTUN, Erman (2004), *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, Kitabevi, İstanbul
- ARTUN, Erman (2005), *Türk Halkbilimi*, Kitabevi, İstanbul
- ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI (2003), *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü c.2*, Ankara
- ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI (2001), *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, c.1, Ankara
- AYGÜN, Fevzi (1998), *Oğuznama (Oğuz Destanı) Transkripsiyon, Aktarma, Metnin Grameri, Sözlük*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BABA, M. Okan (2001), *Halk Edebiyatı ve Terimleri Sözlüğü*, Güldağ Yayın Dağıtım, İstanbul
- BANARLI, Nihat Sami (1997), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul

BORATAV, Pertev Naili (1999), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul

BORATAV, Pertev Naili (1994), *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul

BORATAV, Pertev Naili (2002), *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Aralık, T.C. Kültür Bakanlığı, İstanbul

CEVİZCİ, Ahmet (2002), *Felsefe Sözlüğü*, Engin Yayıncılık, İstanbul

ÇELİK, Ali (1995), *İslamın Kabul veya Reddettiği Halk İnançları*, Beyan Yayınları, İstanbul

ÇOBANOĞLU, Özkul (2003), *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Akçağ Yayınları, Ankara

ÇOBANOĞLU, Özkul (2003), *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, Akçağ Yayınları, Ankara

DEMİR, Ömer, Mustafa ACAR (1997), *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara

DİLEK, İbrahim (2002), *Altay Destanları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara

ELÇİN, Şükrü (1986), *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara

ELİADE, Mircea (2001), *Mitlerin Özellikleri*, çev., Sema Rifat, OM Kuram, İstanbul

ERGÜN, Metin (1997), *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*, c.1, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara

- GÜLEÇ, Hamdi (2002), *Halk Edebiyatı*, Çizgi Kitabevi, Konya
- HAMILTON, Edith (1997), *Mitologya*, çev., Ülkü Tamer, Varlık Yayınları, İstanbul
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (1993), *Felsefe Ansiklopedisi (Kavramlar ve Akımlar)*, c.3, Remzi Kitabevi, İstanbul
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (1975), *İnanç Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- HANÇERLİOĞLU, Orhan(1984), *İslam İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- İBRAYEV, Şakir (1998), *Destanın Yapısı*, Çev., Ali Abbas Çınar, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara
- İYİYOL, Fatih (2003) , *Sakarya Türkmenlerinde İnanışlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KABAKLI, Ahmet (2002), *Türk Edebiyatı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul
- KAPLAN, Mehmet (1979), *Oğuz Kağan Destanı (Edebi Bir Tahlil)*, Dergâh Yayınları, İstanbul
- KAPLAN, Mehmet (1991), *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3, Tip Tahlileri*, Dergâh Yayınları, İstanbul
- KILIÇ, Hatice Çiğdem (2003) , *Türk Kültüründe İnanç ve İnanışlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1981), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1986), *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara

- KUDRET, Cevdet (1995), *Örnekli Türk Edebiyatı Tarihi*, T.C. Kültür Bakanlığı Başvuru Kitapları, Ankara
- MAHMUT, Enver (1995), *Destanlarımız ve Tarihi Gerçek*, “Hoşgörü-Manas-Abay Yılı” 7. Uluslar arası Türk Halk Edebiyatı Semineri ve 1.Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildirileri
- MERİÇ, Arzu (2004) , *Kandıra Türkmen Köylerinde İnanışlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Soysal Bilimler Enstitüsü.
- NECATİGİL, Behçet (2002), *Yüz Soruda Mitologya*, K Kitaplığı, İstanbul
- ÖZKIRIMLI, Atilla (19??), *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi c.2 - 3*, İstanbul
- ÖZÖN, M. Nihat (1954), *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü*, İstanbul
- ÖZTÜRK, Ali (1980), *Çağları İçinde Türk Destanları*, Derya Dağıtım, İstanbul
- RADLOFF, Wilhelm (1995), *Manas Destanı*, haz., Emine GÜRSOY, Naskali, Türksoy Yayınları
- ROSENTAL, M., P. Yudin (1997), *Felsefe Sözlüğü*, çev. Aziz Çalışlar, Sosyal Yayınlar, İstanbul
- SAKAOĞLU, Saim (1980), *Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Eserin Tip Kataloğu*, Ankara
- SAKAOĞLU, Saim, Ali DUYMAZ (2002), *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, Ötüken, İstanbul

- SEPETÇİOĞLU, Necati (1995), *Karşılaştırmalı Türk Destanları*, Akran Yayınları, İstanbul
- SEYİDOĞLU, Bilge (2005), *Mitoloji Üzerine Araştırmalar - Metinler ve Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul
- SEYYAR, Ali, *Davranış Bilimleri Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, İstanbul, 2004, Beta Basım Yayım
- ŞEMSEDDİN Sami (1978), *Kamus- ı Türkî*, İstanbul
- TACEMEN, Ahmet (2001), *İslam Öncesi Edebiyat Zemininde Türk Kimliği*, Niğde Üniversitesi Yayınları, Niğde
- TACEMEN, Ahmet (1999), *Taş İnanışı Verileri Zemininde Türk Kimliği*, Niğde Üniversitesi Yayınları, Niğde
- T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI (2004), Türk Edebiyatı Antolojisi, *Kazak Edebiyatı*, c.27, Ankara
- TİMURTAŞ, Faruk (1990), *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, İstanbul
- TANYU, Hikmet (1980), *Dini Folklor veya Manevi Halk İnançları*, Ankara
- TOGAN, Zeki Velidi (1931), *Türk Destanlarının Tasnifi*, Atsız Mecmua, İstanbul
- TUĞLACI, Pars (1980), *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, c.4, Cem Yayınevi
- TURAL, Sadık (1998), *Tarihten Destana Akan Duyarlılık*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara
- Türk Ansiklopedisi* (1966), c.14, Ankara

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1979), c.3, İstanbul

Yeni Türk Ansiklopedisi (1985), 2.c, İstanbul

YILDIRIM, Dursun (1998), *Türk Bitiği*, Akçağ Yayınları, Ankara

YILDIZ, Naciye (1995), *Manas Destanı ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*, TDK Yayınları, Ankara

YOLDAŞOĞLU, Fazıl (2000), *Alpamiş Destanı*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında İzmit'te doğdu. İlk ve orta öğrenimini İzmit'te tamamladıktan sonra liseyi İstanbul'da okudu. Lisans eğitimini İstanbul Fatih Üniversitesi'nde yaptı. 2001 yılında İzmit'e bağlı Bağıranlı Köyü İlköğretim Okulu'nda Türkçe öğretmeni olarak göreve başladı. 2003 yılında öğrenim durumundan Adapazarı Zübeyde Hanım İlköğretim Okulu'na tayin oldu. Evli ve iki çocuk babası olan Serkan YILBIR halen Adapazarı'nda yaşamaktadır.